

Levendel Júlia

földön futó füst
FÖLDÖN FUTÓ FÜST
füst

Liget

Levendel Júlia

FÖLDÖN FUTÓ FÜST

Kiadja a Liget Műhely Alapítvány, 2017

Borítóterv: René Margit
Olvasószerkesztő: Nagy Sára
Tördelés: Károlyné Őr Erzsébet

ISBN 978-615-5419-23-2

I.

Anna, nem voltál még két hónapos sem, amikor erőlködtél már, hogy beszéljess. Összeráncoltad a homlokod, figyelmesen néztél a föléd hajló száját, csücsöríteni próbáltál és hangokat formálni. Nem a messzeségből hozottakat akartad elmondani a mi nyelvünkön, nem önmagad kifejezésére törekedtl, csak arra, hogy beszéljünk. Az igyekezeted meghatott (ez bizonyára az öregedés jele), mélyebben, talán tisztábban éreztem valamiféle hálát, mint amikor a saját gyerekeim ugyanilyen kapcsolatteremtési erőlködését láttam. Beszéljünk. Ne hidd, hogy nekem, vagy bárki föléd hajlónak könnyebb ez. Azt mondom, „hő”, vagy „klő-klő”, vagy azt, hogy „szép, kedves, okos”, ez csak rutin, s mert soha ezelőtt nem éreztem, hogy amit írok, az „valakinek” szól, most, hogy neked akarok elmesélni – mindent, igyekezettel válaszolni az igyekezetedre, jobban szorongok, mint bármikor. Milyen alaktalan az a minden, milyen hatalmas. Félek, hogy rád zúdul, félek, hogy meg sem tudom fogni. Amíg a szavakat rakosgatom, összehúzott homlokodat, a szemedet, hosszú, kékes szélű szempilládat látom, és semmiféle csábítást nem érzek, hogy az egyszerűbb, szokványosabb utat válasszam, s felnőtt tanácsokkal, akár élettapasztalatokkal lássalak el. Tudom jól, csak akkor fogunk beszélni, ha hozzád hasonlóan próbálkozom én is. A betűim a te hangjaiddal együtt formálódnak, a történetem artikulálódik – mert történet lesz, sejtethed; csak történetben lehet annyi életet, játékot találni, hogy törekvésünk összeérjen. Később – ezt könnyű és kellemes elképzelni – a térdemen ülsz, kérdezel, talán elterelsz, vitatkozol, de tudd, milyen homályból, miféle ősi vágyból születik ez a történet. Neked mondom, bár lehet, nem a kedved szerint. A beszéddel, ugye, sem te, sem én nem győzhetünk a másik felett.

Azon az 1990-es májusi napon, amikor született, a reggeli hatalmas zápor idején, többnapos eszméletlenség után, a hozzátartozók és a kórházi személyzet megkönnyebbülésére Vida Miklós nem lélegzett többé. Hanyatt feküdt, orra keményen kiemelkedett a lapos arcból, szája vékony csík csupán. A kicsi különszobában a halottaság mellett az özvegy, az ápolónő, az ügyeletes orvos. Vida János, az elhunyt fia a mosdó mellé húzódott, ott is volt, meg nem is, s amikor az anyja lefogta a vetkőztetni készülő nővér kezét, hogy várjon, kedvesem, még más feladatunk is van, ő felnyögött. Kínosan, pimaszul, ebben a mindenki számára megrendítő, de legalább fegyelmező pillanatban.

Hamarosan ideér egy szobrászművész, hogy gipszmaszkot készítsen az uramról. Kérem, addig ne nyúljanak hozzá.

Az asszony határozottan, talán túl hangosan is rendelkezett, és az orvos, maga előtt terelve az ápolónőt, kiment a szobából; a nyitott ajtónál tétován ajánlotta: talán inkább a hallban várakozzanak.

Vidáné nem mozdult. János a mosdó mellől figyelte az anyját – egyedül nem hagyhatja. Eddig mindent tökéletesen csinált, úgy, ahogy bizonyára sokszor elképzelte az utóbbi napokban, vagy már évek, évtizedek óta. Könnyet nem ejtett, de amikor a halál bekövetkezett, letérdelt az ágy elé, homlokát a halott kezére fektette, egy-két percig így maradt, mintha imádkozna, aztán felállt és biccentett a nővérnek, hogy ő is megvizsgálhatja a halottat, de lefogta a nyomban vetkőztetni igyekvő kezét. Fekete selyemblúzt, nyers színű szoknyát viselt ezen a reggelen, tudhatta, hogy most meglesz, a fél-gyász is telitalálat, a mozdulatai eleganciája és méltósága: a fiatal orvosnak és a nővérnek is érdemes mindezt megmutatni.

Gyere, menjünk ki!, indult végre János. Megérintette az anyja vállát, s Vidáné engedelmesen elfordult a halottól. Ennek is így kell lennie: most már gyöngéden kitessékelhető, a fiára támaszkodva megjelenhet a folyosón. Sőt, elhagyhatja a kórházat, nincs tovább itt dolga. A szerepét remekül alakította – szinte főszerep –, nem rohanhat ki fejevesztetten, de ez már a

visszavonulás ideje. Kint látniuk kell, őrajta lesz látható, hogy történelmi jelentőségű most minden. Rá még rengeteg feladat vár a temetésig, s utána is.

Egy korszak persze mindenképpen lezárult, mondta a kisének éneklő hang. Bizonyára. Csak én már nagyon unom ezt a folytonos korszakzárást, replikázott az idősebb, reszelős.

Egymás mellett ültek a hallban, bőrfotelokban, két középkorú nő, keresztbe vetett lábbal, szájukon, szemhéjukon, a körmükön fémesen csillogott a festék, krémpúder-maszk alatt az arcuk. Most minden jelképesül, gondolta János, mint valami modern kórus; úgy tűnt, az anyja nem hallja, nem látja őket, pedig örülhetett volna a közönségnek. A kórházi osztály hallja igazán alkalmas hely a történelmi búcsúztatóra. Megvárjuk a fiatalembert, lehelte Vidáné, a hangja is más; magyarázkodó-bocsánatkérő pillantást vet a fiára. Özvegy immár, a gyámolítójának tartozik számadással. Ezt is eltervelte?

János az este felajánlotta, hogy aludjon náluk, de az anyja felemelte a kezét, tenyerével intett, hogy nem, nem, ő nem erőszakolta. Tíz óra után jöttek el a kórházból, az orvos megígérte, hogy ha lenne valami, telefonál (senki sem mondta ki a szót: „meghal”), és szinte biztatóan tette hozzá: már nem tér magához. De megérte a reggelt, megvárta, míg ők megérkeznek, néhány perccel később megszűnt lélegezni – az anyja erős akarata irányította így.

Hatkor elvitte Tamást a Keleti pályaudvarhoz, a gyerek betolta a fémvázás hátizsákot a hátsó ülésre, az elsőre, őmellé szállt be, de nem szólt hozzá egy szót sem. Hajnalban, hallotta, megkérdezte Maritól: de igazán nem ciki, hogy elutazom?, az asszony talán csak a fejét ingatta, legyintett, megölelte Tamást – mindezt hang nélkül. Most legalább cinkosan segíthette a fiát, hogy elforduljon az ő családjától. Elküldte a háromnapos osztálykirándulásra, mintha sürgetné is, úgy csomagolta az útravalót, menj, menj, de gyorsan, mert ha az indulásokat előtt patkol el az öregúr, mégis kínosabb. És Tamás nem tudott mit mondani neki a Keleti pályaudvarig. Vigyázz magadra!

lapogatta a fiút, s mikor egyedül visszaült, kérlelhetetlenül kijelentette: Én nem mentem volna el. Úgy rémlett, valóban hangosan beszélt. Az utolsó napokban mindenki bosszantotta: az anyja a hideg színjátékával, Mari a felfakadó sérelmeivel, Tamás a közönyével, a kórházi dolgozók, ahogy rutinosan végezték a munkájukat; a konvencionális részvét és a bosszúálló düh – most volna itt az ideje kárhoztatni Vidát és a Vida-korszakot? Neki mégiscsak az apja, egy nyomorult, haldokló öregember. Végig kell csinálni. Végig kell csinálni, ismételte, s bezárkózott, a mondat fedezékébe vonult, büszke volt a saját kivételes tartására, ezt végig kell csinálni.

Öt év múltán ülsz, Anna, a térdemen, és kérdezel, és figyelsz, ülünk együtt az Attersee partján, és szeretném, ha boldog nyaralás volna ez neked, nagyszülőkkal, nagynénéiddel, nagybátyáiddal, unokatestvérrel, olyasféle meghittségben, amelyet anyád jó sokszor megtapasztalhatott velünk; ülsz az ölemben és mesélek, elmondom az Ezeregyéjszaka történeteit és A kőszívű ember fiait, hogy miért volt üldözött Jean Valjean, hogy az apáca miért hazudott Javert-nek, s hogy ez nem is hazugság, ez nem, a szemed csillogása sürget, hogy mondjam, még többet, még többet, tovább mondjam, s bennem is – talán kifícamodottan – él az hugói vágy: tout dans tout, tout dans tout, és Tom Sawyer kerítésfestéséről, barlang-kalandjáról meg David Copperfield megpróbáltatásairól mesélek, a kis Mukkról, a hosszú hajú királylányról meg a Berlinbe utazó Emilről és detektívtársairól; tout dans tout, mohón, habzsolva hallgatod, mohón, ötletszerűen mondom, egyik történetről a másikra gyújtok, zuhogtatom rád, és félek, nem kímélhetlek a magam szorongásától, hogy mintha menekítenélek, úgy jöttünk az Attersee-ig, és míg tekeregnek, indáznak a mesék, a mások történetei – királyoké, kisfiúké és szegényembereké –, a magunké nem halad semmilyen jó vég felé. Nincs jó vég, Anna, de közben mást mondok, *csodák csodája! mit látott, mit látott!... Hát az élet vize volt ez a tó itten, Mindent föltámasztó, ahova csak cseppen...* és nézem megbűvölt tekintetedet, gyönyörű, kékes

szélű, hosszú szempillát, a tó másik partján a hegyeket, a víz szélén a hattyúkat, zöld nyakú vadkacsákat; ki gondolta volna, hogy ha évekig húzódó kerülgetés-halasztás után előveszem a máris sárguló lapokat, ha a torzót újra próbálom valami egészzé formálni, masszívabb darabbá, amibe fogódzkodni lehet, ki gondolta volna, hogy a Vida halálával záruló megkezdődő korszak is a Baradlayak idejébe merült, ki gondolta volna, hogy ilyen kétségbeesetten mesélem neked a magunkét.

János látványosan virrasztott. Feltámasztotta a párnáját, csaknem függőlegesre, és nekitámaszkodott, ült az ágyban, nyitott szemmel, Mari tétova mozdulatait, feléje induló kezét mintha észre sem venné. Szenvedett önként vállalt, sőt keresett magányától, de sohasem adatott neki ilyen jóleső, egyértelmű szerep, soha ilyen magabiztos nem lehetett; a felesége gögösnek látta. A vékony, krémszínű függönyön át besütött a Hold, telehold volt, olyankor mindig nyugtalanul alszik, most ült, nézett mereven egy tökéletesen érdektelen pontra, a szemközti komód fogantyújára talán, a melléig felhúzott takaró alatt meg se moccant, az arca – Mari szorongva figyelte – gögben égett. Megközelíthetetlen volt, mint egy látomásokba vakult szent. Ezt végig kell csinálni, éjszaka is mondogatta, hang nélkül mormolta magában a mondatot – nem biztatóan, hanem a nagy fölismerések döbbenetével. Pár százszor már elismételte az utóbbi napokban, elmondja majd reggel, amikor Tamást kiviszi a pályaudvarra, mikor a kórháznál parkol, aztán a temetésig és utána is. Ez az ő mondata, benne van a feladata, most találta meg; igen, ez ő maga. S most, hogy megtalálta önmagát, magányosabb, mint kamaszkorában. Mari nézte a holdfényben, és megrémült az idegenségtől. A gyászában nem osztozhat, mert – tudta jól – nincs gyásza. Minek megjátszania magát, őelőtte éppen, mintha elhitethetné vele, hogy megrendíti az öreg haldoklása. Persze, tisztességgel végig kell csinálniuk az összes ceremóniát, még neki is, ahogy illendő, de az anyósa sem vár mást, többet egyikőjüktől sem. Akkor miért ül ebben a

szent-pózban János, miért tüntet a magára hagyottságával, miért bántja őt? Ez az idegenség soha többé nem oszlik el. Normális családban a halál közelebb hozza egymáshoz az élőket. Félelemből vagy a felismert szeretetből összebújnak, ő pedig kirekesztett lett, jövátételetlenül az, s nem is érti, miért, mi tagadtatott meg tőle.

Amikor harmadévesek voltak, János hozzá menekült, a Wesselényi utcai egyszoba-konyhás lakásba, ahol Mari az anyjával lakott. Vidáné oda sohasem tette be a lábát, amikor megszületett Tamás, akkor sem, pedig több mint két évig nyomorogtak ott. Megfordul most az ágyban, háttal Jánosnak, összekucorodik, a párna szélét markolja, a szájába gyömöszöli. Hangtalanul sír. Hazugság lesz az egész? Rémült és fáradt; mindjárt fel kell kelnie, Tamást ébreszti, becsomagolja az útravalóját, megkapaszkodik a kenyérvágó késben és a zsírpapírban, a kakaóban és a piros retekben. Szerencsére nyolckor már tárgyalása van – aztán a hét vége? Úgy érezte, nagyon hosszan álmodott, pedig csak percekre aludt el. Álmában idősebb volt, öregasszony szinte, és János öregember, bár úgy mozogtak, beszéltek, mint mostani életükben, és hajléktalanok voltak, csapzottak, rongyosak, azért is tűntek öregnek. Előbb egyedül ült egy düledező gangos ház lépcsőfordulójában. Az udvaron valami ünnepség volt, zenéltek, tolongtak, ittak, jókedvűen koccintottak, és ő fönről, két-háromemeletnyi magasból, a lépcsőház fedezékéből figyelte a társaságot. Nagyon sok fiatal, kedvesen mókáztak. Mosolygott rajtuk. Szelíd, szeretetreméltó volt ebben a kolduslétben. János mellékuporodott, megsimogatta, mintha akkor találkoztak volna először; tudta, hogy nagyon szeretik egymást. Aztán ripsz-ropsz, neki menekülni kellett, irdatlan hosszú és zsúfolt vonaton, Tamással. Ez egészen más álom volt. Most jól öltözött, ápolt, de kétségbeesetten menekül. A nagy batyukkal, fémvázás hátizsákokkal, bőrröndökkel toporgó emberek között a folyosón nehezen tudta átvágni magát, a gyerek még a karján, meg kellett menteni. Az egyik kupéban alkalmasnak látszó valaki, rábízta rövid időre a fiát, kicsi volt, ő próbált

továbbjutni, nem láthatják rajta, hogy menekül, hogy feldúlt, csitította magát, küszködött, préselődött, megütötték a hátát, a mellét, csak tovább, a vonat őrülten robogott, hirtelen megállt, az emberek egymásra zuhantak, sikoltozás, neki még mindig előre kellett volna rohanni, de vissza Tamásért is, már nem tudta, hány kocsira maradt a gyerek, zokogott, hogy elveszíti, merre nyomakodjon – akkor felriadt. Óvatosan megfordul, János még ül, a falhoz döntött párnának támasztja a hátát, a feje oldalra bicsaklik, hangosan szuszogva bóbiskol. A holdfényben ő is fáradtnak látszik, olyan elgyötörtén szelődnek, mint az álomban.

Ez még akkor volt: a mi időnkben, vagy öt évvel ezelőtt. Azt mondták, rendszerváltás meg rendszerváltozás. Még mindenfélét beszélünk, és anyád azt kérdezte, Anna, hogy a rengeteg áldozat megéri-e. Az összeomló életek. Megéri-e? Nem mondtuk, de tudtuk, a törmelékek téged is fenyegetnek. Riadt tekinteteket, a dühös kaszabolás sérültjeit látod majd, volt-embereket, sunyítókat, megtörteket, motyogva védekezőket; s a hősokeket, akik kétely nélkül lovagolnak át, pálmaággal s az önelégültség mázával. Nem éri meg, de úgy tűnik, így kell lennie. Hidd el, diktatúrában, konszolidációban és az átmeneti korszakokban nem lehet élni – másfélét még nem próbáltunk, és hát persze élni is lehet, látod, új életet adni; sőt, adni-venni, sokan úgy tartják, ez maga az élet, véghetetlen kufárgodás, adni-venni, asszisztálni örömmel, gyásszal, tervezéssel, szorongással – nem éri meg. De ezt sohase kérdezd. Így rossz a kérdés.

Törőcsik József ingatta a fejét: nem igaz, annak idején bátor volt. A társaságban valaki ellene vetette, hogy honnan tudhatja, fogalma sincs arról, mi volt Vida szerepe a börtönben, miért vitték be s tartották három évig tárgyalás nélkül ott, miért rakták egyik zárkából a másikba. Honnan tudod, milyen volt „velük”? Nem spicli, ismételte konokul az idősebb Törőcsik, és öregesen kérkedett is mindjárt: Aki valamelyes időt eltöltött ilyen műintézetben, átverhetetlen. Szagról

megismerni a spicliket, és Vida nem volt az. Nekem gögösnek tűnt, megközelíthetetlennek. Vékony szája, római orra, kemény vonalú arcéle inkább egy mártíriumra készülő hősé, aki iparkodik legendává válni... Jó, aztán másképp lett legenda. De ez az ostoba hírecske, s a kisasztalra dobott újság felé bökött, a mi mostani kurzusunk gyávaságára vall, s nem az övére. Szamárság így elintézni valakit, a közelmúltat így eltolni. Vida sokkal izgalmasabb alak, nem holmi szürke hivatalnok, akinek leketyegett a megbízatása. Én pokolian szenvedek attól az infantilizmustól, ahogyan a mai ideológia-gyártók bújócskáznak. Befogják a saját szemüket, s hipp-hopp, semmi sincs. Amire nem néznek, azt eltüntették. Marhák... Vida nem írható le ilyen könnyen.

Törőcsik József megtörölgette bepárásodott szemüvegét, vajszínű batiszt-zsebkendővel dörzsölte, vaksin mustrálgatta, hogy jó lesz-e már, s tisztogatta tovább. Mintha észre sem venné, hogy egyszeriben a társaság középpontja lett, őt figyeli mindenki, várják a folytatást, hiszen csak tűnődve megállt, le sem eresztette a hangját, mindjárt folytatja, ezt máskor is így csinálja, egyetemi előadásai közben is, akik ismerik, már megszokhatták, s ebben a társaságban hosszú évek óta mindenki ismeri. A háromülékes kanapé szélére húzódott, a kicsi, vékony ember így belesüppedt a világoszöld bársonnyal bevont öblös kanapérészbe, mellette üresen maradt a hely, talán öntudatlanul sem foglalta el senki, mintha távollétében is Törőcsiknéét illetné meg. Körben fotelok, kárpitozott székek, középen hosszú, üveglapos asztalka, telepakolva italokkal, süteményekkel. A házigazda faragott faszéken gubbasztott, nem kínálom senkinek, pedig igazán kényelmes, mondta, sután mutogatott csak a tálakra, üvegekre, vegyetek, töltsetek!, mióta magára maradt, vendéglátással még nem próbálkozott. Most bizonyít. Törőcsik, s talán a többiek is azért fogadták el habozás nélkül a meghívást, hogy segítsék ebben: persze, az élet megy tovább, még oly sokféleképpen alakulhatnak a dolgok, örömek is várhatók. Törőcsik felesége harmadik hónapja idegszanatóriumban van, a látogatásokon sír és átkozódik, a nyugtatóktól

nehezen forog a nyelve, felpuhult, tésztás az arca – mi lehet még jó? A házigazda, Somos Károly hat évvel ezelőtt elvált a feleségétől, felnőtt lányaival is alig találkozott aztán, fenekestől felforgatott mindent az életében, hogy elhiggye: újra kezdhető, új házassággal, fiatal, mozgékony társsal még újra kezdhető. De néhány hónapja az asszony Hollandiában kapott állást, és a főnökével, egyben új élettársával sietősen elutazott. Aki szerezzel vigasztalni igyekezett Somost, azt mondta, hogy látnia kellett volna előbb: nem hozzá való a nő, és Somos öregesen mesélt a csalódásáról, a magányáról, hogy mennyire vágyott szeretetre, gyengédségre, mennyi jót tett ő a feleségeivel, de soha igazi önzetlenséget, jóságot nem kapott viszonzásul. Könnyes volt a szeme, vöröslött az orra, míg öndédelgetően dünnyögte panaszait. Akik köréje gyűltek erre az estére, mind betegek voltak valamikor. Betegek és barátai, bár tudták, hogy a karrierjét féltve képes a megalkuvásra, és ha kell, erőszakos, ki ne látná, hogy olykor igazán nehezen elviselhető, mégis kedvelték, számontartották híresen szép cselekedeteit, segítőkészségét; tudták, hogy bármikor számíthatnak rá. Törőcsiket, akár a többi vendéget, jelentékeny személyiségnek gondolta Somos, fontos volt számára ez az este, hogy eljöttek a barátai, akik mégsem akárhik. Törőcsik a legjobb közgazdász ma Magyarországon, Bakó egész Európában, Amerikában ismert filmrendező, Schulz meg kivételes történész, akit nem járatott le az előző rendszer, és nem szippantott be az új, de mindig elegendő tere nyílt a szakmai érvényesülésre. A társaságnak most is ő a lelke, ő mondja el az első viccet, tekintélyes pocakja már a csattanó előtt elégedetten rázkódik. Lehetetlen nem nevetni vele, bármit mondana, a normális ösztönű emberek követnék: nyugalom árad belőle, ritka jókedély, igazi bölcsesség. Most mégis ő provokálja Törőcsiket.

Te is ott voltál hetven tavaszán Kóródyéknál... emlékszel, milyen felszabadultan röhögtünk, mikor késő este rádöbrentett bennünket, hogy sohasem szabadulhatunk Vidától, hiszen órák óta róla beszéltünk...

Bálint Jancsi mondta.

Törőcsik és a Schulz házaspár némán bólintanak, a többiek is értik, néhány másodpercet a halottnak áldoznak, ahogy szokás, Bálint Jancsinak, a korszak legendás írójának és botrányhőségének, akit mindannyian szerettek, s aki – ahogy mondták – ijesztő gyorsasággal pusztította el magát.

Igen, Jancsi szokatlanul sokáig hallgatott akkor, de nem látszott részegnek, s egyszer csak ránk nézett, milyen világítóan kék szeme volt... mintha valaki írt volna a szeméről... nem tudom... amikor meghalt... az És-ben írt... mindegy... azt mondta Jancsi, hogy sohasem szabadulhatunk meg Vidától. Vele fekszünk, vele kelünk, nem tudjuk kiiktatni még a barátságainkból sem... Gyerekek, mi a fenének beszéltek róla ennyit?! És röhögtünk.

És utána is rá gondoltunk, bár már senki sem emlegette a nevét. Persze hogy uralt mindannyiunkat, a legnagyobb ellenzékiet is... Épp ezért gyávaság most jelentéktelennek mondani... Ezt te jobban tudod, én nem vagyok történész... de meggyőződésem, hogy ez szakmailag is bornírtság.

Nem, nem volt jelentéktelen. A szerepe semmiképpen, de a szelleme igen.

Hát ez az! És nem kell tagadni, bennünket is eljelentéktelenített... Ez volt a történelmi szerepe... A küldetése... De ez kényes ügy, és mindenki hallgat, mint... Kényes... Ki szereti, ha jelentéktelennek kell látnia önmagát?

Senki!, vágta rá Schulz élesen. És én nem is látom annak magamat. Isten tudja, nem kedvelem a lapítókat, de a meaculpázó melldöngetőket még annyira sem. Nem és nem! Eszedbe ne jusson, Jóska, hogy te is önértékelési zavarokba keveredj! Nem! Lehet, hogy Vida megnyomott bennünket, aránytalanul sok időnket és energiánkat követelte, de ez a sok idő és erő arra kellett, hogy valamelyest kijátsszuk, hogy mégis élni tudjunk meg dolgozni közben... És nem jelentéktelenített el... nem igaz! A hülyéket, a tehetségteleneket, a lustákat... Engem nem. És téged sem. Engem inspirált... Mennyi ragyogó ötlet az ő átverésére! Istenem... Hajlandó vagyok köszönetet rebegni... De a fene ott egye meg, legjobb mégsem törődni már

vele... Tudod, ha a görcsöktől szabadulna az ember, az még nem történelmietlen.

Istenem, mondta Schulzné, ki hitte volna, hogy ilyen gyorsan eltűnnek a régi dolgok, a régi emberek... minden. Hogy így megváltozik az élet. Ilyen rémítő sebesen... Istenem, mennyit sóhajtoztak maguk meg tanakodtak, s ki emlékszik ma már azokra az estékre. Mennyi, mennyi agyonvitatkozott óra, és mintha évszázadokkal ezelőtt lett volna. Milyen mélyre süllyedt... Megérthetetlen...

Schulzné mindezt merengve, öregasszonyos mélabúval szavalja. Már az is szokatlan, hogy ennyi szót mond egymás után, szinte egy egész monológot, istenem, ki hitte volna, istenem, és ezek az okos, sokat előadó férfiak hökkenten, maguk is eltűnődve hallgatják; milyen rémítő sebesen süllyedt, mélyre, le, mindannyiuk élete java volt.

Ezen az 1990-es estén senki sem kérdezte Törőcsiket a fiáról, pedig már rebesgették, hogy a FIDESZ polgármesternek jelöli. Péterről nem esett szó, elég volt az öreg Törőcsik szenvedélyes politikaellenes kitörése, hogy ostoba, aki elhagyja a szakmáját, aki megpróbál politikusként megvalósítani valamit az eszméiből. Tanulhatnának a kudarcokból, de nem, az újabb és újabb nemzedékek sohasem tanulnak, kezdik mindig ugyanazokat a marhaságokat előlről. Fejest bele, és kard ki kard, eltolják a csitítókat, s aztán ülnek majd összetörten, rossz lelkiismerettel vagy önmaguk előtt bujkálva, mentegetőznek a belső vádak hálójába kavarodva. A mai politikusok olyan ártatlanul érvelnek, mintha soha senki előttük nem mondta volna: ez a kötelességem, és jobb, ha én teszem, mintha egy karrierista vagy ostoba fajankó. A felelősség előtt nem lehet megpattanni. Ezért küzdöttünk, a demokráciáról álmodoztunk, hát most nem lehet elvonulni a szakmánkba. Ezt mondják, éppen olyan hülyén, mint mi mondtuk negyven évvel ezelőtt, meg mondták sokan, mindig. Hülyék!

Hát nem beszéltek Péterről, még Bakó felesége sem emlegette, a televíziós szerkesztőnő, aki nemrégiben riportot készített a pályakezdő tanárral.

Vida legalább intelligens volt, most már bátran elmondhatom, én értékeltem ezt... Annyi húgyagyú funkcionáriussal akadt dolga az embernek...

De Schulz újra hevesen tiltakozott, nem, éppen intelligens nem volt. Talán megtanulta valamelyest, hogy milyennek mutassa magát. Bedobott neked egy-két filmtörténeti adatot, egy valahol felcsípett nagyon-de-nagyon különös véleményt, szállították neki bőven, aztán finoman célzott az egyik filmjelenetedre, hogy lásd, otthonos a te művészi világodban is, esetleg javasolt valamit, apróságot csak és szerényen, ahogy a közönség soraiból jött emberhez illik, nem alkotótárs ő a világért sem, szabadkozott, sajnos, nem, és ilyenkor eljátszotta a leginkább testhezálló szerepét, hogy mennyire bánja politikusi pozícióját, hogy milyen boldogan és szabadon adná át magát annak a munkának, amelyre hite szerint született: írna, festene, filmet vagy színházat rendezne, akár színészkedne... Tökéletes dilettáns volt, de azt hiszem, csakugyan sokat képzelődött elfecsérelt művészváltáról.

Jóindulatú nem vagy, nevetett Bakó, bizonyára így igaz, de mégis... nem tudom... valaki volt.

Nagy pozór. És ne kezd összehasonlítani a bunkókkal, mert... Vadul legyintett, szinte a levegőbe csapott Schulz, és otthagytá a megkezdett mondatát. Rossz csend lett, innen nincs hová evickélni, sem tréfa, sem történet nem segít.

Schulzné felemelte a likőrös poharát, aprót kortyolt, és mintha észre sem venné a férje gyűlölködő pillantását, Bakó feleségéhez fordult, van fényképed az unokádról?

Az asszony a táskájában kotorászott, a férfiak csüggedten nézték. Nincs mit mondaniuk egymásnak. Kopott emlékek vagy sietősen átfestett régi jelenetek, reped a lakk, az egyetlen, ami összetartja őket, a szenvedélyes politikai érdeklődés, undorítja is valamennyiüket.

Kétéves kislány színes képe kerül elő Bakóné táskájából. Meztelen gyerek a Balaton partján, úszópárnákkal a karcskáján. Látod, még a nyáron készült. Olyan gyorsan nagyosodik, kész hölgy már. És fogja, zavartan csúsztatja is vissza a táskába,

szégyelli, hogy megmutatta Schulznénak, bölcsen-ügyesen kitérhetett volna, hogy ne okozzon fájdalmat az asszonynak. Emlékeznie kellett volna, hogy Schulzék egyetlen gyereke meghalt, már két évtizede, azt mondják, a férfi szánalomból maradt az asszony mellett. Micsoda ostobaság volt, láthatta, és nincs visszaút, semmi eltussolás, Schulzné könyörtelenül kimondja, amit mindannyian várnak. Ó, de irigyellek!

A reménytelen hallgatásban valaki moccan, és Somos öntudatlanul előrenyúl, jaj, ne menjetek még!

Kétségbeesett marasztalása mégis megváltó ötlet: de, mennek, mindenkinek sietős, holnap nehéz, hosszú nap jön. Nagyon jó volt nálad. Köszönjük! Nem tudtam, hogy ilyen kiváló házigazda! Gratulálok!

A lépcsőház rosszul világított, a korlátba kapaszkodva, libasorban lépegetnek, a földszinti lakásból macska ugrik ki, Schulzné sikkant, és az utcára érve ki-ki kocsiba ül. Jó éjszakát, drágám! Minden jót!

A kora őszi éjszaka langyos, se csillag, se hold, a felhők sötét foltjai óriás árnyaknak tűnnek. Törőcsik nézi, ahogy elhajtanak a többiek, ő is járattja a motort, bekapcsolja a reflektort, inkább szólni kellett volna, gondolja verejtékezve, a rosszullet hirtelen lepte meg, bár egész este émelygett, fájt a gyomra, itt halok meg, az időtlenség bosszantja, nyitva hagyja maga mellett az ajtót. Milyen hülye dolog, éppen most sok pénz van nálam, a Sas-hegyen a kis utca, az egész környék csöndes, mit kívánhat itt az ember, hogy jöjjön erre valami csavargó, vagy hogy senki se molesztálja? Vissza kellene menni. Szólni Somosnak. Ez a legésszerűbb. Majd később; ül a kormány előtt, úgy érzi, jobb, ha ülve marad, ha nem fekszik le, amíg nem rémüldözöm, nincs semmi baj. Nem rémüldözöm. Nem dőlök oldalra. Csak nyugodtan, lazán. Ne félj, öreg fiú, volt már rosszabb is. Volt már reménytelenebb is. Nem érzek félelmet. Félelmet semmit. Teljesen józanul, tárgyilagosan... ez talán még nem az. Még egy kicsit várni kell. Mulatságos. Mennyit vártam életemben. Nem, a halálra nem fogok várni, ez még az életem átka. Szép. Milyen romantikus. Az élet átka. Na, jól van. Ez nem az. Az másféle.

Izzad és borzong, a visszapillantó tükörben keresi a saját arcát, túl sötét van, a műszerfal zöld fényei inkább nehezítik a látást. Mindjárt éjfél. A felesége sokszor elmesélte azt a hajnalt, amikor Péter született. A világosodó, telt kéket, a napfelkeltét, azt mondta Éva, soha azelőtt nem látta ilyennek a világot. Milyennek? Nem tudta elmondani, de azért ő sok mindent sejtett, s ez mintha elég is lett volna. Majd ez is elmesélhető lesz. Talán elmesélheti. Kinek? Az éj öle megnyílik. Mit látsz? Mindent. Mi az a minden? Hát minden, nem részletezhető, nem egymás után látja, hanem egyszerre, az egészet. Nem sorolható. Csak az bizonyos, hogy ez az egész. Ezt tudja. Az asszonyzag is bizonyos, moszat és víz szaga, enyhe halszag, és a csöndben jól megkülönböztethetők a hangok: távoli buszpöfögés, autózúgás, nagyon távoli sziréna, villamos, vonatsíp – és az ölből most újra életre kelők hangjai: suttogások, motozások, lélegzés, újra lélegzés, be és ki, fűjtatás, zihálás és telt, boldog lélegzések, aztán sóhaj, zizegős „ó”-k, talpak tapadása, lépések nesze.

Látható: senki. De itt az egész.

Fiatal pár közeledik, erre tartanak. Megnyomhatná a dudát, azt már előbb is, most minek, nem kerülhetik el. Amikor az autó orrával egy vonalba érnek, közelebb húzódnak a házfalhoz, holott a járda elég széles, nem ütköznének a nyitott ajtóba.

Bocsánat... kérem... ne haragudjanak, mondja Törőcsik, a karját nyújtja feléjük, de nem fordul meg, nem hajol ki, segítenének? Elnézésüket kérem... ne haragudjanak... rosszul lettem...

A fiatalember hozzálép, kijjebb tárja az ajtót. Törőcsik halkán, fulladozva beszél, és közben olyasmi villan át rajta, hogy túlzom, rájátszom, de egyre hihetőbb, hogy csakugyan rosszul van, haldoklik.

Kérem... csak szólni kellene... innen jöttem el... az orvosbarátomtól... itt szemben... a tizenötös házból... Somos... hívják le...

A fiú már ugrik, a lány lemarad, szemében riadalom rebben, mintha képernyőn jelennének meg alaktalan félelmei: itt marad egy idegennel... ki tudja... nézi Törőcsiket. Hatvan körüli férfi, halottsápadt, neki mellette kellene lenni, valami másban segíthetnek én... addig?, kérdezi félősen, de hátrább lép, Törőcsik erőltlenül ingatja a fejét, és mosolyog is, látja a lány tanácstalanságát, de nem segít megnyugtatóan. Minek? Most úgy érzi, teste minden pórusából patakokban folyik az izzadság. Szegény kislány. Mindegy. Egy perc múlva megjelenik Somos. Házikabátban, papucsban, az ismeretlen fiatalember a kocsihoz kalauzolja, és Somoson éppúgy látszik a bizalmatlanság, aztán a megkönnyebbülés, mint az imént a lányon. Beugratás is lehet, éjféle krimi a jóhiszemű orvossal, hangzatos főcím; mi van, pajtás?, kérdezi Somos, és Törőcsik pulzusát tapintja, meleg tenyerével megtörli a beteg nedves homlokát. Jól van, maradj így nyugodtan, hívok egy kocsit, és visszasiet a házba. A fiút viszi magával, nem kéri, csak int neki, és a fiatalember engedelmesen követi, megy vissza, ő tárcsázza a mentők számát, míg Somos nadrágot húz, az orvosi táskát fogja, görcsösen markolja, így is remeg a keze, közben meghalt, a barátnőjét látja a halottal, meghalt, ismételteti a szót, és buzgón teljesíti Somos utasításait.

Mire a nyelv alá tett tabletta elolvad, megérkezik a mentő, Somos bezárja az elárvult autót, beszáll ő is a sívító kocsiba, Törőcsik zsebébe csúsztatja a kulcsot, nehogy nálam maradjon, és megnyugtatóan-biztatóan mosolyog. A beteg kérdő pillantására határozottan mondja: ez nem infarktus. Ez, sajnos, nem ad akkora rangot. Törőcsik bágyadtan elhúzza a száját. Iszonyatosan fáradtnak érzi magát, egész életében nem volt ennyire fáradt. Az őrzőben Somos mellette marad, hívjam fel a fiadat? Menjen be reggel Évához? Törőcsik tiltakozik, várjunk!, és várnak egymás társaságában. Ilyesmire nem nyílt alkalom, soha ez a baráti közelség. Somos beszél, de látja, hogy a beteg nem bánja; most mondaná, hogy próbálj aludni, vagy a másik, hogy Karcsi, feküdj le, inkább fognák egymás kezét, köszönöm, hogy vagy, miféle váratlan ajándék. Somos hajnal felé tudja

már, hogy Törőcsik József csak most lett a barátja, és Törőcsik csodálkozik: nem hittem, hogy a halálhoz koccanva éppen Somos társaságának örülök majd; egy esztendeje sincs, hogy Temesváron gyilkoltak, s mi itt az országban valahogy közelebb éreztük magunkat egymáshoz. Egy pillanatig. Különben nem is tudom, évtizedek óta akadt-e még alkalom a bensőséges érzésre. Katarzisa. Se közös tett, se közös ünnep, a megértést pedig nem lehet elhatározni. Prédikálni a szeretetről rosszabb, rombolóbb, mint szenvedélyesen rúgni... nem tudom... Neked nagy feladatod van itt. Ezt Évának is meg kell értenie. Össze fogja szedni magát. Alig van már valaki, akinek igazi tekintélye lenne, aki kikezddhetetlen. Most te nem vonulhatsz félre... Talán nem szerencsés időben mondom, de komolyan... a te múltad, a népszerűséged... igen... te hitelesen tudsz megnyilatkozni. Nem pozícióra gondolok, persze, hogy nem... ha nem akarod, hát nem. Csak ne húzódj félre. Törőcsik hangja most is rekedt-öreg: dolgozni szeretnék, és úgy látom, vagy hagyod, hogy elkapjon a politikai kerék, vagy igyekszel jó messzire húzódni. Kicsit, és főként tetszés szerint ezt nem lehet. Meg aztán visszataszító is a szüzességéről álmodozó kurva. A fiam ezt nem hiszi. Jó, majd megtapasztalja. Nekem nincs semmiféle különleges tekintélyem, nem is igyekeztem, nem is tudtam volna magam köré legendát szőni, és most az önlegendagyártók évadja következik. Jobban, mint valaha. Én, én, én... én már akkor, én legelőször, én a legkeményebben, én a legbátrabban... Gyanítom, hogy szívbeli vonzalmamnak engedek, és elfogadom a regensburgi meghívást. Egy esztendőre. Talán Évának is ez a legjobb, ő végképp nem tud beilleszkedni ebbe a közegbe. Aztán meglátjuk. Dolgozni szeretnék, dobszó és fanfárhangok nélkül. Úgy, mint eddig. És Somos, mintha hasbeszélő utasítására tenné, tompán hozzáfűzte: de Éva nem ezt akarja. Hajnali öt volt, az őrző csöndes zúgása, az ablakokon túl sötét és néma kert, a folyosón kék lámpák, nagyon messziről egy nyögés és sóhaj, „jaj”, és hosszú-hosszú idő után újra: „jaj”. Eldönthetetlen, férfi vagy nő szenved, Törőcsik olyan idegennek hallja, mint a saját hangját. Mibe keveredett?

Somossal beszél vagy önmagával. Egy pillanat, és az orvosbarátnak, aki néhány órája csak jó ismerőse volt, szarva és patája lesz, mi van, pajtás? ennyire jutottál? Hát vallj színt! Éva csak kifulladt. Nem csoda. Nehéz élete volt, és most a klimax meg a munkahelyi bántások. Ragaszkodik hozzá. Ragaszkodom hozzá, naponta sokszor elmondja magában, a reggeli felébredéskor, borotválkozás közben, míg figyeli az arcát, ilyenkor még meggyőzőbben, ragaszkodom hozzá, a menzai ebéd és az egyetemi óra után, amikor a tanszéki szobájában egy percre kezébe temeti az arcát, dörzsöli, mintha frissítő hideg vízzel mosná, talán az kellene csakugyan, és este, mikor hazafelé vezet a kórházból, a konyhában felhajt egy pohárka konyakot, nem vagyok éhes, visszatolja a jégszekrénybe a takarítónő készítette vacsorát, legalább lenne valakim, ilyenkor azt mondja, ragaszkodom hozzá. Ha most meghalna, bizonyára megváltozna Éva és Péter kapcsolata, egészen egyedül nem maradna a felesége ott az elmegyógyintézetben, Péter leküzdené az ingerültségét, ez van, ez lett az anyád, őt hagytam örökségül, finom örökség, de rendesen csinálná. Te mindig, mindent eltökélten vállaltál – mondta Péter –, elhatároztad, hogy anyába vagy szerelmes, elhatároztad a hűséget, aztán az apaságot, minden barátságodat. Nem válaszolt. Ezek a megszólalások csakis bántásra jók, tehetetlen, kétségbeesett bántások. Minek? Ő amúgy is többet gyötörte Pétert; hogy eltávolodtak. Lebeg közöttük valami szeretet, talán még könnyen hívható, de mostanában ritkán testesülő. Ha meghalna, Péternek igazán fájna. Akkor a veszekedéseikre is másként emlékezne. Elkaptad anyától a rosszkedvűséget, a zsörtölődést, nem örülsz semminek. Ez nem igaz. De kevés öröm van az életében. Éva állapota önmagában is bizonyíték az ő kudarcára. Teljes csőd. És kedves az emberek szánakozása, de az csak még nehezebbé teszi: miben hibázott? mert hibázott, ez tagadhatatlan. A nagy eltökéltség mégsem volt olyan nagy? Boldogtalanságba lökte a hozzá legközelebb álló embert. Bár talán ez sem igaz. Nincsenek közel. Már régen nincsenek. De ragaszkodom hozzá. Péter azt mondta, az élet nemcsak sivár

kötelességteljesítés. Hanem? El sem hinnéd, mennyire vágytam a nagy, életre szóló szerelmet – dörmögi Somos, előrehajol, szinte az ágya fölé, Törőcsik lepedővel letakart, meztelen mellkasa fölé –, mint egy kamasz. Sohasem lettem egészen felnőtt, meglehet, és ábrándokat dédelgettem. Az apámat nem ismertem, elhagyta anyámat, amikor velem terhes lett, anyám meg sűrűn váltogatta a barátait, egyik nyomasztó kapcsolatból a másikba szédült, s engem a nem éppen fiatal nagyanyám nevelt. Analfabéta volt, de bölcs asszony. És jólelkű. Aggodalmaskodás nélkül hagyta, hogy kihasználják. Ha írót lennék, a nagyanyám könyvét írnám meg. Olyan emberrel azóta sem találkoztam. Királykisasszonyokról mesélt nekem, és én még ma is bízom, hogy megtalálom a nekem valót. Az én koromban nevetséges, de ha nem hinném, felakasztanám magamat. Nem tudok így egyedül élni. Ez nekem iszonyatos. És rémülten látom, hogy még a munkám is pótcselekvés lesz. Amíg dolgozom, amíg a betegeimre figyelek, addig nem érzem azt az elviselhetetlen ürességet. Rettentő kulturált vagyok, koncertre járok és színházba, de igyekszem elkapni valakit, hogy ne egyedül menjek. Ez mindig megalázó. Olvasni nehezebben tudok, szépirodalmat szinte semmit. Képtelen vagyok kilépni saját bűvös körömből, és tartósan képzelt emberek képzelt történeteit követni, pedig amikor otthon vagyok, semmi mást nem akarok, mint kilépni ebből a bűvös körből, elfeledkezni a magam nyűgeiről. A boldogtalanság önzővé tesz, ettől félek. Mogorva, társasági életre képtelen, köldöknéző, merev vénember leszek? A lányaim, azt hiszem, máris ilyennek látnak. Illetve semmilyennek sem látnak, mert rám se néznek. Mi lesz velem három vagy öt év múlva? Lehet, hogy ugyanígy tengődöm? Nem merek a jövőre gondolni... És tudod, mi a legmulatságosabb? Engem sokan irigyelnek. Jó nevű, menő orvos... Jövőre valószínű nyugdíjaznak. Remélem, azt nem élem túl... De a királykisasszony persze még jöhet... Míg beszélt Somos, fél szemmel, rutinosan a monitorra pillantott, szakszerűen figyelte Törőcsik orrát, száját, s ez Jóskának inkább megnyugtató volt, valahogy alibi is mindket-

tőjüknek erre a közelségre. Akárhány barátom van, az elszalasztott királykisasszonyért nem pótolnak. Egyedül vagyok, nyomasztóan egyedül. Mindjárt itt a reggel, Somos egész éjszaka vele rostokolt, s az arca mégis fiatalosabb, feszesebb, mint este a saját lakásában, a vendégek érkezésekor. Talán csakugyan nem sok kellene, hogy boldog legyen. Kinek kellene sok? Mind, az egész nemzedékük roppant szerény – és nagyon boldogtalan. Akár Törőcsik, akár Somos, Bakóék vagy Schulzék, bárki feküdhetne jajgatva és átkozódva Éva helyett az elmegyógyintézetben, egyetlen csöpp elég, hogy valamelyikük megadja magát: kiléptem, nem bírom, nem akarom tovább. A megmaradtak szánakoznak, de jóvátehetetlenül leírják, kitaszítják a gyengét, a még náluk is erőtlenebbet – gyenge, gyenge, gyenge. Gőgösen azt gondolják, mindenkinek oka lenne a szétesésre, de az ember tartsa össze magát – valahogy, mégis. Törőcsiknek reggelre úgy rémlett: a barátai, a munkatársai, közelebbi és távolabbi ismerősei, idősebbek és fiatalabbak azért olyan könnyörtelenek, mert mindenki mindenkiben a maga fájdalomtól eltorzult arcát látja. Micsoda nemzeti maszkarál. Áttűnések erdeje. Milyen jó nekik Somossal, hogy egy icipicit ma éjjel kiléptek ebből. Ki?

Ami a görög istenekkel megesett, mintha nem az ember előtti, ősi, hanem valami egészen más időben történt volna. Sohasem is volt jelen idejük, a múlt állandó és lezárt, olyan múlt, ami a múlt kezdetekor is befejezett, mintegy visszazökkent állapot. A mese ugyan megemlékezik Apollón és Artemisz születéséről Délosz szigetén, s összetolva az időket Apollón és Artemisz kegyetlen meg hősi kalandjairól, de minthogy az istenek örökéletűek és „lelki valóságok”, semmiféle folyamatosság, semmi következmény, semmi rebbenő elevenség nem érzékelhető a történeteikben. A számtalan és ellentmondó változatban nincs kétely, nincs lehetőség, s különösen az embernek annyira gyötrelmes kétes lehetőségnek nincs nyoma. A mítosz a rés nélküli után állapota, de nem emberi értelemben, nem viszonyként, mert itt ismeretlen az előbb és a később. Az ember mások

történeteiben elmeséli, kibeszéli a fájdalmait, a szorongásait, de a másokat ön maga fölé emeli, ideává nemesíti, halhatatlanná teszi – valamiképpen eleve megfosztva őket a rájuk, beléjük rakott fájdalomtól. Elmondja tehát, miként lett Perszephoné Hádesz rabja és királynője, hogyan kereste őrijöngve Déméter a lányát – elmondható, színezhető és variálható, sőt, könnyű átélni a legemberibb istennő haragját, fájdalmát, sértett Olymposz-elutasítását, de a történetben most is minden készen van, már lezáródva illeszkedik a mesébe. Kerényi Károly megjegyzi, hogy „a Persephoné név, mely a Persé, Persó, Perséis, Persés, Perseus, Persaios nevekkal függ össze, valószínűleg már a görög-előtti idők óta az Alvilág királynőjét jelölte”. A kivetítést, az azonosulást-átélést és az átlényegítést-eltolást mégis újra meg újra próbáljuk. Gyönyörködünk talán elhessenthetetlen kínjainkban? Játszd újra, játszd, bár ezredszer sem könnyebb, a belebonyolódás nem enyhíti a mindig mellkasban is jelentkező szorítást. Mit mesélsz a meséből megint? Hogy virágot szedett Perszephoné, ibolyát, rózsát, sáfrányt, íriszt, csak őt látod, csak őt mondd, a lány fiuvú rétet, a virágokat és a gyönyörű isten-lányt. Déméter szemével látod, de Déméttert is látod, ahogy figyeli a lányt, s ahogy biccent, csak egyet, szinte idegen keménységgel: igen, ilyennek képzelte, ezt álmodta, minden úgy van, ahogy akarta; öntudatlanul biccent. Az elrablást persze nem látta, és kilencnapos bolyongása meg az eleuziszi dajkaság idején is szabadult volna a tolakodó képektől és kérdésektől: a csodás narcisszosz csábításától, kábításától, Perszephoné ahogy kapott utána és megrettent tőle; volt-e az a cselből odavetett virág? kellett-e csel? S a hang, ami szemérmetlenül felverte a világot, amiért Déméter odahagyta az Olymposzt, segélykérő sikoltás volt-e, vagy részeg kéj, hisztérikus sikoly? Hiába keringett fáklyával, körbe-körbe a mindenségben, hiába tudhatta, hogy a lány halhatatlan, s csakis másféle rontás eshetett, és hogy a rontás már megesett, éreznie kellett: alvilági lemerülés ez. Aztán megmondták, s akkor, azért inkább az emberi sorssal próbálkozott. Mintha leginkább az örökkévalóság, a változtat-

hatatlan nyomasztaná, holott a legfájdalmasabb, a találkozás és a valamiképpen mégis elfogadott, mitológiává lett állapot – mert mi mégsem képzelhetjük máshogyan, csak a magunk dimenzióiba zártan, a haladó időben –, az isteni kompromisszum tehát ezután kötött. Déméter pedig nem is haragjában hagyta el az Olymposzt, hanem a furcsa vigasztalások miatt. Már a rablást elmondó Hélios is azzal csitította, hogy Hádész igazán nem méltatlan vő, a világ harmadának ura és királya, Perszephonét is királynővé tette. Az istenek mind bólogattak erre, de nem mint ő Perszephoné láttán, nem elismerően és hálával, csak beletörődően, hogy ha már a rablás, a nász megtörtént, és a tényeket józanul vizsgáljuk, talán nem is oly iszonyatos az egész, lehetett volna sokkal rosszabb, érthette volna anyát és lányát nagyobb csapás, és így tovább. Déméternek iszonyatos volt, és a vigasztalások, még a késői megítélések is, hogy nem érti mindazt, amit elszenved, menekülésre ösztönözték. Menekült, elfordult, rejtekezett – egyetlen ő a görögök istenei között, akit sem bosszú, sem irigység, féltékenység, hiúság, hatalmi vagy testi vágy, soha semmi nem indított kegyetlenségre. Öregasszonnyá változott – maszkírozás volt-e? –, és az eleuziszi szüzek kútjához ült. Olajfa árnyékában gubbasztott, s mikor Keleos király lányai megszólították, anyóának nevezték, saját városából elüldözöttelmenekült, de méltóságát őrző, jobb napokat látott öregnek nézték, s a tiszta szívű, jóhiszemű Kallidiké nyomban dajkának hívta palotájukba. A szép lányok szemébe talán könny szökött – hogyan is képzelhetni másként –, míg a rögtönzött mesét hallgatták; hosszú, kékes szélű szempillájuk, megbűvölt tekintetük még a kétségbeesett Démétert is a történet színezésére, tetszetős-borzongató kacskaringók elővarázslására készítette: tengeri rablók hurcolták el Kréta szigetéről, mondta, s hogy a haramiáktól megszökött, nem tudja, hol van, hová vetődött, mi lehet most már vele. A gyengéd és józan Kallidiké csinos bért ígért a királyfi neveléséért, s meglehet, olyasféle bölcsességekkel is segített volna, amit Déméter akkor nem szívesen hallott: hogy a sors, lám, forgandó, a szerencsétlenség után

nagy szerencse is érheti az embert, és így tovább. Metaneirát, a királynőt első látásra megigézte Déméter – bámulta az istent, és félt a fényétől. Rábízta kisfiát, de egyik éjjel megleste, miként nevelgeti-dajkálja a bámulatatosan fejlődő gyereket. Déméter voltaképpen itt is kudarcot vallott. Halhatatlanná tette volna a fiúcskát, tűzbe fektette, ambróziával kenegette, átadott volna neki minden tudást, de Metaneira leleplező sikoltása után el kellett hagynia. A királynő idegennek nevezte őt, jaj, fiam, megöl az idegen asszony – nem sikerült hát az emberbőrbe menekülés. Zeusz akkor Hermésszel fölhozatta Perszephonét az Alvilágból, s remélte, végre így kiengeszteli nővérét, helyreáll a régi rend: az év kétharmadában Perszephoné az anyjánál lehet, egyharmad időt az urával tölt, mindenki kap valamit, mindenki elégedetten mustrálhatja a maga részét; de a visszatért lány már nem ugyanaz volt. Boldogan ugrott ki Hermész hintójából, és sietett az anyjához, de a tekintete, a mozdulatai, ahogy lehajolt, mintha virágot tépne – Déméter látta, hogy gyönyörű, kecses, de nem ugyanaz. Perszephoné elpanaszolta, miként rabolta el őt Hádész, a saját hangjába-fájdalmába szerelmesen mesélte azt a virágszedést, a bűvös narcisszoszt és az alvilági sötétet, az anyának kedves és a magát simogató szavakat éles sikkantások szabdalták: szánta és szánatta a tiszta Perszephonét, felháborodásával felháborodást keltett volna; mondta a gránátalmamagot, hogy Hádész búcsúzóul a szájába dugta, egyetlen magocskát csak, de a nagy hatalmú isten így örökre magához, a birodalmához láncolta őt – kacéran szenvedett; és Déméter bólintott, akár a többi isten, és visszament az olymposzi palotába, vissza a többiek közé, s míg a földeken ettől újra kisarjadt a gabona, míg a csírák, rügyek halványzöldje minden határban derengett már, ő Perszephoné hangját képzelte, sötét szeme kicsit bandzsa villanását, ahogyan Hádésznek panaszkodhat a fenti létre. Őrületség a képzelődés, az emberi világ fertőzése. Itt hamarosan újra tél lesz, megint ködös-hideg. Földön futó füstök, fejet leszorító, meggörnyesztő szelek ideje. A felborult kukából fagyos hulladék ömlik ki, rajta madártetem.

Vida János annak idején elhívta Marit egy ócska cukrászdába, valamit el kell mondanom neked. Fontosat. Fogta a lány kezét, s az ezerszer próbálgatott bejelentésnek sehogyan sem találta a formáját. Végül halálosan komolyan és szenvedve kibökte, hogy az apja „az a Vida”. Tudod?!, bólintott egyetértést és együttérzést keresve, de Mari nem tudta, fogalma sem volt arról, ki „az a Vida”, s miért olyan óriási jelentőségű ez az egész. Jánosnak új volt, bizsergetően izgalmas a tájékozatlansága, de csüggesztően idegen is. Nehéz volt újra megszólalni – így talán még nehezebb. Milyen sokszor felkészült az elhárítás, a tiltakozás, a megvetés vagy éppen a nyálas ajnározás gesztusaira. Sejtette, hogy sokan gyűlölik az apját, és sokan függnek a kegyeitől. Hallotta dicsőíteni és átkozni, volt, aki elmondta, hogy a magyar kultúra azért szabadabb a szomszédos országokénál, mert Vida személyesen védi a könyvkiadók, a filmgyártók, a színházak önállóságát, s olyan is akadt, aki vicсорogva felvilágosította Jánost, hogy az apja megvette a magyar értelmiséget, a jelentős művészeket, tudósokat külön-külön is a zsebében tartja, s hogy megalázottabb, züllöttebb ez az értelmiség, mint a totális diktatúrák idején. Szekeres Zoli köpött, amikor meglátta őt. A fiú két évvel idősebb, a gimnázium filozófia szakköréből ismerték egymást, első jelentkezésekor nem vették fel az egyetemre, másodszorra előfelvett lett, és behívták katonának. Mesélték, hogy nehezen tűrte a határőrszolgálatot, öngyilkosságot kísérelt meg, éhségstrájkba kezdett, ideggyöngöseség kórismével mégiscsak leszerelhetett. Hangos volt és megállíthatatlanul provokált; rólam beszélj, ne az apámról, ismételte János erőtlenül, sírós-vékony hangon. Gyerekesen hadonászott, mint valami bokszmanccsal a kiütésre álló. A közönyösek is gyanúsakká lettek: bármelyik pillanatban előrukkolnak egy sanda célzással, sértő szellemességgel. „Ha igazi zsarnok volna – gondolta János az apjáról –, nem mernének kikezdeni velem. Ez már a szabadság jele, de sohasem próbálta védeni, senkivel sem igyekezett elfogadtatni, még magában sem eszményítette, mentette, nem tákolgatott

magyarázatokat. Alig tudott valamit az apjáról, s nem is vágyott a megismerésére.

Hol élsz te? – kérdezte akkor Maritól a cukrászdában. Lehetetlen, hogy nem hallottál az apámról. Az egyetemen. Bárhol. Újságban, rádióban, mit tudom, hol. Azt hiszik, az egész kultúrát ő irányítja itt. Mindenható. Mindegy, hogy igaz vagy sem, nekem mindegy, és ezt akartam elmondani. Hogy ő az apám, de nekem ez nem számít.

Mari lehajtotta a fejét, bólogatott, és azt suttogetta, értem, értem, s mintha szomorú bölcsességgel azt ismételné: dehogynem számít, persze hogy számít, mindenkinek számít. Miért lett szomorú akkor, szinte csalódott, ha addig semmiről sem tudott? Az orrcimpája elkeskenyedett és hirtelen szétterült, újra összeszűkülte és megereszkedett – később is így sírt, gyakran könnytelenül.

A mennyezetről tenyérnyi vizes-penészes vakolatdarab toccsant melléjük, a pincérnő felsikoltott, seprűt, lapátot hozott, és olyan kétségbeesetten kérte a bocsánatukat, hogy nem lehetett felállni, eljönni, pedig lezárták már a témát, s ott, akkor újat sem kezdhettek. Öt hónapja életveszélyesnek nyilvánították ezt a helyet, de meglátják, semmi sem történik, amíg valakit agyon nem csap a fal, tudom, hogy addig senki sem mozdít semmit, s majd ha meglesz a baj, bennünket vádolnak, valahogyan mindent a mi nyakunkba varrnak. Tudom, hogy így lesz, a fodrászatban is ez volt, oda járok már tíz éve, s ugyanígy omladozott az egész, aztán leszakadt egy jókora darab, éppen egy idősebb vendég frissen mosott fejére, rá a csavarókra, azt mondják, ha nem lett volna a hajában fémcsavaró, életben marad, csak hogy a szerencsétlenség mindig csóstól jön – állt a pincérnő a lapáttal, és mesélt nekik, látszott, hogy ettől megkönnyebbül, hogy beszélnie kell, ők csak hagyták. Majd két évtizedig bizonygatta aztán Marinak, hogy azért se számít. Ritkán és csak szertartásosan látogatta a szüleit, egy-egy születésnapon Marival, Tamással együtt, s ha kicsit töprengenének, összeszámolhatnák, hányszor volt az

anyja náluk – az apja még annyiszor sem, pedig tizennégy éve már, hogy meglett a lakásuk.

Az utolsó egyetemi évben Mari a csecsemő Tamás mellett alkalmi, fekete munkát vállalt egy ügyvédnél. Felhajtóbonyolító volt, s ezzel jóval többet keresett, mint amennyit első állásukban ketten együtt. Az ügyvéd, szigorú jogszerűséggel, lakásügyeket vállalt: tanácsi lakáshoz juttatott embereket, cseréket, átruházásokat eszelt ki, s bölcs derűvel érzékeltette, hogy nincs olyan képtelen adottság, helyzet- és vágy-együttes, amelyet ne lehetne jogilag is összehozni. Mari felvette az adatokat, lejárta a lakásokat, az eladásra kínáltakat megmutatta a lakásra ácsingózóknak, s amikor a felek kívánsága szerencsésen egyezni látszott, az ügyvéd megtalálta a megfelelő intézési módot. A költözködésük előtt néhány hónappal még mesebelinek tűnt, hogy valaha is lesz lakásuk. Miből? Hogyan? Két fiatal értelmiségi kicsi gyerekkel – önerőből: így mondták, önerőből nem lehet. Ha évtizedig koplalnának-rongyoskodnának, akkor sem lehet. Annyi pénzt összegyűjteni, megtakarítani egy életen át sem lehet. De Mari ötletesen, kedves szívóssággal és törvényesen megszerezte a háromszobás lakást, és unalomig hajtogatta, hogy mindig lesz valahogy. Lett. S ami lett, azt mind Mari akarta és irányította. Ő elmenekült a szülei házából, jól tette, hogy odahagyott mindent, de keresett egy kellemesebb, melegebb burkot – a pszichológusa azt mondta egyszer: megfelelőbb anyát. Jól van. Elismeri, hogy Marinak nagyobb az életereje, a kitartása. Összehasonlíthatatlanul nagyobb. Mert egészséges.

A Wesselényi utcai lakást is elcserélték, az anyósa ugyan hajtogatta, hogy nem kell, neki megfelel, öregségére jó lesz, aztán mégis büszke volt; fűnek-fának mutogatta a beépített konyháját, a nagy szobát, a kertre néző erkélyt. Gyorsan összeharagkozott a szomszédokkal, a fűszeressel, a hentessel, a postással, és mesélte mindegyiküknek, hogy milyen ügyes és hálás a lánya, hogy küszködve egyedül nevelte, de most a szeretetet, törődést sokszorosan visszakapja. Nekem ne beszéljen senki rossz gyerekekről! Nincsenek rossz gyerekek,

csak rossz szülők. Higgye el, a gyerekek mindig tudja, ki érdemli meg a hálát. Nem tűrte, ha valaki szerencsésnek mondta, mert önérzetesen úgy hitte, hogy megérdemli a lánya gondoskodását. Jánostól azonban félt, sok év után sem értette, miért hagyta ott a jómódot, a kivételezettséget. Mi mégiscsak közönséges prolik voltunk.

Mari nyolcévesen lett félárva, de már korábban külön éltek a szülei. Az apját két-háromszor látta ittasan, szelíd volt különben – mesélte Jánosnak –, nem vad részeg, de anyám sietősen kitette a szűrét, más baj is lehetett, csak hogy nálunk nem lelkiiztek. Anyám azt mondta, meg kellett engem védenie, hogy ne lássak rossz példát. Apám elment, azt sem tudom, hová, talán nem Pesten dolgozott, a vidéki nagy építkezéseken jobban keresett. Sztálinváros, Leninváros, fogalmam sincs, hol, de a temetésén ott voltunk.

Akarom-e elmondani neked, Anna, a simán gördülő történetet, valóban az egészet, amin azért ámulhatsz, meghatódhatsz, talán majd mulathatsz – nézheted, mint a díszpapírból kicsomagolt ajándékokat –, de akarom-e kényszerűen kétséssé tenni Kasszandra néma vonításával?

Egy héttel a nevezetes, 1990-es osztálykirándulás előtt Vida Tamás elment az osztályfőnöke lakására, becsöngetett váratlanul, elhatározta, mit mond, hogyan kezdi, s persze minden másképpen történt. Törőcsik Péter alig látszott meglepettnek, éppen telefonált, gyere, gyere be, máris befejezem, s aztán még kínosan sokáig csüngött a kagylón, igen... aha... igen..., mormolta, nem lehetett kitalálni, kivel beszél, mintha unná, de nem szakíthatná félbe, intett Tamásnak, hogy üljön le, forgatta a szemét, felhúzta a vállát, kifordított tenyerével jelezte, nem siettetheti jobban a beszélőt, nem tehet semmit, Tamás meg álldogált, nézte a könyveket, a polcra hordott mindenfélét: csigaházat, madártollat, képeslapot, kavicsot; eldöntötte, hogy mégsem azt, mégsem úgy mondja. A tanár akár a bátyja is lehetne, nincs még harmincéves, á, még huszonnyolc sem,

egyszer moziban látta egy lánnyal, Törőcsik be is mutatta neki, Barbara vagy Dorottya, ilyesmi volt, és Tamás úgy érezte, a lány nem méltó Törőcsik szerelmére, márpedig a fiatalember szerelmes volt, Tamás látta rajta a szerelem jeleit, akárha önmagán látná. Akkor kellett volna a saját szerelméről beszélni, tanácsot kérni, most már minek, másról, egészen másról beszél majd. A haldokló nagyapjáról például. Ártott-e az öreg Törőcsik Péternek? Hogy árthatott volna? Miben? De azért meglehet. Jó volna tudni, hogy mit gondol, mit tud a tanár az ő nagyapjáról, a családjáról. Második éve tüntetően nem veszi tudomásul, hogy ő Vida-gyerek – de mit rejteget?

Törőcsik leült végre, szemközt vele, beletúrt göndör, vörösesbarna hajába, ahogy az órákon is szokott, mikor neki-rugaszkodik egy-egy új témának. Mintha nyögne, sóhajtana, beletúr a hajába, s kérdően néz: mi szél hozott. A kicsi szobában csak könyvespolc, három fotel, kerek asztalka, a sarokban íróasztal, állólámpa – nem itt alszik, talán másik szobában, az ajtó csukva, a lakásból nem is látott mást Tamás: a keskeny, alig két négyzetméteres, üres előszobát és ezt a helyiséget. Harmadszor jár Törőcsiknél, s a látogatásai között semmi nem változik. Az ajtó mögött talán Barbara alszik, meztelenül hever az ágyon, talán nyitott szemmel, merengve; az ajtón túl – valahol – titkok megfejtése lapul. Tamás semmit sem tud a tanárról, s most is, mintha a semmit őrizné, burkolná, nem felfedezni készül, csak támpontokat keres, hogy aztán a képzelete száguldozzon összevissza. A bátyám lehetne, a legjobb barátom, gondolja, holott arra van szüksége, hogy kedve szerinti helyzetekben és tetszőleges hősként szerepeltesse Törőcsiket. Minden további ismeret korlátozó. Épp csak felugrottam... mondhatnám: éppen erre jártam... de ez is hülyeség... ez a lazaság is... nekem az ilyesmi nem megy, illetve nem is próbálom... én szerettem volna egyszer az iskolán kívül... És Törőcsik nem túl hamar, de nem is késlekedve mondja, hogy az a lényeg, itt vagy most, én meg örülök, és Tamás megkönnyebbülten fúj erre, mintha a tanára pihenjl-t vezényelt volna, előreejti a vállát, nem kell hevesen gesztiku-

lálnia és fintorognia; nem minden tanár túrné, hogy csak úgy beállítsanak hozzá a diákok; persze, nem, én sem túrném, hogy csak úgy... de te nem is csak úgy jöttél, és kivételesen nevet rá. Jó ez a lakás, tudom, a múltkor is ugyanezt mondtam, hogy jó ez a lakás, de nekem tényleg tetszik, gyakran elképzelem, milyen lesz majd a saját lakásom, talán egyszer lesz, és berendezhetem, ahogy akarom, nem mintha most nagyon korlátoznának, ezt nem úgy mondtam... nem is korlátoznak, az anyám meg végképp nem... ő sohasem próbált olyan szülői pózokat... egyáltalán nem olyan anyukás... nem olyan, aki mindig figyel, hogy pontosan úgy viselkedjen, ahogy elvárják, ahogy illik... nem tudom, jól mondom-e, de engem rettentően idegesítenek, akik mindig figyelnek és óvatoskodnak, és annyira akarnak valamilyennek látszani... persze anyám mindig fütyült arra, hogy milyennek mutassa magát, pedig egy ügyvéd nem lehet egészen nonkonformista, igaz? Szerintem az a legnehezebb, hogy valaki ne legyen nagyon se ilyen, se olyan... persze nem azt mondom, hogy semmilyen se legyen, egyáltalán nem azt mondom, de ne erőlködjön annyira, hogy ilyen, vagy éppen az ellenkezője legyen... és olyan sok ma az erőlködés... hát nem? Szóval nagyon becsülöm az anyám önállóságát... különben ő a legjobb barátom... miért ne lehetne egy fiúnak éppen az anyja a legjobb barátja?... ez is olyan butaság, előítélet vagy mi, hogy nem lehet... Az apámmal évfolyamtársak voltak, és szerintem ők most is a legjobb barátok.

Még nem szólította meg Tamás Törőcsiket, egyszer sem mondta a kötelező, de annyira idegen „tanár úr”-at, nem magázta, nem „tetszikezte”, gyakran körülményeskedni kényszerült, hogy valahogy kibújhasson. Magában, elképzelt hosszú beszélgetéseikben persze tegezte, Péternek, máskor Törőnek vagy Törinek szólította, és most lüktető halántékkal ügyelt, fel ne fedjen ezekből a jelenetezésekből valamit. Törőcsik miért nem ajánlotta legalább az iskolán kívüli tegezést? Miért játszott, hogy semmit sem vesz észre az ő kínlódásából? Mert megjátszotta csak. Elvárná, hogy tanár urazza? Akkor miért mesélt neki arról, mennyire utált iskolába járni, mennyire

utálta az iskolai rendet, a formális tiszteletet, mindent, ami formális az iskolában, szóval mindent, és a megjátszott egyenlőséget is, a megjátszott diákszabadságot, a megjátszott bizalmat. Isteni volt, amikor erről beszélt! S hogy miképpen akart mégis tanítani. Hogy lehet tanár az, aki utálja az iskolásságot? Jó kérdés. De ne hidd, mondta, hogy arról ábrándoztam, én majd fenekestül felforgatom az egészet, barikádra vezetem a tanítványaimat, magamra haragítom a tanártársaimat, ne hidd, hogy hősnak készültem, szabadságharcos pedagógusnak. Eszembe sem jutott efféle, az a kérdés sem jutott eszembe, hogy miért akarok tanítani iskolában, ha egyszer utálok az iskolát. Csak amikor már tanítottam, amikor nap nap után bementem a tanári szobába, csöngetéskor elindultam az osztályterem felé, fogtam a naplót, szóval mindent úgy csináltam, olyan közönségesen, ahogy valaha láttam. Először megdöbbsentem. Elégtételre volna szükségem? Bosszút akarok állni a világon vagy mit tudom, min? Kárpótolni igyekszem magamat az iskolás évekért? Valami hatalomvágy ez? De annyira elborzasztott a saját ötletem, hogy úgy döntöttem: nem, elégtétel vagy rejtett hatalomvágy biztosan nem. Hanem akkor mi? Őszintén szólva fogalmam sincs, hogy mi... De talán nem is kell ezen töprengeni. Tamás itt elégedetten bólintott, talán nem is a szavakra, hanem ahogy Péter szája mozgott, ahogy a kezével is vezényelte közben a szöveget – most leengedi a hangját, és Tamás bólintott. Később megkérte Péter, segítsen kitalálni, milyen legyen az osztálykirándulás; nekem nyomasztó emlékek a kirándulások, azok csakugyan szörnyűek, a jópofáskodás, a kötelező vigalom, szilveszterezés a köbön; ma már nem hasonlítgatom a mostanit az egykorival, de azért nagyon nem szeretnék olyan osztálykirándulást... legalább azt elkerülném. És később Tamás azt mondta az anyjának, hogy Törőcsik őt kérte a kirándulás vezetésére, és kínos volna, ha otthon maradna. Megértene mindenki, magyarázta, de nem valami épületes, ha egyszerűen nem megyek. És a nagyapám mégsem az apám, tette hozzá, jól tudva, hogy a hárítással kedveskedik az anyjának.

Törőcsik nem kérdezte meg, miért a többiek helyett beszél Tamás, a fiú meg szentül hitte, hogy a tanár mindent tud a nagyapja haldoklásáról, az ő otthoni feszültségükről, de tapintatosan nem faggatja. Eljött úgy, hogy semmiről sem beszélgettek, mégis boldog volt, megkönnyebbült. Ő megért, leginkább ő ért meg, hajtogatta magában, a büszkeségtől vörösölt a füle, lomha járásában a repdesés töredékei: megtette, elment, becsöngetett, leült, ott volt. Most sikerült.

Annál keservesebb lett Tamás csalódása néhány hónap múlva, amikor Törőcsik otthagyta az iskolát, és a FIDESZ színeiben kerületi polgármester lett. Akkoriban, azon az őszen odahaza is sűrűsödtek a veszekedések: az anyja egyre sírósbabb hangon kérlelte az apját, az apja meg olyan gorombán utasította vissza a csakugyan ingerlő nyaggatást, ami eleinte tréfának tűnt, aztán sehogyan sem lehetett szelídíteni. Újévkor Vida János elköltözött az anyósa egykori lakásába, amit az öregasszony halála után külföldiek béreltek, s úgy tervezték, egykor Tamásé lesz.

Becsöngetett újra Törőcsik Péterhez, megint délután, de most, januárban már egészen sötét volt; a lépcsőházban kereste a világítás gombját, véletlenül egy földszinti lakásban szólaltatta meg a csengőt, rémülten futni kezdett, két emeletet nyargalt felfelé, a zihálásával nagyobb zajt csapott, mint a bakancsával, hallotta lent a rikácsolást, ki az, ki az, s hogy barom. Leült a lépcsőre, tízig számolt, aztán lassabban még ötig, a rohadt életbe, ennyit meg kell tennem, visszament az első emeletre, becsöngetett Törőcsikhez, szavakkal nem mondta magában, hogy bárcsak ne lenne otthon. Elnézést... Emléksz... az iskolában... Vida... Nahát! Nagyon örülök! Gyere, bújj már be! Mi az, hogy emlékszem-e? Azt hiszed, egy fél esztendő alatt teljesen leépültem? Hagyd csak, gyere nyugodtan cipővel. Nahát! Most legalább az egész osztály helyett téged megkövethetlek. Nem volt szép tőlem, hogy el sem köszöntem, egy szót sem szóltam, és tudom, hiába is mesélnék most arról, milyen sokat jelentett nekem a tanítás, az az osztály... nehéz lett volna elmondanom, miért vállaltam ezt

a pozíciót... ha ugyan pozíciónak nevezhető ez a szerepkör... nem tudom, s persze, azért mert nehéz, még megtehettem volna... Sokan naivnak és idealistának neveznek, de hát ez minden időben így volt, mindig jött egy-egy új generáció, amelyik akart valamit, valami merőben újat, és kétségtelen, erre az akarásra rendszerint ráfáztak, meg a hatalomba vagy csak a hatalom közelébe jutottak el is torzultak, de a történelem tényei és tapasztalatai nem adhatnak menlevelet a passzivitásnak, és nekem csakugyan úgy tűnik, mi kezdhethénk magunkkal valamit, az én korosztályom legjobbjainak van mondanivalója... Meg ne bántódj, hogy én is micsoda marhaságokat mondok, de nem tagadhatom, hogy mennyire meglepődtem: sokat változtál... sok minden történt veled... fogadok, hogy nagyon is sok. Szerencse egyébként, hogy itthon találtál, ha egy fél óra múlva csöngetsz, nem vagyok... Nem azért mondtam, hogy már rohanj, csak igazán beszélgetni, remélem, legközelebb fogunk. Nagyon örülök, hogy nem felejtettél el, ez a látogatás talán azt is jelenti, hogy nem hagytam magam után kínos emlékeket. Hány olyan tanárom volt, akivel mindenképpen elkerülném a találkozást, bár úgy tapasztaltam, nem ismernek meg, nem is baj, ha elbliccelem a köszönést vagy vaknak, szórakozottnak tettetve magam, elfordulok... Viszont akadt olyan egykori tanárom, aki most ősszel megkeresett, valami bonyolult lakásügyében kellett volna kivételezően eljárni, olyasmit kért, amit nem tehetek meg, és közben zsarolón mondta, mondta, hogy biztosan nem emlékszem rá, mióta ilyen jelentős helyre kerültem, ilyen nagy ember lettem, mióta neves emberekkel vagyok együtt... ilyesféle badarságokat, vég nélkül. Hát mi változott az életemben? Jóformán semmi. Láthatod. Időm sincsen a nagy változtatgatásokra. Itt élek továbbra is a negyvenhárom négyzetméteres lakásomban. Nekem tökéletesen megfelel. És nem hinném, hogy most másképpen beszélek, másképpen járok, másképpen alszom vagy eszem. El sem tudod képzelni, mennyi ostobaságot összehordanak az emberek, s leginkább a szolgalelkűség miatt. Ebben az országban mélyen a lelkekbe

ivódott a szolgálalkúság, de zseniális módon keverni tudják az agresszivitással, amit aztán szeretnek bátorságként feltüntetni. Szenilis tanárom is hajladozott, bókolt, hogy az embernek megmozdult a gyomra, de közben hihetetlenül sértő is volt, és láthatóan büszke, hogy jól odamondogatott egy politikusnak.

Tamás most is figyelmesen hallgatta. Együtt nyargaltak le aztán a lépcsőn. Törőcsik névjegyet adott neki, bármikor felhívhatsz, hagyjál üzenetet a titkárnőmnél, egy igazi beszélgetés van előttünk, tudod, ha nem lesz időm, erőm, kedvem beszélgetni, akkor remélem, marad annyi agyam legalább, hogy sürgősen visszavonuljak. A ház előtt autó várta, hárman ültek benne. Törőcsik kezét nyújtott Tamásnak, ugye, jelentkezel?, és a fiú mintha hallotta volna, hogy beszállva büszkén magyarázza: egy volt tanítványom. Talán azt is elmesélte útközben, hogy ő Vida-gyerek. Igen, Vida unokája. Hát így megy ez.

Nem tudom, mennyi a költészet mások kisgyerekkor-idézésében – nekem csak töredékek, villanások, állóképek maradtak, ezek viszont jócskán, s az első nagyobb darab, történet szinte, ötéves koromból való: Szentes határában a temetőőréknél nyaraltam. Nem tudom, hogy hívták őket, hány tagú volt a család – talán csak házaspár? –, hogy fiatalok vagy idősek voltak – temetőőrnek persze mégiscsak javakorabeli embert képzelek –; nem tudok semmit a vendéglátóimról, egyetlen vonásukat sem őrzöm, de a ravatalozót, azt a ravatalozót most is pontosan látom, meg a szekéren hozott halottat, a harangot, a halál megannyi kellékét, a gyászolókat. És a kiscsibéket. Néztem, ahogy megrepesztették a tojáshéjat és előbújtak, guggolva figyeltem kerge szaladgálásukat. A mozgó sárga pihék gyönyörűsége semmivel sem volt erőtlenebb, mint halálriadalmam. Gyöngytyúkok is költöttek, és a fehér pettyes, barna-szürke csibék, talán mert furcsák, mert nem szépek, még kedvesebbek lettek. Idegeneknél voltam, akiknek én is feszélyezően idegen lehettem. Félték a rettenetesen elkapart, gennyesedő csalánkiütéseimtől, talán féltettek is, azért

bugyolálták be esténként a kezemet, és kötötték ki a karomat az ágy széléhez. De az óvó esti megfeszítések és a temetések között ott voltak a csirkék, bámulhattam, s bizonyára foghattam, meg is simogathattam némelyiket, mert mai tenyeremben is érzem az ötéves tenyerében lüktető puha testet.

Amikor Tamás hazaért, az anyja hányt; hallotta az előszobában is az öklendezést, fuldoklást, ösztönösen odafutott, bár jobb lett volna, ha láthatatlan marad; az egyre gyakoribb rosszulléteit Mari ingerülten titkolni próbálta. Most a WC fölé hajolt, tenyerével a csempézett falhoz támaszkodott, és türelmetlenül intett, kitessekelte a fiát. Kapaszkodott a mosdóba is, míg kiöblítette a száját, és támolyogva, görnyedten jött elő. Valami vacakot ehettem, mormolta, korábban sohasem volt baj a gyomrommal, mostanában meg..., mintha illetlenségekről beszélne, és már harmadik hete kényszeresen bagatellizálta a betegsége tüneteit. Gyomorrontást, vírusfertőzést emlegetett, kevés meggyőződéssel ismételgette a közhely-fordulatokat, korábban sohasem, most meg egymás után, nem tudok helyrejönni. Anyu, engedd meg, hogy szóljak egy orvosnak, kérek, engedd meg; hiába akart Tamás határozottnak, férfiasan eltökéltnak mutatkozni, a hangja vékonyabb és reszketősebb volt, mint máskor, hallotta, hogy majdnem kislányosan siránczik, de Mari ezúttal nem tiltakozott, megvonta a vállát, leroskadt egy fotelbe és sírt. Szenvedély és félelem nélkül sírt, tehetetlenségből és kimerültségből, azért sírt, mert nem tudta tovább önmaga előtt sem leplezni a fáradtságát és erőtlenségét. Tamás átölelte, és úgy hitte, képzelődik csak: kórház-szagúnak érezte a nyakát, az arcát, és leginkább a leheletét.

Még aznap este eljött, és megvizsgálta Marit régi orvosbarátnőjük, és János nincs itthon?, kérdezte gyanútlanul, éppen most nincsen; szeretném, ha azonnal kórházban lennél; a fehér bőrű, szőke nő nyaka, halántéka vöröslött; beviszlek az osztályomra, beállítunk infúziót, néhány vizsgálatot máris megcsinálhatunk, minek húzni az időt. Tamás segít összeszedni

a holmidat; és Mari bólított, éppoly egykedvűen, mint ahogy a vállát megvonta. Az orvosnő is fölé hajolt, leheli rám; Tamás a félig nyitott ajtóból figyelte, milyen szag ez, mit mond?, kórház-szag nincsen, a nő tekintetét kereste, beviszem anyut a kórházba, ott megfigyelhetjük, megnyugtatóbb nekem; én is mehetek? beférek?, de Mari összeszedve magát szigorúan mondta: jobb szeretném, ha megvacsoráznál. Ne gyere, minek kódorognál aztán haza, most semmi sem történik, majd felhívlak, ha akarsz, lógjál holnap, és inkább akkor gyere be... Zsuzsa, megmondod Tamásnak, hol leszek? És a doktornő megmondta; Tamás becsukta utánuk az előszobaajtót. Halálosan beteg. Tudom. Zsuzsa is tudja. Halálosan beteg. Leült a fotelba, ahonnan az anyja csak az imént kelt fel. Milyen szagú? Ezt megkérdezheti Zsuzsától. Tárgyilagosan, felnőtt józansággal. Válaszolni fog, vissza is kérdez: mikor érezte először, mióta, mit vett észre korábban. Azt is megmondja, hogy az apja elköltözött. De most mit csináljon? Nem ülhet itt báván. Mintha már bekövetkezett volna. Felhívta Mari kolléganőjét, akivel legtöbbször kíségtették egymást szabadságok, betegségek idején. Nem hagyott üzenetet, nem, semmit, de gondoltam, szólnom kell; aztán habozott, felhívja-e az apját. Büntetni akarja a hírrel: ne ússza meg. De azzal még kegyetlenebbül bünteti, ha nem szól. Ha nem azonnal szól. És kérje talán, hogy most már hagyja békében, ne is látogassa. Vagy tegyen, ahogy akar. Az ő dolguk. Mit csináljon ebben az örült családban? Mi lesz, ha meghal az anyja? Meghal. Ő sohasem fog az apjához költözni, inkább megszökik, hajléktalan lesz, elfoghatják akárhányszor, nem fog az apjával lakni, soha többé nem is engedi ebbe a lakásba. Nem érdekli a jog. Nem érdekli most már semmi. Megvadul. Azt mondják, megvadult. Nem csoda, ha megvadult. Az üzenetrögzítőről hallotta az apja hangját: kérem, hagyjon üzenetet, és angolul is elismételte a számokat, az egész szöveget, hogy Vida János és a Szaturnusz igazgatója; hülye, agyament hülye; valami vad káromkodást kellene mondania, angolul, valami – anyu kórházban van... csak közölni akartam veled... meg fog halni... ennyi. Letette a

kagylót; mint egy sírós óvódás, olyannak hallotta magát. És nincs mód letörülni. Nem kellett volna. Semmit sem kellett volna. Legalább azt nem, hogy meg fog halni. Ilyet nem szabad. Az apja, ha akarja, elteheti az ő üzenetét; el fogja tenni. A rohadt életbe, el fogja tenni. Járkált a lakásban, matatott mindenfelé, az anyja íróasztalán, könyvespolcain, a konyhaszekrény fiókjaiban, a jégszekrényben, a saját iskolai holmijai között, üzenetet kutatott. Valami alig rejtett üzenetet. Levelet talán, hogy mit akar az anyja, hogyan akarja, mit csináljon ő. Az anyjának tudnia kellett, hogy ez lesz, biztosan tudta, és akkor valamit feljegyzett neki. Biztosan készült erre. Mióta az apja elköltözött, erre készült, és lehetetlen, hogy ővele nem gondolt. Valami elképzelése csak volt arról, hogy ővele mi lesz. Hányszor mesélt a gyerekkori meg a későbbi szorongásairól, rettenetes halálfélelmeim voltak, esténként nem mertem moccanni az ágyban, nem mertem kimenni a WC-re, a sötét lépcsőházban frászt kaptam, fizikai bántalmazástól, gyilkosságtól félttem, magamat féltettem, félttem vonatra ülni, aztán autóbalesettől félttem, mindig kitaláltam, mivel riogathatom magam, és annyira megéltem, amiről képzelődtem, hogy néha valódi rosszullét környékezett. Belázasodtam, elszédültem, szaporán vert a szívem. Nehezemre esett titkolni a dolgot. Hanem amikor terhes lettem, egyszeriben elpárolgott ez a cidri. Többet eszembe sem jutott, hogy bárhol, bármikor bajom eshet. Olyan szilárdan álltam a földön, annyira gyakorlatiasan szerveztem az életünket, mintha egészen kicseréltek volna. Amikor Tamásnak beszélt erről, magához ölelte a fiút, vagy csak hálásan nézett rá, és megerősítette, hogy a nagy fordulatot az ő jövele okozta. Most meg nem tudja feltartóztatni az újabb fordulatot? Visszafordulást? Nem számított már az anyjának, hogy ő van? A csalódásában, összeroppanásában semmit sem ellensúlyozott? Reggel bemegy hozzá a kórházba, megfogja a kezét, napokig ül mellette, akármeddig. Meggyógyulhat. Zsuzsa legalább két hónapja nem látta, megdöbben, hogy milyen sovány, nyúzott, azért nézett rémülten, csak azért, mert régen látta, de a soványság meg a

többi még nem bizonyítja, hogy ez halálos, hogy gyógyíthatatlan. Könyörögni fog az anyjának: gyógyulj meg, miattam, akarjál élni miattam. Nem kellett volna arra a rohadt üzenet-rögzítőre dumálnia, mint egy idióta, pózol ő is, mint a többi barom... barom mind; anyu, nem akartam, póz volt... halálra ítélő póz, nem akarom, nagyon-nagyon-nagyon nem akarom.

Vida János tizenegy órákor telefonált. Tamás újra az anyja szobájában, az ő foteljában ült, és egyenletes, gyors ritmusban mondta magában: nem akarom, nem fog meghalni, nem akarom, nem fog meghalni. Ha megszakítás nélkül ezerszer elmondja... Tízíg az ujjait hajlítgatta, tizesenként majd a lábujjait; a hajlítás nem ment, kibújt a papucsból, és sorban tette le lábujjait a padlóra; százasanként egy-egy tárgyat lökött kis kupacba: előbb az egyik, aztán a másik papucsát, a fotel mellől egy díspárnát, egy újságot... Hatszázíg sem jutott, mikor megszólalt a telefon. Tudta, hogy az apja. Mondta és számolta tovább, erősen hunyt szemmel, mintha a fénnel együtt a vad telefoncsörgést is kirekeszthetné. A csengetés abbamaradt, de néhány másodperc múltán ismét kezdődött. Anyu! Felkapta a kagylót. Most már mindegy. Az apja volt. Persze. Mindegy. Nem ezen múlik. Idiotizmus ez is. Tamás, mondj el mindent, kérlek szépen. Mit mondjak? Kérlek szépen, mindent, ami történt, hogy ki látta, hol van, mi van, mindent, aztán kérdezek majd, kérlek szépen. Megszeppent és alázatos, most csak beszélni lehet. Tamás, figyelj ide, tudom, hogy háborogsz, én is így lennék, figyelj ide, ez most nem a magyarázkodás ideje, de előtted nincsen semmi titkom, más előtt sincsen, figyelj ide, most csak annyit mondok neked, hogy nagyon szeretem az anyádat, sohasem volt más nő számomra, most sincs. Kérlek, mindent mondjál el. Szörnyen rémült, alázatos, az ő férfiszolidaritására számít. Mindegy, mindegy, nem ezen múlik, úgysem ezen múlik. A beszámoló után Vida János azt kérte a fiától, hogy reggel a kórházból hívja őt fel, s majd együtt eldöntik, mi a legjobb, mikor látogassa meg Marit. Nem erősködött, hogy eljön, nem akarta magához vinni a fiút, nem adott sem utasításokat, sem tanácsokat; kérlek szépen,

amint tudsz, hívjál. A számolás fohászt nem folytatja, nem kezdi újra, gyerekesség. Felvette a padlóról a párnát, az újságot, belebújt a papucsba, de ruhástól dőlt az ágyra. Magára hajtotta az ágyterítő csergét, és összegömbölyödve elaludt.

Fielding a Tom Jones bevezetésében étlapot kínál a szellemi lakomához, sőt ígéri, s ezt aztán nagy gyönyörűségemre be is tartja, hogy nemcsak holmi általánosságban mozgó étlapot biggyeszt az egész irodalmi lakomához, hanem részletező leírást az összes fogáshoz – a regény mindegyik könyvéhez. Az eleség – állítja – az emberi természet, de ezt kimeríthetetlen sokféleségben lehet elkészíteni, tálalni. Mókás kedvű szakácsmesterünk a maga bölcs arisztokratizmusával és populáris meseigényével, kíméletlen szellemességével, logikájával és gyöngéd vonzódásával az egészséghez bizonyítja, hogy igazság és derű mégiscsak lehetséges együtt. Lehetséges. Mennyire irigylem ezért. Bizony, fele királyságomat odaadnám, ha úgy mesélhetnék neked igazat, Anna, hogy semmi reményt, távlatot ne zúzzak össze benned. Milyen jó volna az évek múltával majd cinkosan összevenetnünk, hogy „Van számos író, aki vallásos, jobban mondva erkölcsi tárgyú műveket ír, és azt tanítja, hogy az erény a legbiztosabb út ezen a földön a boldogság felé, a bűn útja viszont a szerencsétlenségbe visz. Igen üdvös és kényelmes tanítás. Csak az az egy kifogásom van ellene, hogy nem igaz.” Jó volna nevetni, de úgy, ha közben nem szoronganék attól, hogy igaz mese ürügyén csupa szörnyűséget, törvényszerűen tragédiába futó sorsot mutatok neked. Nem akarom. Nem. Nem. Nem akarom. Hisz ülsz mellettem, figyelsz. Különböző szereposztásban eljátsszuk kedvenc történeteinket: hol te adod nekem a fehér műanyag spárga-gombolyagot, hogy ha legyőztem a labirintusbeli szörnyet, kijussak a napvilágra, hol én segíték neked – neked, a rettenthetetlen hősnék. Csak napok múlva motyogom bocsánatkérően: van folytatása is a mesének, s hiába sürgetsz nagylelkűen, hogy bár szomorú ez a folytatás, azért mondjam. Mindegy. Most már mindegy. És hogy mondjam. Szeretném

fenekestől felforgatni az egészet, rátalálni arra a keskeny, fénylő ösvényre, ahol igazság és derű... – valamiképp lennie kell.

Sokáig elmesélte az álmait Jánosnak, az ő színes, fantasztikus álmait, és élvezte a férfi hitetlenkedő gyönyörűségét, egész életében nem álmodtam annyi figyelemre méltót, mint te egyetlen éjszakai órán. Csak a helyzeteket mondta, a szereplőket, sohasem próbálta értelmezgetni, megfejteni; sötét, nagy szemében ámulatot hívó ámulat, ez szép, tudta, az áhítata is csupa odaadás. Nyaralni voltunk, talán a Balatonnál, de azt a helyet valójában én sohasem láttam, mintha pavilonokban laktunk volna, és kerten át mentünk a közös étkezőbe. És sok ismerős meg rokon volt ott, ezt tudtam álmomban, hogy ott vannak, de nem jelentek meg. Anyám is velünk volt, és vacsoráról bandukoltunk a házacskánk felé. A kezemben kistányéron maradék süteményt vittem, papírszalvétával letakarva, és egészen sötét volt már, te elől mentél Tamással, én jócskán utánatok anyuval, nem is láttalak álmomban, csak tudtam, hogy előttünk vagytok. Amikor megláttam azt a hatalmas állatot, nem féltem. Nem látszott valóságos állatnak, olyan nagy volt, nem magas, hanem rettentően hosszú. Legjobban egy tigrisre hasonlított, de képtelenül hosszú volt, mint egy pullmankocsi, és teljesen hangtalanul, de nagyon nyugtalanul járt ide-oda, körözött ott a kertben, de nem volt félelmetes, mert olyan árnyékszerűnek tűnt. Aztán lefeküdt a fűbe, és akkor még hosszabbnak látszott, elmentünk mellette, és amikor már elhagytuk, ráugrott anyura. Nem is láttam többé az állatot, és anyu mintha a hátamon volna, a hátamon cipeltem, rém ügyetlenül, mert a kezemben kistányér volt, és éreztem, hogy az állat összeroppantja anyut, rajtam roppantja össze, és kiabáltam neked, és ijedtemben felébredtem.

Akkoriban álmodta és mesélte ezt Mari, amikor tudta már, hogy az anyja rákos, operálhatatlan – sokszor álmodta, hogy viszi a rohamosan zsugorodó testet, vagy hogy kér valamit az anyja, s ő nem tudja teljesíteni; gyakran veszekedtek álmában,

a beteg féltékenyen-irigyen gyötörte, ezt-azt követelt tőle, ő makacskodott, ellenállt, s közben majd megszakadt a szíve. Csak az álmait mesélte el Jánosnak, a nappali képzelgéseket soha. Arról sem beszélt, hogy szilárd lett a meggyőződése: János nélkül egyetlen napig sem tudna élni. Ha öregkorukban János előbb megbetegszik, ha megtudja, hogy a férfi gyógyíthatatlan, ő is felkészül a halálra, végez magával. Amikor az anyja haldoklását látta, nemcsak az utolsó napokat, hanem a hónapok alatt, tehát ijesztő gyorsan, s mégis megalázó araszolással, kíméletlenül és hézagtalanul sorvadó testet-lelket figyelte, még eltökéltebb lett: ezt nem, ezt nem. Ha nincsen, aki az embert legjobban és feltétel nélkül szereti, nem lehet élni. Szégyellte, hogy borzasztja az anyja haldoklása – nem az ólálkodó halál, hanem a roncsoló haldoklás. Előbb elpusztul az, aki volt, és csak aztán hal meg. Mindig úgy, hogy szemernyi pátosz, méltóság se maradjon. Harminchat éves volt akkor Mari, és erősen hitte, hogy a halálát is megválaszthatja majd, hogy ővele nem így történik meg. Ha észreveszi, hogy halálos betegsége van vagy elveszíti az életfeltételeit – és János egészen egyszerűen életfeltétel, mint a levegő és a táplálék –, szépen, józanul végez magával. Cirkusz nélkül. A részletekkel nem is foglalkozott. A végzés talán nagy mennyiségű altatót jelentett neki, de bármennyire is irtózatból eredt a döntése, mégiscsak elvszerű volt, s furcsa bár: mentes a morbiditástól. Csak az anyja pusztá testté válása döbbsentette rá, hogy egykor majd kezdenie kell valamit a saját testi maradványaival. Aki a halálát megválasztja, ezt is választja. És nem tudott egyetlen szemérmes halálnemet sem. De erről nem beszélt. Néha nézte Jánost éjszaka, szerelmesen és kíváncsian leste, vajon gondol-e efféléket. Vagy mindez női badarság?

Valamit hibázott az apósa halálakor? Valami végzetesen elromlott akkor kettőjük között, s aztán feltartóztathatatlanul rosszabb és rosszabb lett. János úgy lázadozott ellene, mint egy kamasz; mindig irányítani akartál, megmondani, mit tegyek és mit ne tegyek, azt hitted, anyáskodnod kell, pedig bőven elég volt a saját anyám, sok volt, túl sok, hagyjál nekem normális

felnőtt szabadságot, el tudom dönteni, mi a helyes, bízhatnál bennem, mit gondolsz, ha te nem állsz elém, elzúllók?; kétszer-háromszor megtudta, hogy hazudott neki János, ügyetlenül, gyerekesen hazudott, mintha csak azt akarná, hogy mielőbb rájöjjön és rápirítson, alkalmat adva a szabadságharc újabb csatájára. Van valakid?, kérdezte Mari, de nem várt igazán választ, ne mondj semmit, még talán nincsen, majd lesz. Ezek a csendes megjegyzései ingerelték legjobban Jánost, őrült vagy, szabályos őrült, és nem lehet veled beszélni, minden szavad vád, oda sem figyelsz arra, amit hónapok óta mondok, elhatározta, hogy velem történt valami, elhidegültem, mit tudom még mi minden történt velem, ami egyáltalán nem történt, csupa banális hülyeség, semmi közöm mindehhez, de ami igazán gondom, azt elhárítod, jó, neked is megvan a magad baja, nem akarlak terhelni, azt gondolom, megkíméllek a nyavalyáimtól, de ebben is csak újabb bizonyosságát látod a bűnösségemnek, kész, passz, nem tudok mit csinálni, hogy megfeleljek neked is meg magamnak is, nem tűröm tovább a gyámkodást, ez igaz, elég volt, mióta az apám meghalt, még jobban gyámkods, nem kell, értsd meg, nem kell; nem értettél meg, miért akarom a Szaturnuszt, hajtogatod csak, hogy nem és nem, mitől féltesz? hogy belebukunk? hogy kétes ügyleteket fedezek? Hát alapvetően tisztességtelennek gondolsz? vagy gyávának? sunyinak? mire véljem ezt a bizalmatlanságot? azt hiszed, féltés ez még egyáltalán? És Mari makacsul bólintott, igen, azt hiszem, féltés, ugyanolyan féltés, mint tíz meg tizenöt meg tizenhét évvel ezelőtt. Ugyanolyan. És bennem nem történt olyan fene nagy változás ezzel a fene nagy rendszer-változással, és ellenszenvesnek látom, hogy te vállalkozó legyél. Éppen te. Tudod mit, ne legyél. És éppen most ne legyél. Lehet, hogy hajtogatod, mint egy ostoba papagáj, de akkor is: ne legyél, ne legyél. Bőven elég kiérdemesült funkcigyerek vedlik át vállalkozóvá. Igen, ez az első számú ellenérvem. És ez ízlés meg tartás dolga, meg nem tudom, nem tudok mit mondani neked, hát miért kellene ennél több szóval mondani? az egész életünkkel mondom, és igenis bizalmatlan vagyok a

társaiddal, és nem hiszem, hogy tisztességtelen vagy, de tudom, hogy nincs érzéked, nem látod, nem veszed észre a nagyon is nyilvánvaló tisztességtelenséget, mit akarsz, mondjam, hogy balek vagy?, jó, mondom, más úgysem mondja, és nemcsak az a baj, hogy máris átverték, hanem hogy többet számít neked Csapláros vagy Felkai ígéretése, mint én, mindenestől, így próbáld nézni, az egész közös életünkkel nem nyomok annyit a latban, mint ők. És ne beszélj nekem féltékenységről, mert ezt még te is tudod, hogy hülyeség. Esküszöm, hogy két évvel ezelőtt szóba sem álltál volna Csaplárossal. Mit gondolsz, miért keresett meg éppen téged? Mert nincs nagyobb jogász az országban? Neki valóbb? Azért keresett meg, mert reméli, hogy a közös gyökerek majd összetartanak. Az ő apukája is... majd ő fedez téged, te meg őt, oly sok mindent hasonlóan láttok, mert hát hasonló indíttatás... és Felkai... hogy nem látod, amint a markába röhög? Elkényeztetett, önimádó hapsinak tart, hát az lennél? Elég neked ez a Szaturnusz név, amibe belebolondultál? Mit remélsz ezen kívül az egésztől? Mit akarsz megvalósítani? Pénz kell? Most kell sokkal több pénz? Minek? Mibe tekeredtél? Minek akarsz most megfelelni? És amikor János gyerekesen és feleslegesen hazudott, egyik ügyfelével találkozik este, mondta, s történetesen éppen az az ügyfél kereste aztán telefonon – a lelepleződéskor is Marira hárított: minek ekkora húhót csinálni! igen, a szaturnuszosokkal tárgyaltam, és azért hallgattam el előled, mert utálad őket. Nem akartam botrányt, elég volt, nem akartalak zaklatni, te kényszerítettél, hogy settenkedve végezzem a dolgomat. Értsd meg, ez a dolgom, nekem ez. El tudom dönteni, mikor mit csináljak, hova menjek, kivel találkozom... elegendő volt abból, hogy a fél életemben Vida-gyerek legyek, a másik felében meg a te férjed lehetnék... elég volt. És bement a szobájába, leült az íróasztalához, szemközt a falon Dürer Melankóliájának reprodukciója, az asztal fölötti könyvespolcon külön sorban a frissen gyűjtött és lelkének annyira kedves szaturnuszos könyvek. Mióta egy asztrológustól megtudta, hogy minden bizonnyal ő is

Szturnusz fia, s hogy a melankolikusok közé tartozik – legalább tartozik valahová –, szenvedélyesen olvasta az önismeretét segítő irodalmat: mitológiákat, Szentkuthy regényes Dürer-életrajzát, monográfiát a melankóliáról, okkultista tanulmányokat és vásári asztrológiát, kultúrtörténetet, pszichológiát, melankolikusok vallomásait és életviteli tanácsokat adó füzetecskéket.

Az asztrológushoz hónapokkal ezelőtt Felkaival mentek. Remélte, hogy mulatni fognak, hogy sikerül megszabadulnia egy órára nyomasztó gondjaitól; főúri fölényrel nézett körül, a primitív szemfényvesztés tárgyi kellékeit várta az asztrológus szobájában, talán varázsgömböt, füstöt, rejtjeles, megpörkölt papiruszokat, s a mágust is fekete brokátköpenyben képzelte, amint hosszú, fehér ujjával a levegőben hadonászik, talán mindezt nem is képzelte ilyen körvonalazottan, megnevezni, lehet, semmit sem tudott volna abból a sejteleből, ami az asztrológusról élt benne. A férfi néhány évvel idősebb volt Jánosnál, rokonszenvesen őszülő, szemüveges, karcsú, és szinte tüntetően józan meg gyakorlatias. Magas nyakú, fehér garbót viselt, barna kordnadrágot, s amikor leült az öblös fotelba, lendületesen meghúzta a nadrágszárát, keresztbe vetette a lábát, ujjai között aprócska golyót pörgetett, játékosan, lazán, és úgy mondta az első mondatokat is, a bizonyára jól kidolgozott szöveget, mintha az ismerkedés izgalmaiban tákolgatná: talán csalódást okozok majd, én ugyanis csak abban tudok kicsikét segíteni, hogy jobban értsék önmagukat, a lényeg persze a saját erőfeszítés; amire itt együtt rájövünk, amit feltárunk, az mind adottság és csupán lehetőség, de a lehetőség nem jelent minőséget, mindenkől formálható jó és rossz út. Nem fogok önöknek jósolni, és remélem, tapasztalják majd, hogy felháborít a csalás. De azt sem állítom, hogy tudomány az, amit alkalmazunk. Az emberiség több ezer éves tapasztalata alapján kutatunk, meg kérdezzünk persze. A pszichológiát azonban meghaladjuk... Hanem ennyi elég is. Nem untatom önöket... most így hármasban beszélgetünk, aztán szerencsésebb talán a négyszemközi

megbeszélés, de ezt már önök ítélik meg, majd jelzik, mit igényelnek, hogyan, mikor, s én állok rendelkezésükre... Ha nem haragszanak, nyomban kezdhethjük... az idejüket nem rabolnám szószátyárkodással... Megmondaná, hogy mikor született? Amennyire lehetséges, pontosan... hány órakor?... És János úgy érezte, azért fordult először őhozzá a férfi, mert rokonszenvesebbnek, érdekesebbnek látta Felkainál. Amikor aztán együtt eljöttek, ravaszkodni próbált: leplezte elragadtatottságát, húzódozott, hogy dicsérje az asztrológust, miért rám szállt?, kérdezte Felkaitól, s még némi szemrehányást is vegyített a csodálkozásba. Valamit tudott tőled?, valld be, összejátszottatok.

Második látogatásakor – valóban kettesben voltak – sután tegeződést ajánlott, magában mesterének nevezte az asztrológust, magam sem tudtam, de egész életemben ezt az embert kerestem, s hogy éppen most, ebben a kegyetlenül nehéz időszakban vetődtem hozzá, ez önmagában is csoda, csoda, más nem mondható, csodálatos elrendezése a dolgoknak.

Már amikor Felkai jelenlétében megmondta, hogy december 17-én született, és a mester elragadóan kedves mosollyal ránézett: így hát Szaturnusz szülötte, már a tudása, a műveltsége bámulatba ejtette Jánost. Nem vett elő semmiféle horoszkóptáblát, könyveket, rejtélyes iratokat, csak nézte őt, a szemébe nézett, látta János, hogy figyeli minden rebbenését, és közben Szaturnuszról mesélt, az ókori szaturnáliákról, ezekről a tomboló, féktelen halálünnepekről. Elmondta, mennyire különböző tulajdonságai lehetnek a Szaturnusz-szülötteknek, hogy Ptolemaiosz magányosoknak tartja őket, elgondolkodóknak, misztikára hajlóknak, de ugyanakkor piszkosak is lehetnek, elhanyagoltak – s itt szinte cinkosan megint Jánosra mosolygott –, s minthogy a földhöz vonzódnak, zsugoriak, anyagiasak, harácsolók is vannak közöttük. Valóságos előadást kerekített, amelyben odavetetten szót ejtett Arisztotelészről és Hippokratésről, Dantéről és az ő nagy kedvencéről, a tizenötödik századi Ficinóról, aki például úgy vélte, a Szaturnusz ritkán tüntet ki köznapi embereket, az ő jegyében születettek

inkább végletesek, különböznek a többiektől, isteniek vagy nagyon is állatiasak, mindig vidámak, de legtöbbször fájdalomtól sújtottak. A Szaturnusz a melankolikusok bolygója, ő, ennek óriási az irodalma, tette hozzá szerényen és biztatóan. A Dürer-reprodukciót is az asztrológustól kapta néhány hét múlva – annyi mindenről beszélgettek addig, de János észre sem vette, hogy a férfi nem kérdezte, nős-e, van-e gyereke, barátja, hozzátartozója, hogy milyen az otthona, a munkahelye, csak amikor Marival szemben védte, akkor értette meg: rajongott mestere az élet hétköznapi tényeitől, a külsődlegesebb körülményektől és viszonyoktól emelkedettebb régiók felé fordítja. Győződj meg magad, gyere el velem, így hiába ismételve, hogy nem kókler, nincs semmi humbug, amíg tudatlanul és makacsul csak hajtogatod, hogy bedőltem, a rontást hozta rám, hogy zavaromban mindenféle zavarodott agyúnak odavetem magam... örület, miket tudsz mondani... de olyanok vagyunk, mint valami abszurd darab pojácai... mit veszíthetsz, ha eljössz velem? Ha kíváncsi lennél arra, ami velem történik, ha igazán rám gondolnál... mondjuk, rám is, és nemcsak magadra... Marinak remegett az orrcimpája, nagy vörös foltok a szeme alatt, a nyakán, és fuldokolva suttogta: ne akarj még jobban megalázni. Nem megyek el, nem, hagyjál ki ebből, hagyjál ki az életedből, neked most gengszterek, cinikus üzletemberek és vajákosok kellenek, most ilyenek kellenek neked... hagyjál...

A legsötétebb napok ezek, a lemerülés, az alászállás napjai, amikor a rövid nappalok is formátlan sötétől árnyékosak. A nyári napforduló idején meg mintha a rövid éjszakákon is derengene, s minden a világosság felé igyekezne, föl, föl, az alanti is föl. Ez az adventi sötét beburkol, bukni taszít, odalök az alvilág lentebbi és még lentebbi rétegeibe, a háromfejű kutya lábához, kopár törzsekhez és hamuszín virághoz, a szürke birodalmába. Nyáron a lentic feljönnek, előzőnlik éjszaka a földet, őrzöngést hoznak az emberekre, vérfertőző bujálkodást és mérsárlást, forró déli szelet fújnak, és trombitálnak, dobolnak a felgyújtott házak, lángoló erdők, égő

kazlak körül tombolóknak. Szaturnusz idején inkább az emberek zuhannak le, önként vetik magukat szakadékba, bőrük az erős italoktól, a jeges északi szélről és a haláltól megkékül, érdes lesz és penész-zöld, penész-szürke. Vértől megfosztottak, mégis súlyos testként vonzolódnak ott lent, dörrenve csapódik test a testhez; oszlopon ülő bagoly, suhanó denevér vagy más szárnyas ijeszt, de kit?, nincs rémüldöző, csak hozzá ütdő, a vadkan agyarú, érckezű szörny feje körül kígyó tekergőzik; ez a hideg gyilkosságok évada, penge, nyíl, kenderkötél emléke, tükrök villanása. Minden, ami volt, kékes képernyő-fényben áll és vibrál, örökké, s mégis: surranás, kattogás, mert múlik is, örökké. Szaturnusz napjaiban a maszkok halálisteneket utánoznak, és az ünneplők mind sarlót hurcolnak. Csellemel meg azzal a sarlóval férfiatlanított az ünnepelt; azzal a sarlóval teremtetten aztán az emberiség soha vissza nem térő aranykorát. Mások másképpen tudják: a szaturnáliákon is találkozhatni feltámadottakkal; némelyek, mondják, a decemberi sötétből, hidegből menekülnek a meleg anyáiba, felfalják magzataikat, leölik apjukat, mint a barmot, és az alvilági szent kertekről, csodafáról, Perszephoné társnőinek bűvös énekéről mesélnek. A lenti szépről. De akár így, akár úgy: ha a legsűrűbb sötétben hallani véled a beavatásra csalogató fuvola hangját, annyit tudhatsz, hogy magad is benne vagy a golyóban, forogsz, pörögsz, löködsz benne; tudhatod, hogy halál és szerencse itt csak egymásba nyomódva található; és persze nézheted is, bámulhatod ujjaid között a golyót: tökéletes.

A lakás átrendezését mintha Mari kezdeményezte volna: új íróasztalt, gurulós lábú széket vettek, egész délután bútor-áruházakban kóvályogtak, míg megtalálták a legmegfelelőbbet; közben meggyes rétest ettek egy cukrászdában, apróságokat is beszerettek: csavart, szigetelőszalagot, hosszabbító zsinórt; úgy járkáltak, mint sok évvel ezelőtt, amikor beköltöztek Tamással a hármashobás lakásba; mintha még tartana a várépítés, a fészekbélelés. A nappaliból lett most János dolgozószobá-

ja, a hálóban maradt a dupla heverő, szekrények, ágynemű-tartó, eztán Mari szobájának mondják – s mindebben mintha még nem lenne távolodás, a szétköltözés mintha nem is kísértene, inkább a közös otthon frissítése, fiatalítása, ügyes hajlítás az élet egészséges változásaihoz. A nyers színű selyemfüggönyöket is úgy szegte be kézzel Mari, mint egykor az olcsó szádákat; szabálytalan, gyors öltésekkel varrt; legszívesebben mindig ilyesmit csinálnék, varrnék, kötnék, hímeznék, szőnék, bár ezeket tanultam volna. Leterítette az anyagot a padlóra, térdepelve, csúszva kimérte a függöny hosszát, körömvágó ollóval szabott, aztán görnyedve hajtogatta, fércelte, s ahogy egy-egy szárny elkészült, csipesszel felrakta a karikákra – szép lesz, nézegette.

Csak az elköltözése előtti utolsó hetekben aludt néhányszor a dolgozószoza keskeny heverőjén János. A legvadabb veszekedéseik végén átcsörtetett a saját szobájába, ült az íróasztala előtt a gurulós lábú, karfás széken, nézte magát az üveggel fedett asztallapon – sűrű, sötétszőke hajában alig látszottak az ősz szálak, arcbőre még sima, feszes; jóképű, ezt tudta, s ami több, tette hozzá magában: szerethető, megnyerő. Nézte magát, kétségbeesett, feldúlt vonásait, mennyire igazságtalan vele mindenki, a keserűségbe, a látható melankóliába tompuló tekintetét; gyöngéden figyelte a változásokat, s csak az éjszaka közepén, vagy már a hajnal közeledtekor feküdt a kanapészerű heverőre; ruhástul és hanyatt feküdt, kezét a hasán összefogta, feje alatt díszpárna. Ebben a halotti pózban várt engesztelést, megértést, a méltatlanul megvont szeretetet, azt az igazi, feltétel nélküli szeretetet; dohogott és dünnyögött ilyenkor magában.

December tizenhetedikén lett negyvenéves. Mari ajánlotta, hogy az ünnepi vacsorára hívják meg János anyját; most más, mióta apád meghalt, az egész helyzet más; de János tiltakozott, nem, ha nem muszáj, nem hívom, majd én odamegyek hozzá délben, és este kettesben vacsorázunk... Mikor vittelek vendéglőbe, na? meg tudnád mondani, mikor? az elmúlt negyven

esztendőben alig... Asszonyom, mit szólna egy korosodó úr meghívásához?

Néhány évvel ezelőtt milyen boldogan fogadott Mari egy ilyesféle játékos, suta udvarlást; akkor azt mondta volna: ha az ön álmaiban éppen egy korosodó asszony él, hát szíves örömet. Most bólintott, de mintha a vállát vonná. A tekintete üres; lélekben másutt jár? S végül semmi sem lett abból a vendéglői vacsorából. Mari egész délután hányt, szabadkozott, hogy a legrosszabbkor, bizonyára elrontotta a gyomrát, talán valami vírusfertőzés inkább, beteg az egész város, nem csoda, de mindjárt összeszedi magát, sápadt volt, szinte sárga. Néhány kanálka tea benne maradt. Kimerülten lefeküdt, gyapjútakarót tekert magára, mindjárt jobb lesz; hangosan, sípolva lélegzett álmában, nyugtalanul aludt, egyszer nyöszörgött, siránkozva, érthetetlenül motyogott valamit, és kilenc óra is elmúlt, amikor felriadt. A szobájában sötét volt, de a dolgozószoba ajtaja félig nyitva. Kábán, kócosan megállt az ajtóban és nézte Jánost, ahogy ül az íróasztalánál, ahogy boldogtalanul mereng, bámulja tükörképét az asztal üvegében, ahogy ünneplés és vacsora nélkül, szenvedőn figyeli a szárnyas, koszorús Melankólia szenvedő, örült és nagyon okos tekintetét. Néhány másodpercig állt így mezítláb, hangtalanul, vagy talán percekig is, és nem kezdett sírni – nem sírás volt az, hanem vad jajgatás, földmoraj és égzengés; évezredes, őseemberi, állati vonyítás; a padlóra roskadt, a szőnyeg szélét markolta, tépte, meghajlott gerincvonala hullámozó, frissen púpozott sír. Üvöltött, fuldokolt, hörgött, és János bénultan ült. Ilyennel nem találkozott. A golyó azon a rajzon mintha kőből, vasból volna, súlyosan és feltartóztathatatlanul gurulni indult, kigurult a rendből, mindenből ki, egy pillanat csak, amíg látható, hogy nincs már mód megállítani, elterelni, nincs senki, aki feléje nyúlhatna akár – gurul mindenen át.

Ádám nemzette Sétet, Sét nemzette Enóst, Enós nemzette Kénánt, Kénán nemzette Mahalalélt, Mahalalél nemzette Jeredet, Jered nemzette Énokot, Énok nemzette Metúselahot,

Metúselah nemzette Lámeke, Lámek nemzette Nóét, Nóé nemzette Sémét, Hámot és Jáfetet. Vagy Kadmosz nemzette Polydóroszt, Polydórosz nemzette Laioszt, Laiosz az isteni figyelmeztetés ellenére nemzette Oidiposzt, Iokasztéval nemzette, a sárkányfog-veteményből kikelt és megmaradt kígyóember, Ekhión ükunokájával és a fájdalom embere, Pentheusz dédunokájával, Oidiposz aztán az anyjával, Iokasztéval nemzette az egymás kezétől elpusztult Eteoklészt és Polüneikészt, azzal a Iokasztéval, akinek fivére volt Kreón, Kreón nemzette Haimónt, de elveszítette, amikor halálba küldte Oidiposz lányát, Antigonét, és nemzette Megarát, aki a valaha volt legnagyobb hős, Héraklész felesége lett, s akit az őrrjögő Héraklész az asszonnyal nemzett gyermekeikkel együtt megölt. Az indulatos szavú Hérakleitosz azt mondja: És gyermekeket hagynak maguk után, hogy halál mindig újra legyen.

Mégis sajnálom, Anna, hogy nem voltál ott, amikor térdemre vettem az unokatestvéreidet, Rebekát és Lucát, hiányoztál, ahogy hintáztattam őket, bolondozva dúdoltam, mondókát rögtönöztem, s közben a „térdemre vettem” szófordulaton is álmélkodhattam. Ahogy Józsefről írva van: megláthatta Efraim fiait harmadíziglen, és Manasé fiának, Mákirnak is születtek gyermekei, és térdére vette őket József.

Tamás a tanév végéig nem ment már iskolába. Mari februárban meghalt, a fiú csaknem négy hétig naphosszat a kórházi ágya mellett ült, az ápolónők közben meghatottan kényeztették, reggelit, ebédet, vacsorát kapott, mint a betegek, Zsuzsa néha délutánonként behívta az orvosi szobába, a jövőjéről beszélt, a terveiről faggatta. Tamás mereven, összezárt térddel, egyenes háttal ült a heverő szélén vagy a fotelban, sohasem hallottam ilyen betegségről, lehet, hogy orvos leszek, ha meg tudom tenni, hogy figyeljem is, hogy nézzem, úgy történik-e minden, ahogy várható... ezt nem tudom most megmagyarázni, de olyan, mintha próbákat kellene kiállni az embernek... Mégis jobb, hogy meg tetszett mondani akkor: acetonszag, amit

érzek, mert eleinte még azt is szégyelltem, hogy érzem, hogy észreveszem... nem tudom... nem kell engem kímélni, tessék mindent elmagyarázni, meg akarom tanulni, meg akarom érteni ezt az egészet, talán mégis jobb, ha megértem... attól nem félek, hogy nem bírom ki, nem vagyok már gyerek. És megkérdezte Zsuzsától, ritka betegség-e a diabeteses nephropathia, milyen lefolyása lehetséges, milyen tünetek várhatók, mi a legjobb és a legrosszabb lehetőség, milyen a Kussmaul-légzés, s egyáltalán, mi köze a légzésnek ehhez a betegséghez; renalis oedemáról és anuriáról beszéltek; elegendő volt, hogy Zsuzsa egyszer azt mondja: somnolens... szóval aluszékony, és Tamás eztán csakis a latin szót használta. Ült az anyja ágya mellett egy faszéken – hiába ajánlották újra meg újra, hogy behoznak neki fotelt, mintha vezekelné, elhárított minden kényelmet –, olykor óra hosszat nézte az infúzió csöpögését vagy Marit, hunyt szemhéja rebbenéseit, orrlukai szűkülését-nyílását, ahogy a takaró szélét markolta, görcsösen, ernyedten, görcsösen, ernyedten; nézte a fűtőtest fölött, az ablak kilincsére akasztott selyemkendő borzongását – ha tíz, szinte láthatatlan mozgást meglát ebben az egyágyas kórteremben... ha legalább öt helyére nem illő tárgyat észrevesz... ha egyetlen perc alatt elmond magában ötven mozgást kifejező igét... és nézte a karórája másodpercmutatójának apró ugrásait. Zsuzsa egyre gyakrabban hívta az orvosi szobájába, egyre hosszabban magyarázta a biokémiai folyamatokat, a laboratóriumi és ultrahangleleteket, könyveket készített elő beszélgetéseikhez, mintha egyetemi órájára készülne; ha akarod, elviheted, kölcsönadom, lapozgasd; mégis tanácstalan és bátoratlan volt Tamással, nem merte dicsérni a komolyságát, eszességét és érdeklődését, nem merte megterhelni: feladattal, visszakérdezéssel, és főként nem merte jobban magához kötni a fiút; gondosan kitért mindenféle szülői, minden gyöngéd gesztus elől; magában ijedten tapasztalta, hogy a kamasz irányítja a kapcsolatukat, szinte uralja őt, s hogy képzeletben sokkal többet foglalkozik Tamással, mint a rábízott haldoklóval, mint az osztály összes többi betegével. A fiú legjobb esélye,

ezt józanul tudta, ha tényekbe, a világ tárgyilagos észlelhetőségébe merül, ha megkapaszkodik a tudomány leíró szenvtelenségébe, egy alig tizenhét éves, teljesen magára maradt gyerekekkel mi történhetne különben?

János is megkereste Zsuzsát, biztosan mindent tudsz, ami nálunk... ahogyan alakultak a dolgaink; és a doktornőt utóbb bántotta, hogy az első percekben annyira kemény volt; azt hiszem, nem tudom, Mari nekem nem mondott semmit, de nem is lelki beteg, és én nem vagyok a pszichológusa; János úgy nézett rá, mint egy veréstől rettegő gyerek; mi baja?, mondjál valami biztatót; nagyon beteg, súlyos és feltartóztathatatlanul romló az állapota. A férfi lehajtott fejjel ült, bal hüvelykujjával szorította, görcsösen nyomta a középső ujjá körmét, fájhatott; nem mondott neked semmit? hónapok óta rosszul van, szenvedett, én is megkeserítettem a... boldogtalan lett; tudod, hogy mindent megteszünk, de nem ártatlak, keveset tehetünk; János azért könnyörögve folytatta: gondolod, hogy énmiattam? mert veszekedtünk? gondolod, hogy én okozom... miattam lett beteg? És Zsuzsa tiltakozása végül mégis könnyített valamit: ezt senki sem mondhatja, a betegségeknek bizonyára van lelki eredete, de csak fanatikusok vagy kóklerek merik ilyen primitívnek beállítani a dolgokat. Ne gyötörd most magad, ez biztosan nem ilyen egyszerű... És csodálatos fiad van. Ezt legalább tudhatjuk. Remek gyerek, nekem komoly vigasz, legyél büszke rá.

A temetés után János már minden éjjel otthon aludt, nem jelentette be Tamásnak, hogy visszaköltözik, szinte magától értetődően lakott otthon, bevásárolt, főzött is kettőjüknek, az első tavaszi vasárnap délelőtt ablakot pucolt, kimosta, vasalta a függönyöket. Estéről estére beszélgetést kezdeményezett, de gondosan került minden apai számonkérést, minden helyzetet, amiben Tamás visszautasíthatta; ha ráförmedne, hogy hagyj békén, mi közöd hozzá, ha emlékeztetné, hogy tavaly kivonult az életéből, elhagyta őket Marival; talán nem mondja, nem gondolja ezt; mindig félve figyelte a fiát, rejtegetni igyekezett a szorongását, de úgy tűnt, idétlenül rossz, szánalmas ez a

rejtegetési kísérlete, a nagy kibeszéléstől meg végképp viszolygott; nem fog magyarázkodni, mentegetőzni, nem kér bűnbocsánatot. Gyakran mesélt Mariról, Tamás születése előtti történeteket, az egyetemi idejükről, közös vizsgálóikról, Mari udvarlóiról, hogy milyen ruhái voltak, s milyen nehezen tudták megvenni a legegységesebb holmikat az új lakásba. Sokszor elmondta, és egyre színesebben, miképpen menekült ő a nagymama kicsi Wesselényi utcai szoba-konyhájába, hogy mennyire nem talált hangot a szüleivel; szerencsére azt te csak az eszeddel foghatod fel, mit jelentett Vida-gyerekek lenni, s ráadásul felesleges botrány nélkül lázadni ellenük, vigyázni, hogy az igazi funkcióközhöz hasonlóan ne tagadjam meg őket, rettenetesen nehéz volt, s nagyon jól láttam, a többiek hogyan csinálják, mindannyian úgy csinálták, mert az egyszerű, az legalább könnyen kivitelezhető, mondhatni hálás szerep, naná! használták szépen a szülők teremtetten kiváltságokat, természetesnek vették a régi kapcsolatokat, és olyan hangosan-látványosan ellenzékieskedtek, olyan dühödten nyilatkoztak puha diktatúráról meg pártállamról, úristen, anyáddal csak néztük őket, figyeltük, és forgott a gyomrunk, de hát az ócska szemforgatáson túl milyen kegyetlenségeket produkáltak! Ugyan mi értelme lett volna vitatkoznom a szüleimmel, megleckéztetni őket, amikor a történelem elég kegyetlenül igazságot szolgáltatott még az életükben, persze ha igazságnak mondható ez, nem tudom, én mindenesetre semmit sem akartam tőlük, se leködni, se megtérdepeltetni, se kihasználni, és igenis úgy hiszem, ez a valódi függetlenség, nem is a szájalás, nem bizony, hanem hogy tudok nélkülük létezni; és amíg beszélt, óriási igyekezettel magyarázott Tamásnak, mintha a saját kamaszvonásait látná, saját egykori tekintetét: kiismerhetetlenül így figyelt ő is, így rejtette el, néha már-már közönnyel álcázta a gondolatait, s még inkább az indulatait, az apja ettől megőrlött, kajánul úgy hitte, ezzel dühíti leginkább, mert udvarias és tökéletesen zárt volt, nem lehetett belekötni, sehol semmi kínálkozó felület, de lehet, hogy az öreg nem is őrvölgött, dühös sem volt őmiatta, észre sem nagyon vette –

képzelt volt; most is képzelés. Fél a fia tekintetétől, és semmi fontosabb nincs neki az életben ennél a tekintetnél.

Az osztályfőnöki telefon megrémítette: mit mulasztott, és mit kell tennie, hogy egyértelműen védelmezhesse Tamást, s hogy ne veszítse el a gyerek barátságát. Egyszer-egyszer ugyanis remélte, hogy szép férfibarátság alakul közöttük. A tragédiájuk, az ő iszonyatos, közös tragédiájuk, úgy gondolta, mindkettőjüket megérlelte, most figyelmesebbek és értőbbek – ekkora ára volna a felnőttiségnek! Amikor esténként lefeküdt a dupla heverőre – belül, a fal mellett, Mari egykori helyén ágyazott magának –, ezzel a formálódó, erősödő barátsággal ringatta, vigasztalta magát.

A Törőcsik Pétert felváltó idősebb osztályfőnök azonnal az iskola igazgatójára hivatkozott; az igazgató úr meghagyta nekem... kínos kötelességem... bizonyára a legalkalmatlanabb időben... És szinte felajánlotta a mindenkinek legkényelmesebb megoldást: Tamás esetleg másik gimnáziumban tanulhatna. Jánosnak fogalma sem volt arról, hogy a fia január óta hiányzik. Tudta persze, hogy amíg Mari élt, Tamás mellette rostokolt, de azután? Büszke volt a leleményességére, hogy nemcsak leplezni sikerült a saját tájékozatlanságát és megdöbbenését, de mintha a nála talán húsz esztendővel idősebb földrajztanár gyanakvását is csitította volna. Köszönte a figyelmet, a jelzést, azt mondta, olyan súlyos gondja Tamás pályájának irányítása, hogy mindenképpen kis időre még szüksége van, szakemberekkel kell konzultálnia; végtére is itt nem iskolakerülésről, nem valamiféle kamasztévelygésről van szó; s közben érezte a tanár zavarát és fojtott indulatát, az ellenszenvet, ami a kiagyalt bizonyítékok, támasztékok lazulásával csak nőtt. Amikor este megtudta, hogy Tamás iskola helyett könyvtárba és az orvosegyetem előadásaira járt, s meglehet, annyi napot hiányzott már, hogy évet vagy félévet kell ismételnie, minden szemrehányás nélkül, szinte nyögve kérdezte: és most mi az elképzelésed? A fiú vállat vont. Nem az iskoláról – az én helyzetemről mi az elképzelésed? Mit csináljak? Te mit akarsz? Nem megyek többet iskolába. Értelmetlen, hogy ott ülök és

unatkozom. Minek kínozzam magam!? Teljesen felesleges. János kényszeredetten mosolygott: egyből nem lehetsz akadémikus, Tamás meg elszántan ráfelelte, hogy nem is érdekli az akadémikusság. Hanem? Újabb vállrándítás, s mintha a közönnyel próbálkozó kitérés tovább már nem volna lehetséges, mintha János sarokba szorítaná, türelmetlenül magyarázta, hogy egészen különböző, sőt bizonyára kibékíthetetlenül eltérő a gondolkodásuk. Az apa azt hiszi, az élet megtervezhető, tehát meg is kell tervezni, és aztán csak koslatni a terv után, menni a ragyogó, rendíthetetlen cél felé; ő viszont napról napra, vagy talán óráról órára akarja eldönteni, mi a teendője, mit tart jónak, erkölcsösnek vagy hasznosnak. Most például úgy véli, nincs az a cél vagy terv, aminek a kedvéért még másfél évig iskolában rohasztaná magát. De nem mehetsz egyetemre, nem lehetsz például orvos... és hogy orvos legyél... ez volna a megmerevedett cél, gondolod, hogy ilyesféle tervektől én már csak úgy látok, mint az öreg bányalovak?

Tamás még aznap este felhívta Törőcsik Pétert, segítséget kért tőle, hogy magántanuló lehessen, és a tanév végén vizsgázhasson. János a legjobb kompromisszumnak érezte, ha orvostól vagy pszichológustól igazolást szerez, javaslatot a kímélő otthoni környezetre.

Utóbb tudhatatlan, hogy kérvényüket azért utasította-e el az igazgató, mert Törőcsik közbenjárt. Talán azért. A március végi nagyszombaton, a körmenet után családi-baráti társaságban borozgatva elégedetten mesélte a gimnázium igazgatója, miképpen akadályozta meg a Vida-gyerek extrabuliját. Nem nagy ügy, de az ember elámul, hogy mindenütt kedvezésekre hajtanak. A vérükben van. Ez a Vida-gyerek eddig észrevétlen volt, szépen meglapult a többiek között, semmi feltűnés, semmi kiemelkedés, se nem jó tanuló, se nem rossz tanuló, isten bizony, a hiánya sem zaklatta fel a tanárait vagy az osztálytársait, és ki tudja, mi történik, ha az osztályfőnöke meg nem kérdezi a tisztelt papát, hogy hová lett a csemetéje. Én utasítottam, hogy kérdezze már meg. S hogy erre mit csinálnak!? Protekciót kérnek a fideszes polgármester úrtól. Ők ugyanis

mindig mindenben protekciót kérnek. Mondom, a vérükben van. És sok-sok generáció nő föl ebben az országban, ó, rengeteg évnék, évtizednek kell eltelnie, míg felszámolhatjuk a kapcsolatrendszerüket, a jó kis összefonódásokat... másról ne is beszéljünk... de azért hülye sem vagyok. Ennek a Vidának például jól jövedelmező kft-je vagy nem tudom, milyen vállalata van, mindenesetre ügyesen átmentette magát, és valamivel ugyebár csak előrukkoltak a kis Törőcsiknél. Az meg kezdő tanár volt nálam, frissen végzett kis történelemtanár, és egyszeriben polgármester lett. Az apja akadémikus, egyetemi tanár, miegymás... magyarul persze nem is tud, mert csak neves külföldi szaklapba ír... ezt olvastam egyszer: neves külföldi szaklap, amerikai egyetem... ami ugye, azt jelenti, hogy itthon derogál neki, csodálom, hogy a fia mégis itt tanult, talán mert a magyar egyetem, ha nem is olyan előkelő, legalább olcsó... az meg igazán érthető, ugye, hogy a fiúcska annyit bizonyított már, oly sok munkával megszerezte a választók bizalmát... tudjuk, hogy megy ez... no jó. Ez azonban csak egy aprócska történet... mondjak még hasonlót? Undorító, ha az ember belelát.

Az igazgató elutasítása megfellebbezhető volt az önkormányzatnál, de János úgy vélte, a kierőszakolt vizsgával csak rosszul járhatnak – ebben az iskolában nincs már semmi keresnivalód. Gondolkozzunk, hova iratkozzál át! Törőcsik mit tanácsol? Törőcsik sem érti meg, hogy én másik iskolában sem fogok aszalódni. Sehol. Semmiféle magániskolában. Azt különben sem hagynám, hogy rengeteget fizess a hóbortom miatt. Hogy bárki azt gondolhassa, elkényeztetett vagyok, finnyás, különc, bármi. Ez az egész nem hóbort. És azt is tudom, hogy következményei vannak. Mindent tudok. Azt kérem, engedd meg, hogy a saját kíváncsiságom szerint tanuljak. De nem akarsz néhány hónapra Angliába vagy...? Nem. És dán királyfi sem leszek. Ne hülyéskedj. A nyelv miatt... akkor nem veszítesz időt. Én semmiféle időt nem veszíthetek.

Az asztrológusnak panaszkodott János: határozatlan a fiával, és fél, hogy valamit végzetesen elront, elmulaszt. Imádja a fiát,

talán túlságosan is imádja, mondta, nem követel tőle, nem irányítja, a rászakadt óriási felelősségtől szinte béna; nagyon jól akarom csinálni, és rettegek attól, hogy nagyon rosszul csinálom. Igen, rettegek. Évtizedeken keresztül a feleségem elmesélte nekem a szorongásos álmait. Különösen szépeket, szomorúakat álmodott, én meghallgattam, de nem értettem. A lényegét nem értettem. És most minden éjszaka olyasfélét álmodom, mint ő. Félek, hogy valami borzasztó készülődik, nem tudom, mitől félek. Tamásra gondolok, ő a fiam, a sorsára, hogy nem tudok neki segíteni, hogy másképpen kellene. Olyan szörnyen alaktalan az egész... a félelmem, meg hogy mit is mulasztok. Félek. És senki sem segíthet rajtam. Tudom, hogy senki.

Hátravan még, hogy végigmondjam Jurij Andrejevics szűkszavú történetét, írja Paszternak a Doktor Zsivágó befejező részében, el kell mesélnie az éveket, amikor egyre jobban megtört és tönkrement, amikor a valahai Szventyickij-lakás egyik elrekesztett csücskébe költözött, ahol nem működött a fürdőszoba, egyablakos volt a szoba és a konyha megroggyant. Ráadásul a konyha hátsó kijáratí ajtaja is félig lerogyott, megsüllyedt. Hát ide költözött Jurij Andrejevics, és ahogy átköltözött, felhagyott a medicinával, elhanyagolta magát, többé nem jött össze az ismerőseivel, nyomorogni kezdett. Évekkel ezelőtt vajon azért sirattam meg Jurij Andrejevics züllését, süllyedését, hogy tompaságában a házmesterlánnyal is összeállt, és gyerekeket nemzett neki, azért éreztem ezt a pusztulást minden tragédiánál tragikusabbnak, mert sejtettem, hogy majd nekem is el kell mesélnem, és neked kell elmesélnem a feltartóztathatatlan szétesést? Hogyan lehetnek volna akár rossz előérzeteim? Az ember persze legderűsebb időszakaiban is tudja, hogy mindennek mi a végkifejlete, nincs is módja az ámtásra, önhitegetésre, de mennyire más félni a bármikor bekövetkező csapástól, szorongani, hogy elviselhetetlen szenvedés, veszteség szakad rá, ha a rettegés közben azért élvezni tudja a létezés gyönyörűségeit, cseppenként és mohón szívja, örül; hiszen a tönkrement Jurij Andrejevics is fogadkozik, hogy elsimulnak a

dolgok és minden jóra fordul, mert ő igenis hallatlanul, szenvedélyesen szeretne élni, márpedig élni annyi, mint törekedni előre, magasabbra, a tökéletesség felé. Mennyire más a leggyötrelmesebb szorongás is, amíg így él az ember. Más. De ha napról napra, óráról órára lökődik csak lefelé, ha látja, hallja, tapintja, ízleli még a gyönyörűségeket, de egyre többször eltökélten érzel, akarja a megkötő örömöket, és tudja, hogy ez kötés. Ó, egészen más. És kerülgeti, látod, hogy elmondja a legkeservesebbeket, holott lehetetlen nem elmondani. Meg is ígértem. És egy pillanatra sem felejtettem el, ezzel nem védekezhetem, nem felejtettem el, még akkor sem, amikor nagyot ugorva, szűkszavúan, szinte érintőlegesen tudattam Mari halálát, meg most, amikor halasztást kérek. Mert elmondom majd Tamás szerelmének történetét, hogyan költözött a nála négy esztendővel idősebb orvostanhallgató Andreához, hogyan kínozte és dédelgette a lány, hogy közben János miféle szerencsétlen kapcsolatokkal próbálkozott, hogy Törőcsik Péter odahagyta az önmagát odahagyó FIDESZ-t és a polgármesterséget, s már nem volt hivatalban, amikor felbérelt emberek vasdoronggal leütötték; elmondom majd, hogy 1995 nyarán Tamás holttestét kifogták a Dunából, hogy az egyik diákszigeti rendezvény után életében először kábítószeres cigarettát szívott, s talán mámorosan ugrott a vízbe – elmondom, majd. De ne most, ne, még ne.

Micsoda égszakadás volt azon a reggelen, amikor születél, Anna. A Szilágyi Erzsébet fasorban le kellett állítanom a szervizből hozott Daciát, mert az ablaktörlő hiába járt vészettül, semmit sem lehetett látni. Megálltak mások is. Bizonyára megálltak, kihúzódtak a külső sávba és mosolyogtak. Az autóban ülők, a kapualjba menekülők, mind mosolyogtak, pedig jó lett volna már továbbrobogni, menni, törekedni előre, magasabbra – ott lettem volna már a kórház ötödik emeletén, a szülészeten, ahol úgy éreztem akkor, nemrégén engem gurítottak ki homokzsákkal a hasamon, és a szülésznő olyan büszkén mutatta anyádat, mint a viharos májusi reggelen téged.

II.

Valaha régen (és neked, Anna, bármikor is olvasod ezeket a szavakat, még régebb lesz a „régen”, időtlen mese, ismétlődő és örökké tartó) megkísértett a vágy, hogy téged szólítva, mindent elmeséljek. Milyen alaktalan az a minden, írtam, milyen hatalmas. És persze fogalmam sem volt még, miféleket választok a mindenből, hogy legalább a kívánczóságot éreztesssem. Még azt se tudtam, sokat kell-e méritenem, és hogy mennyi a sok vagy a kevés, van-e egyáltalán mennyiségi kiterjedése a mindennek. Meggondolás nélkül, hisz megszólítottalak, s ezzel eleve belekevertem a nagyon is valóságos születésedet a költött szereplők történetébe – szóval meggondolás nélkül mitologizáltam (még alaktalanabb, még időfosztottabb lett így?) a majdani mindent. Pedig az egyik konkrét idő adódott: a születésed ideje, 1990 májusa. Nekem akkor te kezdődtél, s hogy ez az időpont történelmi változást, korszakzárást és korszaknyitást is jelöl, hogy utóbb is jó döntésnek tűnt például Vida Miklós halálát a te születésed napjára tenni, nos, ez már inkább a sokszor ért szerencse(?) vagy a nem minősítő furcsaság dolga. Mesélni akarok hát rólad, erről az időről, a mostról, amikor még gyerek vagy, közben tudom, mire olvasod és elgondolod, önmaguktól is mitologizálódnak a történetek, és nem rakódik réteg rétegre, a képzeletedben nem követi egyik év a másik évet, egyik évtized a másik évtizedet, hanem gomolyogni, sőt talán fortyogni fog az egész, mint a lekvár a tűzhelyen; megpróbálsz talán elválasztani a te történetedet és az én történetemet, egyik mítoszt a másiktól, akiket ismertél a régebben holtaktól, a kitaláltakat a valaha élőktől – vagy nem csinálsz semmit, a fortyogással sem törődsz, nem érdekel, azt mondod magadnak, nem érdekel, mert élni akarsz, a jelenben akarsz élni, és nem beleveszni a mitologizálódó történetekbe; persze nem akarom elgondolni, mivel háríthatsz, védekezhetsz, nem akarom, mert valamennyire én is hárítok és védekezem, de azért nézek ama

mélységesen mély kútba, ott lógok a kútkáva fölé hajolva és a múlt alvilági mélységébe tekintve nem tudom bizonyosan megkülönböztetni a születésem előtt élteket. Maceszgombócos húslevest főzök például szombatra, és a kezemben érzem a felvidéki kárpitos-feleség dédanyám mozdulatait, róla ugyan fényképet sem láttam, de még anyámnak is főzött meg sütött, hallotta anyám takarítás és mosogatás közben magyar nótákat énekelni, és tudom a nevét: Raffmanné Weiss Hermína, s hogy tíz gyereket szült, közülük az egyik hatéves korában lezuhant valami lépcsőről vagy fészerről, és nem sokkal később meghalt, egy kisfiút újszülöttként veszített el, a körülmetélés után, elvérzett vagy vérmérgezést kapott, és eltemetett felnőtt gyereket is, volt tüdőbajos fia, aki csodával határos módon meggyógyult, és már-már vénkisasszony lánya, akinek majdnem mégis sikerült férjhez mennie, de az esküvő előtt egy ártalmatlannak tűnő mióma-műtétbe belehalt. Dédanyám vezette a nagycsalád háztartását és a kárpitosüzletet is, mert a férje szívesebben ült naphosszat a kávéházban, újságot olvasott, és tájékozódott a nagyvilág dolgaiban; hagyták egymást; és amikor az egyik gyerek azt mondta, mama, mit csináljak, unatkozom, a dédanyám ráfelelte: dugd ki a feneked az ablakon. Csinálom a szombati ebédet, és azt kérdezed, Anna, mit csinálj, mert unatkozol, és azt mondom, dugd ki a feneked az ablakon, és közben elbizonytalanodom, hogy ezt talán nem a dédanyám, hanem éppenséggel az ő anyja mondta, akinek viszont már a keresztnévét sem tudom, csak hogy ő is Nyitrán élt, és ő vagy tizenhat gyereket szült, és az ő férje, vagyis az én ükapám szintén iparos volt, és hogy Nyitrán azt beszéltek, a fűszeres egyszer megkérdezte az egyik kuncsaftját, akarja-e látni a Weissnét, amikor nem terhes, a kuncsaft meg persze akarta, mire a fűszeres biztatta, hogy akkor siessen a házukhoz, mert aznap hajnalban szült, szóval nem tudom, az unatkozó gyerekek melyikük adta ama emlékezetes tanácsot, és hogy melyik mozdulatait követem inkább, a déd- vagy az ükanyámét, vagy talán az ő déd- és ükanyjukét, miközben egyáltalán nem akarok követni senkit, nem ismerem és nem

kapaszkodom a rítusaikba, annyira nem ismerem, hogy lázadni sem kell ellenük, de valahogy józanul, leltározós szenvtelenséggel mégis érzem a követést, meg ahogy a gombócokat formáló kezem és mozdulataim is süllyednek le, a szemed láttára le abba az alvilági mélységbe, a múltba, ahol aztán *a földi idő jelentősége, súlya és telítettsége* jócskán megváltozik, de legalább remélhetem, hogy a *mindent* itt csíphetem el, és akkor, csakis akkor csíphetem el, ha makacsul ragaszkodom ahhoz, hogy kezdetről, folytatásról vagy kifejeletről meséljek neked, ha év után évet, évtized után évtizedet gördítek, noha már most is csak az eszem ismeri a szabályos rétegződést.

Bakó Juli elkésett a szülői értekezletről, ráadásul a buszmegálló és az iskola közötti rövid úton megázott; a többiek bent az épületben talán észre sem vették a nyárias-gyors esőt, de hogy ő csuromvizesen, csöpögő orral berobbant, és megzavarta a tanítónő nehézkesen induló köszöntő beszédét, valamennyien feléje fordultak. Próbált volna feltűnés nélkül helyet találni, de a burleszk akkor már feltartóztathatatlanul pergett: megbottlott egy pad mellé tett sporttáskában, s ahogy ráesett az első osztályosok tintafojtos, összekarcolt padjára, fájdalmasan megütötte az oldalát, és lesöpörte a szomszéd anyuka retiküljét. A sikkantásokra-kacchanásokra a tanítónő félszegen elvörösödött, mintha az ügyetlenségét nevetnék, mindenesetre az értekezlete, az ő legfontosabb napja, az alkalom, amelyre annyit készült, már elszúrva: kényelmetlen és komolytalan lett az egész, legszívesebben sírva kiszalad, de azért igyekezett hősiezen helytállni. Juli szabadkozott, idéetlenül – mintha a könnyeit fröcskölné; bepréselődött a padba – másnak ez könnyebb és természetesebb volt? pedig talán ő itt a legvékonyabb és a legrugalmasabb, sőt, a fiatalossága is kihívó; botrányos bejövetele igazolhatta a többi szülő gyanakvását: nem igazi anya, vagy legalábbis nem érett az anyaságra. A zápor szétmosta a felnőtt sminket, a feszes kontyot, hiába, ügyefogyott bakfisnak látszott – mint mostanában oly gyakran,

a legkülönbélebb helyzetekben; de keservesen igyekezett begubózni. Mindenki igyekezett. Az első osztályosok első szülői értekezlete volt.

A hosszú tábla vonalas, kockás és sima fekete részeit ügyesen lehetett tologatni, cserélni; a frissen festett, rajzolatlan részen szabályos nagy betűkkel ez állt: KÖSZÖNTJÜK AZ ÚJ ELSŐSÖKET! Bizonyára az elsősök szüleit is. A falon praktikus ábrák: egy alma meg három alma az négy alma – valóságos kupac; vagy egy nagy medve meg még egy nagy medve kézen (mancson) fog egy bocsot: ők a medvecsalád. Segédeszközök. A tanítónő diktálni kezdi, mit kell még beszerezni a könyveken, füzeteken kívül, és mindenki buzgón jegyzetel. Mi legyen a tisztaságcsomagban, és mi ne legyen, milyen színű és fazonú tornadressz kötelező, és hogyan kell bekötni a füzeteket. A legjobb az életemben, hogy nem vagyok már iskolás. De közben tudja, hogy ez igazságtalan gondolat, és szorong, hogy talán gonosz is. Első osztályosként még nem utálta az iskolát, az elsős tanító nénijébe valósággal beleszeretett – a gyötrelmem mind-mind későbbi, és az iszonyatos idegenség, eltévedtség, ami évekig még álmában kísértette, s amit mostanában újra érzékel, az alig magyarázható félelem és undor csak a gimnáziumi évekhez kötődik. Megfontolta azért, mi legyen Zsófi-val. Most legalább megfontolhatják a szülők. De nem akarta túlvédni sem, elzárni a világtól. Ha már jól nem dönthet, legyen a legkevésbé rossz, és az iskola megválasztásakor mégsem mondhatja, hogy nem kér a ragadós alkukból, semmiféle kompromisszumból, nem ágálhat, nem tiltakozhat – ki ellen? miféle terepen? Mióta Zsófi-val a szüleinél lakik, folyvást figyelnie kell magát, ne legyen örült, egyetlen mozdulattal, mondattal se hágja át a határt, amin túl bizonyára csak az örültek közlekednek. Örültség, ahogyan Gáborral tépik egymást, hogy hét évi együttélés után kezét emel rá a férje, s ő is úgy visít, üvölt: örült, gyilkos, szörnyeteg, és jajgat, hogy a szomszédok ijedten és tanácstalanul lapulnak; hátha mégsem kell beleártani magukat. Örültség, és annyira közönséges is. Mintha nem látott volna gyerekkorában elegendő riasztó

házasságot. Mostanában, míg gyötrődik, valahogy kívülről, felülről látja verembe esett, gyötrődő önmagát. Szégyen, hogy vele történik, és szégyen az is, hogy figyelni kényszerül a szégyenét, no, mit kezdesz vele, lássuk, mit? Büszke voltál a korai önállóságodra? Ragyogtál, hogy más vagy. Nem hittél a gőg bűnhődésében? Itt van, terajta van, amitől érinthetetlennek hitted magadat. És tetszik, nem tetszik, így vagy úgy, viseled, mert a gyerekedről is döntesz. Talán nem kellett volna hazamenekülnie. Zsófinak hazudtak, hogy az apja elutazott, a szülei hagyták, megerősítették a hazugságot: szusszanni kell. Átalakították az ő egykori szobáját, visszarendezték; senki sem mondta, hogy vissza, úgy tettek, mintha nem is gondolnák; első este nem is figyelt, az anyja egyszer csak kiürítette a szekrényt, pakolj be, ahogyan akarsz; esze ágában sem volt a gyerekkorába menekülni. Az apja megsimogatta, hiába mondanám neked, hogy boldog lehetsz, most nem hinnéd el, Juli, én mégis mondom, emlékszel, Cannes-ban is mondtam neked, emlékszel? és még mindig csak huszonhat éves vagy; ez kedves volt, ahogy az apja simogatta, és mormogott neki; bár meghalna, a szülei gyöngédségétől, Zsófi ijedt bújásától még rosszabb az egész, és ők is nagyon jól tudják, hogy valami végérvényesen eltört benne, ez nem hasonlítható ahhoz a kamasz-bánathoz, ami Cannes-ban olyan gyorsan párologott. Persze mit mondhatnának? Valamivel vigasztalniuk kell, ő is ezeket mondaná a felnőtt gyerekének, tudja, hogy csak ezeket mondhatják, mégis rájuk förmed: ne. Ne éljetez helyettem, ne adjatok tanácsot, ne foglalkozzatok velem. Mindez hülyeség. Valamit sürgősen tennie kell magával, hogy másképpen lássa a világot; úgy kell látnia, mint akárcsak egy esztendővel ezelőtt: akkor is hajlamos volt minden szűnyogcsípést istencsapásnak érzékelni, hipochondriája és féltőssége miatt eleget heccelte az apja, de heccelhető volt, értette és élvezte a tréfát, a kétségbeesettsége legnyomasztóbb pillanataiban is tudott egy kis humort csiholni magából. Most meg csakis a szörnyűsége, csak az elviselhetetlenségre nyílik szeme. Aszott és gonosz leszek. Keserű, aszott, koravén – utálnivaló. Előző este is,

amikor Zsófi elaludt, az anyjának zokogott, pedig százszor, ezerszer megfogadta, hogy nem gyötri többé. Gyötörte. Kérte, kérdezte, újra és újra erőszakolta, soroljon már derűs történeteket, örömteli eseményeket a közelmúltból, mondjon legalább egyetlen jó házasságot, egyetlen reményt adó szerelmet, barátságot, valami bizonyítékot vagy esetleges példát arra, hogy nem törvényszerű, nem egyetemes, hogy nem is általános a romlás és pusztulás. Hallani akarta, megint ugyanazt: ő látja sötéten a dolgokat. A világra zúduló vádjai bárhol, bármely időben elmondhatók lettek volna. Hallani akarta, de amit hallhatott, azt eleve nem hitte, és tudta, hogy mindez nem is bizonyítható – sem a jó, sem a rossz. Kegyetlenség, ahogy ostromolta az anyját. Még jó, hogy nem azzal érvel: nézd, te is hogy megroppantál. Vajon az anyja fegyelmezettebb, bölcsebb, vagy egyszerűen érzékletlenebb, már eltompult, és azért nem háborog úgy, mint ő. Nem háborog, de gyakran öreges félelmet lát a szemében meg a mozdulataiban. Kiszolgáltatott, mint soha korábban. Húsz évig szerkesztő-riporter volt a televízióban, az utolsó öt esztendőben főszerkesztő, de amikor '94 elején tiltakozott a munkatársai meghurcolása és felmentése ellen, a televízió elnöke választásra kényszerítette: vagy karkedvezményes nyugdíjaztatását kéri, vagy beosztott szerkesztő lesz. Élete legnagyobb alakítása volt, ahogy kijött az elnöki teremből, ahogy bevágta az ajtót. Milyen gyönyörűséggel mesélte, hogy hiába, a vastag, párnázott ajtó nem dőndült, nem csattant engedelmesen. Mindenesetre büszkén kijött, és beperelte a televízió elnökét. A háromfordulós per már a tavaszi választások után bonyolódott, s persze megnyerte, de a munkahelyére, a munkakörébe mégsem ment vissza. A kollégái, még akikkel szolidaritást vállalt, a legközelebbi munkatársai is azt mondták: megengedheti magának, hogy nem tér vissza, akinek világhírű filmrendező a férje, megteheti. A majd egyéves munkanélküliség után olvasószerkesztő lett egy női magazinnál. A lapot nekik meg sem mutatja, talán soha nem is hozza haza, de retteg, hogy csődbe megy a kiadó, és megszűnik az állása. Erről

néha szorongva beszél. Sokkal többet jár fodrászhoz, kozmetikushoz, de mintha az erőfeszítése sem volna igazi. Megszokhatatlan, és én mégiscsak tudomásul veszem, hogy megöregedtek a szüleim. Akkor más egyebet is tudomásul vehetnék. Türelmesebben kereshetnék valami jót. Hogyan? Hol? Itt, ebben az osztályteremben sincs egyetlen vonzó arc, egyetlen egy sem. Éppen a szülői munkaközösség tisztségviselőit választották, Juli óvatosan nézelődött, nehogy újból felhívja magára a figyelmet, mindig akad, aki elhivatottnak érzi magát, és büszkén vállalja az ilyesféle szerepeket; őt nehogy kérdezzék, ne kelljen kitérni; lassan fordította a fejét, sehol egyetlen rokonszenves arc, valóban egy se, az alázatos buzgalomtól a szokásosnál is ostobább a tekintetük; a szomszéd padsorban egy anyuka folyamatosan mosolyog, idióta, mellette egy férfi nagyokat bólint a tanítónő intelmeire, talán a mosolygós nő férje, talán házastársak, ugyanannak a gyereknek a szülei, s hogy mind a ketten itt vannak, ez végképp meggyőző, milyen felkészültek és kiválóak. Hátulról érkezik a jelenléti ív, ráfirkantja a nevét, és adja tovább. Csak később kap észbe: az ő alig olvasható nevéből hogyan találja majd ki a tanítónő, ki tartozik hozzá. Mindegy. Törje a fejét, méltatlankodjon, húzza el gúnyosan a száját, higgye feministának, csináljon, amit akar. Mindegy. Ettől a tanítónőtől amúgy is sírva fakad az ember, mit kezd majd Zsófi-val, s a gyerek vele, hogyan engedheti a lányát nap nap után ide; bújnának el kettesben, el, el, valahová el, ahol csak ők ketten vannak, mint esténként a paplan alatt, bújjál hozzám, mondja Zsófi; a hajának, a nyakának még kisgyerek szaga van; a szülei meg azt mondják, vigyázz, nem szabad így magadhoz kötnöd, vigyázz, vigyázz, most nagyon vigyázz, ne foszd meg a felelőtlen gyerekkortól. Mit kezdhet ezekkel a tanácsokkal? Van-e egyáltalán valaki, szelídebb lélek, aki felfogja és hasznosítja az effélét? Mintha a tanácsok csak azért röppennének vagy kúsznának a levegőben, hogy az ember ellenállását előhívják. De azért kényszeresen mindenki figyelmezteti erre-arra a szeretteit, sőt, mindenki elvárja, hogy az ő tanácsait megszív-

leljék, komolyan vegyék... Mindegy. Ostoba tűnődések. És ki tudná biztosan, hogy az ő tetteinek vagy szavainak milyen következményei lesznek Zsófi életében. Magához szorítja, fogják egymást erősen a paplan alatt, aztán ha félénk és ügyefogyott lesz, a bölcs lélekébúvárok azt mondják, ezért, de ha kamaszként majd durván hátat fordít neki, ha törtető és agresszív meg ki tudja még, milyen emberré válik, megint csak ebben lelik az eredendő okot. Jó kis elmélet, ráadásul talán így is igaz. Ő nem volt még tizenhat esztendő, amikor úgy hitte, nem élhet akkora szerelmi bánattal, az apja pedig kiváló érzékkel felajánlotta, hogy ha négy hónap alatt megtanul valamicskét franciául, magával viszi a cannes-i fesztiválra. Az iskola mellett hat-nyolc órát tanult naponta, esti tanfolyamra járt, szombat-vasárnap a fürdőkádban, a vécén is francia szövegeket hallgatott a kis magnójáról, és Cannes-ban elbűvölte a filmeseket. S persze leginkább az apját. Hányan elsütötték a viccet, hogy drága mester, édes Ferikém, rettentő magasra állítottad a mércét, ha a legjobb művednél is jobbat akarsz csinálni... De az volt a legjobb, és erre csakugyan büszke, hogy soha többé nem utazott az apjával. Nem akart belőle élni. Nem akart rácsimpaszkodni, és a szülei közé sem akart ékelődni. Tizenhat évesen nagyon is józanul úgy gondolta, hogy neki ugyan nem kellene olyan házasság, mint a szüleié, de felrobbantani, vagy akár kérdésessé tenni a húsz év alatt épített, kialakított kapcsolatot, nincs joga. Az apjához vonzódott, az anyjához sokkal kevésbé, holott jobban utánozta, öntudatlanul másolta a fintorait, a hangját. Vajon, ha ő nincs, együtt maradnak a szülei? Sokszor tűnődött magában, hogy egyedül ő tartja-e össze a családot. Talán nem. Eldönthetetlen, hogy kimondottan, kimondatlanul kötöttek-e egymással valamiféle szerződést az ő felnevelésére és a kölcsönös függetlenség megőrzésére. Nem kérdezte soha. De mintha az apjának sem lett volna tartós kalandja, máshoz húzó erős vonzódása; néha úgy tűnt, csak a szakmájával, társadalmi pozíciójával járó kötelezettségnek tartja, hogy összefeküdjön egy-egy színésznővel, újságíróval. Nem kérkedett a hódítá-

saival, és nem is titkolta ezeket a viszonyokat, az anyja pedig készségesen elfogadta, hogy nincs jelentőségük. Vajon miért nem hitte soha, miért ingerelte már kamaszkorában ez az eljátszott közöny? Eljátszott-e? Oly szenvedélyesen remélt aztán merőben másféle, hazugság és alku nélküli összetartozást. Most el kellene hinnie, hogy a valóságban nincs ilyen. A normális felnőtt valóságban. Csakhogy akkor inkább nem kell ez a normális felnőtt valóság, akkor elbújik Zsófival a paplan alá. A lapot nézte maga előtt: hurkapálca, két tubus ragasztó, 100-as másolópapír, kis törülköző, WC-papír, színes gombok – efféle. Nézte a lista betűit, tenyerével megtörülte az arcát, elkente a könnyét. Nem igaz, hogy ő elkényeztetett és ábrándvilágban él. Semmi kedve nem volt a tanárképző főiskolához, de elvégezte tisztességgel, igazán csak azért végezte, hogy ne keltsen aggodalmat, meg hogy bizonyítsa: a házasság, a gyerek nem akadályozza őt semmiben. Nagyon jól tudta, hogy sohasem fog általános iskolában tanítani és semmi szüksége nem lesz a diplomára. Mindegy. Talán nem is haszontalan az a papír. A múzeumba sem azért vették fel, nem azért dolgozhat önállóan és kötött munkaidő nélkül, mert Bakó Ferenc lánya. És ha a múzeumban nem dolgozhatna, találna bőven mást, egészen biztos, hogy találna. Saját képessége és érdeklődése szerint. Gábor mennyi vádját hurcolja magával, ezektől most már élete végéig nem szabadulhat, örökké bizonygatnia kell majd önmagának is, hogy nem igaz, nem úgy van, semmi sem igaz, és közben idiótának érzi a kényszeres bizonygatást. Elmebajnak. De bizonyítania kell azt is, hogy nem elmebajos. Őrült csapda. Kész őrület. Egyik este Törőcsik Péter mondta az apjának, hogy mostanában kezdi érteni, mit jelent a szó: végzet. A szomszéd szobában beszélgettek, és csak azt hallotta tisztán, hogy Törőcsik Péter érteni kezdi, mit jelent a végzet. Azt mondta: racionálisan közelítve mit jelent. Az apjának bizonyára semmit. Udvariasan talán hümmög valamit, úgy tesz, mintha figyelne és élénk eszmecserét folytatna, pedig éppen eszmecserére képtelen, mert minden eszme, minden fogalom és okoskodás visszapattan róla, be sem engedi a

tudatába, nekem olyan felvevőm nincs is, mondja. Törőcsik Pétertől rengeteg elméletet kap, és rejtélyes módon mégis megszerette a fiút, ragaszkodik hozzá, állítólag ketten írják majd a film forgatókönyvét, mert film lesz, film, film, ujjong az apja, kisiúsan boldog most, a szemében meg az a ragadozó elégedettség, ami évek óta nem látszott. Megvan! A biztos zsákmány! Most csöppet sem érdekli, hogy lehet-e manapság művészfilmet csinálni, hogy miből, miféle gazdasági kompromisszumokkal, meg hogy hány nézője lesz, és hogyan fogadják a mindig előítéletes, megvásárolt kritikusok, az egész züllött szakma, most türelmetlenül elhárítja a szokásos sirámokat, a vég nélkül sorolható példákra fütyül, észre sem veszi, hogy valaki beszél, kimegy a szobából vagy megszólal, mintha csendet törne meg; most filmet fog csinálni, megvan a neki való, látszik, hogy már csakis azt látja; boldog lehetsz, mondja, tudom, hogy hiába, de én azért mondom neked, még mindig csak huszonhat éves vagy, és szentül hiszi, nem is hiszi, így érzi, és mást nem is képes, csak így érezni: mindenki boldog lesz körülötte, mert ő boldog, mert filmet csinál. Ez a szerelmesek szédült önzése, de lehetetlen nem vele örülni, s amennyire sejthető, a film szörnyen tragikus lesz, de azért mind ujjongunk most, megbűvölten örülünk, hogy ő filmet csinál az életünk összeomlásáról, és örülünk, hogy zokoghatunk majd a félig vágott film láttán. Néhány hete egy szentendrei nyári tárlaton az apja véletlenül összefutott Törőcsik Péterrel, büszke volt, hogy felismerte a régen és korábban is csak ritkán látott fiatalembert, az öregekről érdeklődött, Péter beteg édesanyjáról, s mert Törőcsik Péter aznap kapta meg az értesítést Vida Tamás haláláról és temetéséről, mert a „szerencsétlenség” híre váratlanul érte, nem tudott még többet, mint amit a partecédulára nyomattak, s a részletek ismételtetésével, rendezésével, magyarázásával sem csitíthatta magát, zaklatottságát mindenkire rálöttyintette, így aztán a futó találkozásnak következményei lettek, az apja megkérdezte, hogy „annak a Vidának” leszármazottja volt-e a fiú – istenem, szegény Törőcsik gyötrődött, úgy kellett

neki akkor az a tárlatnyitó, mint egy púp, s ha már emberek közé kellett mennie, külön-külön megrázott volna mindenkit: figyelj!, tudod?, hallottad?, és talán utálta is magát: miért erőszakoskodna védtelen embertársaival; szegény kóválygott és csapkolódott magában, az apja meg bizonyára az első pillanatban szimatot kapott, mohón és tapintatlanul kérdezősködött, fel sem merült benne, hogy egy esemény, bármi történés másnak mást jelenthet. A vaskos orrával, húsos szájával, szeme alatt a vizenyős táskákkal közel hajolhatott Törőcsik Péterhez, s már szívta, szívta belőle, ami kellett neki, a szája, az orra, a szeme alatti táskák vezette. Pompás és tévedhetetlen eszközök. Azóta majd mindennap találkoznak, az éppen állástalan Törőcsiknek is jól jött a felkínált dramaturgiai munka, éljen, éljen, Vida Tamás nyugodjék békében, amúgy mindenki boldog, boldog lesz majd ő is, az apja megmondta, boldog lesz, vita nincs, boldog, boldog, boldog. Istenem! Meddig tarthat egy szülői értekezlet. Hogy irigyelte az apját, amikor lelkendezve mesélt neki a filmről; persze nem Vidának hívják majd a fiút, de a diákszigeti fesztivál, s előtte mind-mind, a nagypapa halálától és az apa vállalkozásaitól kezdve a gimnáziumból kitessékelő igazgatóig és a leütött polgármesterig, aki Törőcsik Péter maga, mert állítólag felbérelt emberek vasdoronggal leütötték, neki meg szoros kapcsolata volt a szerencsétlen fiúval, tanítványa, szinte gyámolítottja lehetett a srác, szóval mindezek a mozzanatok, azt mondta az apja, alig tűrik az igazítást, így kerülnek a filmmesébe, ahogy vannak, pontosak és jellemzőek, és nincs oka rémüldözni a tényektől, a dokumentumoktól; hadd jöjjenek, szinte dúdolgatta a szörnyű mesét, s amikor ő sírva fakadt, döbbenetn nézte, érzélgős vagy?, ez a legrosszabb fajta érzélgősség. Lehet. Csodálja és irigyli az apját, de fél is tőle, vagy inkább idegenkedik, ahogy élvezettel mustrálgatja mások tragédiáit: jófajta művet szabhat belőle. Ez azért iszonyatos is. Képes lenné az én fájdalomaimat is felhasználni, kérdezte, és az apja ridegen, hosszan nézte csak, aztán tárgyilagosan bólintott. Ha filmet fogok csinálni, akár akarom, akár nem, felhasználom. Belőled lesz, meg

anyából, meg magamból, meg mindazokból, akiket ismerek és érdekelnek; hát mi a fenéből lehetne! Butának érezte magát, ennyire butának talán soha, az egész mellément, ő rosszul kérdezett, az apja másra válaszolt, nem is beszélgettek, nem volt az vita, pedig annyira hiányzik az értelmes beszélgetés. Néha attól fél, teljesen elbutul, leépül, már olyan régen beszélgetett értelmesen, hogy talán a beszélgetés képességét is elvesztette, mert a beszélgetést gyakorolni kell, az nem olyasmi, mint az úszás vagy kerékpározás, hogy hosszú-hosszú szünet után bármikor feleleveníthető, folytatható. De kivel beszélgethetne? A panasz és gőg, nagyon is jól tudja, utálatos és álságos, különösen mert pontosan úgy panaszskodik magának a társtalanságról, mint a többi társtalan, pontosan olyan idióta ilyenkor ő is, mint a többiek, akiket szemforgatónak és idiótának lát. Ezt az ördögi kört nem törheti át már soha, érzi, soha többé, ezt nem érti az apja sem, senki, hogy valami eltört benne, és az összeforraszthatatlan, akárhány éves is. Mióta tönkrement a kapcsolatuk Gáborral, vele akármi megtörténhet, szinte akármi. S hiába képzelhető el, hogy talál valakit, akivel szeretetben, sőt szerelemben él majd, holmi ideákat nem dajkálgathat a lelkében; az ábrándozásnak vége, a normális felnőtt életre meg alkalmatlan, legalábbis utálja, iszonyodik tőle. Egy sereg gyötrelmes feladat vár rá, rengeteg intéznivaló, ami elől nem térhet ki. Békéltető tárgyalások, válóper, lakáscsere; törne-zúzna, visítana, ha csak villanásnyira is eszébe jut – bár egy új otthon berendezésére néha kedve támad. Ez mégiscsak az életerő jele, minek röstellje. Otthonról mielőbb el kell költöznie. Önmaga miatt, Zsófi miatt, a szülei miatt, el gyorsan, míg szokottá nem lesz ez az állapot. A következő pont, mondja a tanítónő, amiről szólni kell, a tanév során tartandó ünnepségek, rendezvények. A papírt, amire az értekezlet vázlatát írta, görcsösen fogja, elfehéredett ujjakkal szorítja, s remeg is a keze. A frissen megválasztott szülői munkaközösség elnöke és gazdasági vezetője együttesen javasolják, hogy havonta fizessenek a szülők kétszáz forintot a szükséges kellékekre, ajándékokra, színházi és múzeumi

belépőkre, autóbusz- és villamosköltségre. Egy anyuka fölényes mosollyal megjegyzi: annyival nem sokra megyünk. Legalább ötszáz forintot kell beszedni, gondolom, megbízunk egymásban, senki nem herdálja majd el a pénzt, és ha valamennyi megmarad, amit kétek, hát inkább szétosztjuk év végén. Tehát havonta ötszáz. Míg az egyhangú döntést kimondják, a tanítónő íróasztala mögé ül, visszavonulását jelzi; lehajtja a fejét, még a szemét is becsukja egy pillanatra, mikor a pedagógusnapi ajándékozás költségeit emlegetik; s hogy visszakapja a szót, feláll és mentegetőzik. A nyaka, a füle égő vörös: már nincsen sok megbeszéltnivaló, csupán néhány kényesebb téma. Elmondja a hittanoktatási lehetőségeket, hogy a késő esti órákban nem helyes a kisiskolásoknak pornófilmeket nézni, egyáltalán, nem helyes nagyon sokáig videózni, viszont ajánlatos ellenőrizni a fogmosást, a táska bepakolását, sok kellemetlenségnek elejét veszi a rendszeres haj- és bőrvizsgálat. A tetvesedés és a kiütéses gyermekbetegségek gyakoriságáról korrekt adatokat olvas fel a papírájáról. Juli az órájára sandít: fél nyolc lesz három perc múlva. A kolléganője hetente kétszer is szülői értekezleten tölti az egész estét. Olykor fél tíz, tízig is eltart, mondja, és nemcsak általánosságokat hallgatnak a tanítónőtől, hanem szenvedélyesen megvitatják a különféle nevelési helyzeteket. Ott a két gyerek valami magániskolába jár, csodálatos, sajátos módszer, említésre méltóan drága, de a családokból igazi közösségeket épít, bizony, a szünidőben is együtt kirándulnak, táboroznak, az egész annyira pompás; Juli szégyellte az ingerültségét és undorát, ettől fél hónapok óta, hogy a rosszkedve menthetetlenül elborítja, undok lesz, komiszkodó, valóságos szörnyeteg; hát mért ne mennének együtt kirándulni a családok, mért ne barátkoznának az osztálytársak szülei, és csak hadd hengegjen mindenki kedvére, hogy mennyi pénzt áldoz a gyereke taníttatására; milyen szerencsétlenséget és ürességet próbál takarni ez a hengegés, úristen, micsoda ürességet, és a közös kirándulások, hát mit csinálnának helyette?, talán az ilyen magániskolát választók sejtik is, hogy nem jó helyen keresgélnek, vagy nem sejtik,

mindenesetre bírják, próbálják takarni azt a kint, a hiányt, a rémületet; nem zokognak állandóan és nem gyötrik a hozzátartozóikat; szegények nyögve, pózolván, valahogyan erőlködnek, hogy éljenek, nem szabad megvetni ezt az erőlködést; de micsoda elkényeztetett, milyen hazugul nevelt kis porontyok járhatnak oda, és persze adják tovább, szülő a gyerekének ezt örökíti: hogy díszes terítővel kell lefedni a semmit. Hagyd abba, gondold másra! Abban az iskolában biztosan jelentős újítás, óriási felszabadítás a mindenféle teljesítmény megvetése. A prospektus kreativitást ígér. Prospektusuk csak van. Beleragadtál. Zökkenj végre! De nem lehet harag nélkül elgondolni ezeket a veszélyes hazugságokat. Mert veszélyesek, és Zsófit meg kell védenie ezektől a szertelenül burjánzó hazugságoktól.

Az még nem elég, hogy nagy bölcsen és óvatosan beíratta ebbe a hülye, ócska iskolába. De hogy lehet állandóan és ennyi mindentől menekíteni. Feláll a hátán a szőr, amikor a tudományos érveléseket hallgatja. Tudomány, leöntve egy vödör poshadt sziruppal. Milyen jó volt az a feszített ütemű francia-tanulás, jó volt, hogy meg tudta csinálni. Akkor végre embernek érezte magát. Az. Most meg mint egy vén szipirtyó, állandóan a saját tökéletességét karattyolja: én így csináltam, én azt gondoltam, én bezzeg fogékony voltam, megoldottam; kit érdekel?, állj le! Milyen undorító az ember, ha nem találja a helyét, kering veszettül önmaga körül, és hiába szenved ettől az egoizmustól, hiába tiltakozik és utálkozik, tud mindent oda és vissza, csak beleragad. Hát mássz ki! Bizonyítsd be, hogy ki tudsz mászni! Ne másokat, magadat méregesd, most, most mutasd meg. Itt áll ez a szerencsétlen tanítónő, csupa iparkodás, a haja frissen mosva, berakva, de kozmetikusra nem volt már pénze, talán azt mondja, nem szereti, ha idegen a bőréhez ér, különben is a pillafestéktől mindig gyulladt lesz a szeme, jó neki az olcsó púder, alapozó, az iskolába így illik, az ember tiszta legyen, gondozott, de ne kihívó; szegény, óriási erőfeszítéssel készül minden évben a bemutatkozó értekezletre, ez megszokhatatlan, mondja, tizenhárom éve tanít, de

minden új tanév új izgalom, mert ez neki nem foglalkozás, hanem valóban hivatás, itt, az iskolában él igazán, azt mondja, tanítónőnek született, az elsősöket a gyerekeinek nevezi, a gyerekeinknek legkésőbb kilenc órakor aludni kell, a gyerekeinknek elegendő mozgás szükséges, nem is hiszik a kedves szülők, hogy a gyerekeink... és így tovább, kiröhögi magában, de annyira sajnálja is, és szégyelli a röhögést, és vigyáz, nehogy ájtatoskodó legyen, a gonosz ájtatosak a legrosszabbak; nem akar rossz lenni, de mit tegyen?, látja, hogy a szerencsétlen tanítónő erőlködik és feszeng, próbálkozik ezzel és azzal, holott egészen másképp szabadíthatná meg magát. Talán ha réges-régen, ó, már sokkal előbb kiugrik a hitvesi ágyból, ki az éjszaka közepén, ki, csak ki, vadul kitépi magát, ha kirohan ebből az osztályteremből is, de hát nem tud, vörösödik, kínlódik, istenem, még sírva sem fakad, valahogy kibírja az egészet. Hülye képzelgés. Átlátszó, órála árulkodó képzelgés. Lehet, hogy ez a tanítónő boldog házasságban él, imádja a férje, és különben is, minek erről képzelegni, minek? Hogyan tehet ilyet? Úristen, az embert megkísérti a vágy, elsuttogja magában, hogy *a többiekhez közönségesedném*, ez piszkálja, ezért vet meg oly gyorsan másokat, mindenkit itt a teremben is, aztán röstelli az egészet. Miért? Mert olvasta a Faustot, és emlékszik egy mondattöredékre? Ebben különbözik? Ettől annyira más, így már magasabb szellemi régiókba jutott? A fenébe. Ugyanolyan hülye és alázatos arckifejezéssel ül itt, mint a többi kényszeredett, buzgólkodó szülő, s ő ugyan mire vitte? Semmire, éppen eléggé elközönségesedett, nem kell már erre ácsingóznia, erre aztán nem. Valami ködös-foltos emlék él benne, hogy másképpen akart élni, valahogy az egészet képzelte másfélének, de ez az emlék is csak meggyöttri, a torkát, a mellét szorongatja, a fülében zúg, és olyan tőle, mint valami múlt századi orosz regény hősnője. Közönségesedett. Már megtörtént. Közönségesedett.

Tizenegy-tizenkét, még tizenhárom éves koromban is vadul kerestem az alkalmakat, hogy megsirathassam magam, s mint-

ha a mainál fejlettebb absztrakciós érzékem lett volna, úgy emlékszem, nemigen kellett nekem konkrét, tárgyyszerű bánat, fájdalom, csalódás, sérelem – csak alkalom kellett, mindenekelőtt titkos színpad, egyedüllét, de olyan magány, amelyben a saját közönségem voltam: odaadó figyelemmel és részvétellel néztem könnyeim patakzását s hogy majd meghasad a szívem; mint akkoriban legszeretettebb hősöm, David Copperfield, „amikor magamra hagytak, felálltam egy székre, és a tükörbe néztem, hogy lássam, milyen vörös a szemem, és arcom milyen bánatos.” Székre nem álltam, de a bérelt pianínóm réz gyertyatartóin láttam hosszúra torzult vonásaimat. Szenvedve figyeltem magam, és a szenvedésen visszamenőleg sem enyhít, hogy most már tudom, általában így éreznek a serdülők, mint ahogy a jelenbeli kínokat sem könnyíti semmiféle ismeret, ó, nem igaz, a megértés sohasem segít. Akkor meg minek olvastam újra meg újra a Copperfield születésnap-fejezetét? Hogy perverz gyönyörrel zokoghassak Davidemmel? Miért örültem, hogy összeköt bennünket a márciusi születés? Kitalált emberek kitalált történeteikhez menekültem volna? Kapaszkodónak, takarónak, feledtető mókának vagy éppen az ürességet kitöltő, mozgó monstrumnak kellett a mások története? És miért fújtam aztán annyi történetet magam is a világba? Miért fújok most is? Minek a történet-kínálástukmálás póza, ha tudom, hogy sem a történetek, sem a történetértés nem véd meg? Március van. David az asztalra borulva sír, érzi, hogy nézem, gyöngéden föléje hajolnék, tudom, hogy igazán fáj neki, és az is fáj, hogy mutatnia kell a fájdalmát; kicsi fiam, bárcsak tudná, hogy az odahajlásra, együttérzésre – az egész egymásrautaltságra ő tanított.

Még megborzongott, felvillanyozódott, összerezzent, ha a postaládában levelet talált a férjétől. Két éve nem találkoztak. Schulz előbb egyéves ösztöndíjjal utazott Amerikába, ott aztán bizonytalan időre szóló professzori állást kapott; egyszer felhívta Gittát és ajánlotta, repüljön a nővérével Szicíliába, remek kéthetes nyaralási lehetőséget látott, ő minden

költségüket fizeti; az asszony csak utóbb tudta meg, hogy a férje közben Pesten járt, a lakásban üzenetet hagyott: „Remélem, jól sikerült minden. Vigyázz magadra!” De minek kellett őt eltávolítani? Zavarta, akadályozta valamiben Schulzot? Fél tőle a férfi? Kényelmetlen vagy gyötrelmes a puszta látása? Megbolydulna a lelkiismerete? Miért kellett ez az undorító színjáték a nyaraltatásával? Mintha törődne azzal, hol és hogyan van. Fizet, csak hogy ne kelljen találkozniuk! Miféle prostitúció ez, milyen kitartottság! Vadászkutyaként szimatolta az ágyát, a fürdőszobát, a szennyestartót, a szekrényét, felfedez-e idegen női szagot, kölnit, hajszálát, rúzsnyomot, valamit – vajon képes volt-e a férje még hitványabbul és cinikusabban belerondítani az életébe? Megszólítás nélkül, őrzöngve-fuldokolva írt akkor levelet: váljanak el tisztességesen, neki nincs semmiféle követelése, nem is kell róla gondoskodni, megáll ő a maga lábán, de elege van a megaláztatásokból. Schulz több mint egy hónap múlva válaszolt, hogy nem érti a kiborulást, hogy döbbenten nézte a kusza sorokat, az összevissza dőlő betűket, hogy nem is tudja, mikor érkezett Gitta levele, mert ő hetekig távol volt, azóta tán magától is rendeződött mindaz, ami annyira felzaklatta az asszonyt, hogy szinte olvashatatlan levelet küldött, hogy egy „s”-sel írta a „tisztességet”, és olyasféle vádak, gorombaságokat, átkokat csomagolt, amire soha azelőtt nem lett volna képes. A válaszban utalás sem volt arra, hogy törvényesítsék a különélésüket vagy hogy valaha együtt élhetnének még. Van valakije? Nem komoly? Nem akar újra nősülni? Egyedül utazik? Egyedül járt itthon? Gitta tízszer, hússzor is elolvasta a rövid levelet, fogta a kék papírt, szorította, de ringatva azt ismételtette magában: fáradt vagyok, nagyon, nagyon fáradt, fáradt vagyok, most már rettentően fáradt, csak fáradtságot érzek, semmi mást, csak fáradtságot.

Ötvenöt éves lesz a nyáron. Talán nem küldik nyugdíjba. Ha ennyi elfoglaltsága sem marad, megbolondul. Persze vállalhat feketén ezt-azt, a szaktudását másutt is kamatoztathatja, a nővérenek és a nővére egész családjának ő csinálja évek óta az

adóbevallást, csinálhatná többeknek is, sokan szívesen megfizetnék a munkáját, télen hirdetések látott, újságban és buszmegállóban, ő is hirdethetne, de ehhez talán már késő, meg veszélyes is, ezer veszélye van az ilyesminek, egyedülálló nő ne keresse a veszélyt, az efféle kaland nem neki való. Nem, semmilyen kaland. Még színházba, hangversenyre sem jár, mert egyedül fél hazamenni. Taxira nem költene, különben a taxi sem véd meg, a kolléganője idős édesanyját és a szomszéd házbeli egyedül élő nőt is a lépcsőházban ütötték le, este, a lépcsőfordulóban, ugyanaz a módszer, váratlan, gyors ütés, kitépik a nő kezéből a táskát, és uzsgyi; ez a város lakhatatlan lett, de hát hol van biztonságban az ember, hol?, sehol.

Minek házasodtak össze és miért maradtak formálisan együtt? Schulz akkor sem volt otthon, amikor meghalt a gyerek. Elutazott Prágába; néhányan még barátságot, életet viszünk oda, mondogatta, gyakran autózott Prágába, mindig autóval, mi vagy te, fuvaros?, a férje rejtelmesen mosolygott, izgatottan készült, barátságot, életet kell fuvarozni, de ő úgy látta, inkább onnan szállított, igen, csak jóval később hallotta, hogy egész háztartásokat csempészett át, értékes bélyeggyűjteményt, családi ékszereket, porcelánt, kristályedényeket és főként iratokat, nyugaton használható diplomát például, mert Budapestről aztán könnyebb volt disszidálni a cseheknek, még '69-ben, '70-ben is innen mentek tovább, és Schulz hozta előre az értékeket, de neki nem szólt semmit, nem avatta be a titkaiba, érje be azzal, barátságot, életet visz, mennie kellett akkor is, Gyurika lázas volt, hányt, epét hányt, véreset hányt, kórházba vitte, oda sem figyelt a férje készülődésére, és amikor meghalt a gyerek, nem telefonált, nem táviratozott utána, pedig meghagyta a címét; nem zavarta, később se, ő igazán sohasem zavarta, tehetett, amit akart, és Schulz talán éppen azért maradt mellette, mert ő olyan volt, mintha nem is lenne. Ha Gyurika halála után csak egy szót mond, hogy akar még gyereket, Schulz beleegyezik, akkor igazán kedves volt hozzá, figyelmes, de ő nem akart, még egyszer azt a rettenetes félelmet nem akarta; azon az őszön még Prágába is elvitte a

férje, két napig maradtak, és őt végig egy magyar nő kísérte, múzeumba és színházba, ment az idegen asszonnyal, mint egy alvajáró, nem tudta, miért vannak Prágában, mit csinál a férje, de nem volt egyedül, mindegy, semmire sem emlékszik Prágából. És nem bánta meg, hogy nem akart többé gyereket, aztán már nem is lehetett volna. A gyerek halála után három évvel kipakolták, a méhét, a petefészket, teljesen kipakolták, azt mondták, következmények nélküli a daganat, biztosan következmények nélküli, riadozott, hogy kihullik a haja és bajusza nő, de semmi, csakugyan nem változott semmi, három héttel a műtét után már bement a munkahelyére, ott is kedvesek voltak, csodálták a bátorságát, az életerejét; így van, azóta is egészséges.

Megborzongott, felvillanyozódott, összerezett, mi ez?, ahogy meglátta a férje levelét a ládában, a kék légipostai borítékot a résen át, és a pecsétetes feladó: Tibor Schulz. Soha senki nem szólította a férjét a keresztnévén, talán mert ő is kurtán annyit mondott a bemutatkozásakor: Schulz. Ezt keményen, hangosan, és közben mintha elfoglalná, magáévá tenné az új embert, nem is a kezét nyújtotta, hanem az egész testét, tolatott előre a nagy pocakjával, nevetve, gúnyosan, Schulz, ezt nem lehetett félreérteni, nem hallani, Schulz, éppen ellentéte volt Gitta visszafogottságának, az asszony a maga normális magasságával, testsúlyával kicsinek, véznának tűnt, árnyék se volt Schulz mellett, Schulz mögött.

A levelet számítógépbe írta, a szövegből hiányzó magyar ékezeteket aztán ötletszerűen tollal belefirkantotta, bizonyára éppen csak átfutotta a sorokat, s csupán itt-ott javított. Beszámoló volt az elmúlt évi munkájáról, a kutatásai eredményéről, hogy mit sikerült már publikálni, s mire készül a közeljövőben, hogy miről tartott előadásokat, milyen kongresszusokon vett részt, és hová utazik a nyáron; de nem lehetett tévedés: a levél „Drága Gitta” megszólítással kezdődött, s aztán, hogy régen eljött az ideje egy életjelnél terjedelmesebb, tájékoztató íromány postára adásának, és a befejezésben annyi: „szeretettel gondolok Rád”, meg egy cirkalmas „S” betű. Ahogy ült a

levéllel a kezében, újra és újra olvasva a két sűrűn nyomtatott lapot, ahogy detektív módján böngészte, tapogatta, szagolta, sohasem érzett vad harag lobbant benne, s pillanatok alatt mintha recsenve gát szakadna, már eszelősen, őrzöngve gyűlölte a férjét, évtizedek csalódottsága ez, göcsörtös, súlyos darab, sziklánál keményebb, nehezebb, rálökné, mert így ölnek, így, de még ezt sem gondolta, s hogy iszonyatosan tehetetlen, hogy megfullad az indulataitól, saját magát fojtja meg, a szégyenét, a megaláztatását sem gondolta, hogy most is milyen hevesen kalapált a szíve, mikor meglátta a levelet, s hogy aztán megint csak ült és olvasta, mintha várna valamit, remélne, ugyanoda roskadt, mindig ugyanoda és ugyanúgy, és sokszor, nagyon sokszor olvassa a mindig közönyös sorokat, nem látta, inkább érezte magát, ahogy tavaly és tavalyelőtt is olvasott itt; nem volt gondolat, még sejtelem sem, hogy egyszerre szégyellheti és sajnálhatja magát, s hogy ha egyszer átszakadt az a gát, s hömpölyögve árad a mérhetetlen mocsok, hogy utóbb majd nem teheti meg nem törtéنتté. Filmjelenet is villant benne, ahogy egy nő szétveri a lakását, székeket és porcelánokat, lámpát és ablakot tör, poszttert és párnát hasogat, festéktől, könnytől ragadós arcára toll tapad. De Gitta még nem mozdult, nem káromkodott, nem is nyögött, a szoba körülötte tágult, elérhetetlenül messze kerültek a tárgyak, és nemcsak az ajtó, az asztalka, a szekrény, a televíziós állvány meg a fűtőtest, hanem a levél is a kezében, sőt a keze is, messze a saját karja, irdatlan távolságban a padló, a mennyezet, a lába és a feje, külön-külön és szörnyen messze minden tagja, de valahogy egyben is a teste, és kóválygott az óriás térben, a világűrben, később némán nézte magát a fürdőszobai tükörben, ez sem volt kapaszkodó, de látta: mosdó, fölötte kisszekrény, tükör, lámpa, a saját arca, világosbarna szeme, az arany pontocskák benne régen megkoptak, látta: a tekintete; nem fordult el a tükörtől, úgy nyitotta ki a dobozát, úgy engedett vizet a fogmosó poharába, nyomott a tenyerére három Seduxen tablettát és nyelte le egyszerre. Nézte.

Még a nyár elején láttam, forró kora délelőtt. Az angol pázsitok zöldjét utánzó Roosevelttéri fűben oldalára fordulva aludt egy idősebb nő. A térdét felhúzta, otthonosan összegömbölyödött, és fonnyadt, hihetetlenül fehér ülepét mutatta az arra haladóknak. Nézni kellett. Akadt, aki ijedten vagy szemérmesen elkapta a tekintetét, próbálta észre sem venni, mások bámulták közönyösnek álcázott pozával, na és?, az ő dolga, különben is, manapság már semmi sem lehet furcsa, megdöbbenő vagy megbotránkoztató; éppen ezen akadna ki az ember?; de hogy a koszos, rongyos otthonkafélében alvó mégiscsak nő volt, hogy fakó hajgubanca elterült az idillikus zöldön, a két gerendával megtámasztott, szinte vízszintesbe dőlő fa közelében, és távolabbról hallatszott a forgó locsolók kelepelése, surrogása, a levegőben érződött a frissítő víz, nem a közeli folyó vize, inkább a fűvet permetező és a gyepon, az ágakon, a térben is szivárványosan csillámló víz, hogy éppen itt, az elegáns szállodák és az Akadémia között félúton, mintha az a nagyon fehér, ráncos ülep az egykori koronázási domb emlékműve volna és megtervezett polgárpukkasztás is: ezt a gazdag turistáitoknak, a tudományotoknak, a kínai vendéglátóknak, autóparkolótoknak, ezt a történelemnek, a Dunának és a szemben magasodó Várnak, s mégis annyira szelíden, tájba simulóan, gondolattalanul – bizonyára részegen – aludt: a lehető legtermészetesebben, magzatpózban, hogy a délelőtti szokatlan nyugalomban, ahogy túlkölés, robogás és dugulás nélkül, csaknem selymesen siklott a forgalom, és andalogtak vagy ácsorogtak a gyalogosok, ebben a békét játszó szabadtéri előadásban – ingyenes matiné – a meztelen öregasszonyfenék nem volt felháborító, nem volt provokatív, fájdalmas is alig, inkább csak furcsa. Vagy a nyomort is enyhítő napfény szépített? Mert a szegénység, mondja Camus, ha a fény eláraszt, nem szerencsétlenség; mert hiányzott az „éghajlat igazságtalansága”, „a nyomor és csúnyaság kettős megaláztatása”, ami vad, pusztító haragot kelt? Ezért?

Télen, a legkeményebb hidegben, éppen szilveszter délelőttjén meg a kapualjba húzódott, kukák és parkoló autó,

szemétből húzgált papírok és rongycsomók közé feküdt egy férfi. Fagyos fekália, fagyos vizelet, fagyos okádék szaga, és sötét. De így nem igaz az egész: nem *a* kapualjba és nem *egy* kapualjba húzódott az a hajléktalan, részeg és értelmi fogyatékos is bizonyára, hanem annak a háznak a kapualjába, ahol anyám most is lakik, ahol huszonkét évig én is laktam, ahol anyád is lakott, Anna, ahová apám haldokolva hazakíváncozott, és ahol meghalt; talán nem is természetes halállal halt meg, ha a természetes halál a szükségszerű, *valamikor* biztosan bekövetkező előregedési folyamat vége. Mert túlságosan is gyorsított, a végén már rohamosan felgyorsult folyamat volt az, mintha mégiscsak elsöpörte volna a világfordulás.

Előbb nem látszik, hogy ember van a szemétben. Az arcát aztán sem látom, és nem állok meg, nem hajlok fölé megnézni, lélegzik-e még, de ahogy elhúzkok mellette, látom, hogy ember, fiatal férfi, oda tántorgott, éppen oda, otrombán lerogyott, oda, összegömbölyödött, fal felé fordult, szemérmetlenül és erőszakosan oda, büntessem valami gondoskodás-félével?, a mentő vagy a rendőrség beavatkozásával?, semmit nem teszek, sietek tovább, le kellene bírni az undoromat, a haragot és a szégyent – mivé lettem –, mindent le, el, csak tovább; minden dermedett, fagyott.

Fehér öltönyben és napszemüvegben jött, egy pillanatra megállt a teraszajtónál, körülnézett, de mintha kameráknak mozogna; hülye ripacs, eltévedt hülye, egy nyomorult hülye, egy szerencsétlen hülye, hülye, hülye, Tamás hónapok óta nem látta az apját, néhány szavas telefonbeszélgetéseik életjelek voltak csupán, eljöhethetnél, legalább vasárnap fölugorhatnál, vagy eljöhetheték Andreával, ahogy akarod, ahogy neked jó, János mindig kérlete; egészséges vagyok, igen, minden rendben, mormolta Tamás, és meghallatlanul hagyta a hívásokat. Különben egész jól megvan nélkülem, ez csak amolyan kényszer, kötelesség, de egészen jól megvan nélkülem meg anyám nélkül is, azt hiszem, az az asszony már beköltözött a

lakásba, nem túlzok és nem dramatizálok, ha azt mondom, hogy az anyám lakásába, be az ágyába – tudod, mennyit küszködött és spórolt anyám, amíg megvették azt a lakást? Az ő pénzéből vették, az ő munkája, kapcsolata kellett hozzá; arról persze hallani sem akart, hogy a Vida-szülők befogadják, nagy kegyesen elfogadják, inkább gürizett, mint egy igavonó. Biztos vagyok abban, hogy halálosan szerelmes volt apámba, örülten, szenvedélyesen szerelmes élete végéig. És belehalt ebbe a szenvedélybe. Ilyesfélét mesélt Andreának, mondatokat, egy-egy fordulatot vagy indulatszót többször ismételt, szavalta, énekelte a haragját és a bánatát, eljátszotta a vigaszkeresést is; kérte, hogy a lány ölébe hajthassa a fejét, és próbálta észre sem venni Andrea gúnyos fintorait, úgy mesélsz nekem, mintha valami szombat este vetített melodrámban lennénk, de én nem vagyok ott, hallod?, én nem vagyok ott, öcsi, hallasz egyáltalán? Nem tudom, képes lennék-e elviselni más szagát az anyám szobájában, persze biztosan képes lennék, de nem akarom, nem akarok alkalmazkodni, nem akarok józanul elfelejteni mindent, inkább soha be nem teszem oda a lábam, jó, kell valaki az apámnak, nem élhet egyedül, csakhogy nem erről van szó, nincs nekem semmiféle komplexusom, nem akarok bosszút állni az anyámért, nem tudom, néha semmit sem akarok, meséltem már neked a nagyanyámról? na látod, az mulatságosabb, és micsoda fordulatokban bővelkedő történet! A nagyanyámat, az apám anyját különben alig ismerem, vagyis ő alig ismer engem, lehet, hogy megszámlolhatnám az ujjaimon, hányszor láttam, vagyis látott ő engem, mindegy. Úgy utálták anyámat és olyan sértettek voltak, amiért apám elmenekült tőlük és anyám segítségével talpra állt, és persze nagyon jól tudták ők, hogy anyám tartotta, szóval anyám olykor bágyadt erőfeszítéseket tett az illendőség megmentésére, nagyapám temetése is kész kabaré volt, képzelj 1990 májusában, Vida Miklós temetése, a választások után, lényegében senkit sem érdekelt, s akinek ott kellett lennie, feszengett. Nagyanyám, mint valami fejedelemasszony még fátyolos kalapban alakított, szép asszony volt, mutatós vagy hogy mondják, magas, szőke,

tudod, hogy hasonlítasz rá? Komolyan, sohasem gondoltam erre, hozzá hasonlítasz, ez valami rejtélyes körforgás, az apám elmenekülve otthonról egészen más nőt választott, én meg az anyám után vágyódva kerestem egészen másfélét, mint az anyám. Andrea durván lesöpörte a fiú fejét az öléből, a hülye perverziódból mára ennyi elég, nagyon elég volt, öcsi, nagyon! Tamás meg embrióvá gömbölyödött, a lány lábához dörgölődött, bukfencezett, bohóckodott, dorombolt neki, sok volt, igazad van, sok, de csak tréfa, rossz, idétlen tréfa, szeretlek, imádlak, gyere, szeretlek, imádlak, és a tenyerét lassan csúsztatta a lány combján felfelé, mohón, görcsösen fel. Elfelejtettem, hogy a nagyanyámról akartam mulatságosat mesélni... el tudod képzelni, hogyan változhat, virulhat ki egy asszony hatvan fölött? Jócskán hatvan fölött? Inkább hetvenévesen? Amikor nagyapám meghalt, azt hittük, visszavonul majd, lemond a nagyasszonyi pózról, mert nagyasszony volt, az, eltelve a mély meggyőződéssel, hogy ő kiválasztott, nem arra választották ki, hogy csináljon valamit, hanem hogy élvezze és folyamatosan megmutassa, ami a kiváltságosaknak van. Fejedelemasszonynak született, csak elvétette a kort, mindegy, olyan emberrel kellett élnie, aki uralkodásra termett, a nagyapám már csak az ő kedvéért is az lett, ami lett... de ez így erőszakolt... olyan rosszul mondom neked, csupa törmelék, semmi sem mulatságos... azt mondd majd, a halott anyám szól az én szájjammal... lehet... ezt mind tőle hallottam... igaz, én nem ismertem a nagyszüleimet, nem tudom, hogyan éltek, ez mind felületes képzelgés... persze örülök, hogy megmenekültem a kísértéstől is, hogy funcigyerek, hát még hogy funciu-noka legyek, anyámnak hála, ennek a közelébe se kerültem, ami nekem belőlük adódott, az csakis rossz volt, a nevük, mások szemében a tény, hogy egy Vida-unoka... most már mindegy... egészen mindegy neked... elég baj, hogy semmi vicceset nem mondok... csupa bárgyúság, kit érdekel?, perverzió, hanem azért az mégis mulatságos, hogy a nagyanyám újra nagyasszony lett, nagyobb, mint valaha, ne mondd, hogy ez sem mulatságos... egy Amerikából hazatelepült

vállalkozó főtitkárnője, főmenedzsere, valami fő, és semmiképpen sem olyan egyszerű, hogy titkárnő... nem, ő egészen az új világ szellemében működik, ebben biztos vagyok... állandóan telefonál, fogadásokat szervez, elhárít és kegyet oszt... persze, nem tudom pontosan, mit csinál, éppúgy nem ismerem az életét, mint azelőtt. Mióta anyám meghalt, nem is láttam. Szóval csak elgondolom, milyen sűrűek a napjai. Kocsi megy érte, és haza is viszi a kocsit, de munka előtt kozmetikus, fodrász, varrónő készíti fel... mi van még ilyen? Mondom, hogy fogalmam sincs ezekről a dolgokról, és olyan nagyon sokat nem képzelődöm erről, de nem kétlem, hogy pompásan él az öreglány, megkönnyebbült, hogy anyám nincs többé, nem azért, mert így visszakapta a fiát, nem, ne gondolj semmi ilyesmire, nincs ebben semmi érzelmesség, nem, dehogy, nem érdekelte őt soha a fia, anyám halálával egyszerűen elégtételt kapott... ő győzött, ez a lényeg... Hazajön ez a vállalkozó vagy mi a csuda... na nem egészen jön haza, félig, mindent csak félig... elkötelezettség nélkül... így valahogy... ott is működik a tőkéje, itt is beleszól mindenbe, tanácsokat ad, menedzsel és jótékonykodik, példát mutat... igen ám, ő a mutogatós bácsi, ezek szívesen adnak néhány milliót, csak hogy mutathassák magukat... Köszöntő beszédek tartanak, műsort vezetnek a televízióban, nyilatkoznak a legnagyobb példányszámú napilapban... Hagyjuk... Nem tudom, miért utálok... mi közöm nekem ehhez az egészhez?... Ja, mindig elkalandozom... szóval mikor hazaruccant ez a mutogatós bácsi, csuda jópofának tartotta, hogy éppen abba az épületbe költözzön, sőt, abba a terembe, ahol nagyapám irányította, uralta... ezt sem tudom... ott játszotta az eszt... persze ez hülyeség, ennél szörnyűbb... A pasi mindenestre elfoglalta nagyapám birodalmát, aztán talált ott néhány dolgot... dossziét, képet, ezt-azt, és nagyanyám elment ezekért, ebből aztán barátság lett, szövetség életre-halálra, a hapsi rájött, hogy használhatja az öreglány ismereteit, kapcsolatait... óriási ötlet! Ezek tele vannak óriási ötletekkel... Mit gondolsz, lehetne olyan világváltozás, hogy ne Vidáné győzzön? Egy

kicsit már misztikus, nem? Hogy ez a hetvenéves nagymama most is a legkiváltságosabbak közé tartozik! Elnyúlhatetlenül, örökkön örökké... az anyám meghalt negyvenévesen, össze-roppant... na jó, hagyjuk, tudom, megőrjítelek, unod a lamentálásomat, egyáltalán, mindent unsz... igazad van, jó, hagyjuk ezt... de az csak mulatságos, ne tagadd, még neked is mulatságos, hogy valaki a nagymamám korában új nevet fabrikál magának... ez aztán az alkalmazkodás netovábbja! és milyen csodálatos nevet! mondhatni az élete alkonyán, fantasztikus, ez szinte tehetségre vall! a lánynevéből, az asszonynevéből, csupa jogosan használható elem, annyira kézenfekvő, de mégis rá kellett találnia, felfedezni, hogy most már szép alt hangon mondhatta a telefonba, bizony, a hangját is ápolja, sőt, azt ápolja csak igazán, és erre kevesen gondolkodnak, pedig a munkájához nélkülözhetetlen a fiatalos hang, talán valami korrepetitor segítségével gondolja, karban tartja, mint a bőrért, vagy mint egy fegyvert; milyennek kell lenni a hangjának?, bizonyára erre szigorú előírás van, meg lehet tanulni, hogy határozott, de nem kemény, inkább bűgő bársony... nem tudom, de a hang és a név együtt: telitalálat! Bemutatkozik, hogy Meggyesi Vida Klára. Nagyszerű! Nincs semmi megtagadva, s mégis egészen más. Ki gondolna mostani neve hallatán arra a Vidára?! De ki vethetne a szemére bármi köpönyegforgatást?! Mondom: telitalálat.

Na, jól van, öcsi, szedd össze magad, mára elég volt a nosztalgia, az önsajnálát, minden... elcsapod a hasikád... És Andrea most már visszavonhatatlanul felállt, az összegömbölyödött fiút otthagya szinte felmagasodott, kivonult a fürdőszobába vagy a kis teakonyhába, italt töltött magának, ahogy filmekből látta, hosszú, vékony combját ki-kivillantva lépdelt ide-oda, mint valami tükörkastélyban. Máskor azt mondta: én nem segíthetek rajtad. Pszichiáterhez kellene fordulnod.

De akkor miért fogadta be a nála négy esztendővel fiatalabb, a karrierjét csak hátráltató fiút? Ha annyira érzéketlen – miért? Fecskemamásat játszottak, Andrea a szájába csippentette a

sajtot, sonkát, süteménydarabokat, és beleejtette, tolta Tamás kitátott szájába; mindent ő kezdeményezett, ő tanított, diktált a fiúnak, s aztán mégis mintha szolgálatkész, alkalmazkodó volna, mintha csak gyöngéden kedvére tenne urának. Mire kellett neki a suhanc? Egyetemista társai, az orvosok, a műtősök, a nyelvtanára és egy igazi nagymenő, egy televíziós gyártásvezető is megkönyékezte. Andrea kacéran vacsorázni ment hol egyikkel, hol másikkal, és kacéran, rejtelmeskedve dicsekedett a sikereivel; nem lehetek csak a te anyukád; Tamás pokrócot dobott az előszoba kövére, oda feküdt, vagy altatót vett be, és egy teljes napig felrázhatatlan volt – csupa színpadi jelenet, és Andrea kevés képzelőerővel nevetett rajta.

Az apja hívta, meg kell beszélünk valamit, ő meg, hogy pillanatig se feszélyezze magát; úgy hitte, János körülményeskedve előadja majd, hogy hozzá költözött a barátnője, vagy újból, ki tudja, hanyadszor, bátortalan kísérletet tesz, hogy meggyőzze, továbbtanulás, diploma nélkül nem élet az élet, az anyja emlékére hivatkozik, zsarolni próbálja, de János most szokatlan keménységgel leintette, ne idéetlenkedj, beszélünk kell, a kórházban kereste, mindig oda telefonált, a traumatológiai osztályra, ahol Tamás egy éve beteghordóként dolgozott, gyakran éjszakára is ott maradt, ügyeletben, vagy csak behúzódva az adminisztrátor kuckójába; beszélünk kell, és minél előbb, János mondta meg, hol és mikor, Tamás pedig jóval korábban odaért, a kávézó teraszán ült, ha szükséges, rendelek egy gyümölcsöt. Láta, mikor az apja parkolt, távirányítóval bezárta a kocsiját, és jött fel a teraszra, hülye, azt mondja majd, élni kell, átsuhan rajta a bánat, gyors, keserves fintor, még sóhajtani sem restell, aztán azt mondja, élni kell. Ezek évezredek óta azt mondják, hogy élni kell. Legalább valami újat kitalálna.

Mikor János észrevette, kitárt karral, nagyokat lépve jött az asztalához, aztán mégsem ölelte meg Tamást. Jó érzéssel visszavonult, elkerülte a lehetséges háritást. Az asztalra tette a kitömött autós táskát, a fiú undorodva nézte, telefon, kalkulátor, biztosan mindennel felfegyverzett, ahogyan a hozzá

megszólalásig hasonlók – a közönségesedésben nincs megál-lás... hülye, mint egy biliárdgolyó, olyan hülye, és csak gurul. Egy őszibaracklét, egy kávét, és... milyen a pogácsájuk?... mindegy... két pogácsát... ja! És te? Még nem rendeltél?... Mondd csak!... Fagylalt? Ital?... Tamás rekedten szólalt meg, a pincérnőre nézett, sovány, csontos, meztelen karjára, ráncos nyakára, úgy tűnt, gyötrődve tartja az ezüst tálcát a két-három üres pohárral, készségesen és fáradtan várt; egy kávét.

János lehajtotta a fejét, és sietősen, türelmetlenül belekezdett vallomásába. Lassan és darabosan, úgy képzelhette, lassan és darabosan adja majd elő. Nem kérdezlek semmiről. Úgysem válaszolsz nekem. A szándékaimat lesed. Az aljas szándékaimat. Nem bizonygatok már neked semmit. Az égvilá-gon semmit. Nem tudlak megszólítani. Nem akarsz meghallani. Annyira reménytelen már minden kettőnk között. Hagytál időt gondolkodni, tépelődhettem egyedül, és meg kellett értenem, hogy véglegesen és tökéletesen reménytelen bármiről is meggyőzni téged. Azt kívánom, sohase éld át ezt a remény-telenséget. Mindegy. Ez az én bajom. Nem történhet velem semmi, ami téged megrendítene. Szánalmat pedig a legkevésbé sem érzel. Kemény vagy és könyörtelen.

Tamás mereven nézte, mint kiskamaszként, amikor farkas-szemezték.

Nem kuncsorálok a szeretetedet, a barátságodat. Már semmit sem kuncsorálok, semmit nem is akarok. Semmit. Még a javadat sem. Nincsenek reményeim, nincsenek vágyaim. Pontosan tudom, hogy a könyörtelenségedet lehetetlen akárcsak megingatni is. De ne hidd, hogy anyád örülne annak, amit csinálsz velem. Nem hiszem...

A fiú tekintete rezzenéstelen maradt, de ahogy megemel-kedett a széken, s vadul visszahuppant, a fehér műanyagszék recsegett – János félbehagyta a mondatát, kinyújtotta a kezét, mintha tartóztatni akarná Tamást, aztán erőszakolt tárgyla-gossággal folytatta.

Na jó. Néhány dolgot rendeznünk kell. Másról ne beszél-jünk. Igaz. Csak ezért hívtalak. Ez viszont kikerülhetetlen és

tovább nem odázható. Neked és nekem kell rendezni. Mindennek nincs köze az érzelmeidhez. Sohasem fogsz velem lakni. Sohasem leszünk barátok. Egyenrangú, egyenjogú férfiként már... ha az ember józanul tudja, hogy soha, akkor el kell rendezni az ügyeket. Jogi rendezésről beszélek. Eladni a lakást. Két kisebbet venni. Neked meg nekem. Ezeket végig kell csinálni. És akármilyen gőgös lettél, akárhogy elszakadtál, elfordultál, ezek a te ügyeid is. Tudomásul kell venned. Nem vagy már gyerek. Ha lázadni akarsz, ha duzzogsz, ha bármi szerepet kiagyalsz magadnak, tessék. De ezeket mindenképpen végig kell csinálnod. Ezért hívtalak.

A pincérnő eléjük csúsztotta a poharakat, csészéket, tányért. Mintha gondolkodási időt adna Tamásnak. A középső ujján a műköröm törött, s mintha cseppet bicegne is. Kár. Húzza a jobb lábát. János beleharapott a nagyobb pogácsába, lenyelt egy falatot.

Azt hiszem, érthetően mondtam el. Együtt kell rendeznünk. Hogyan akarod?

Sehogy.

Ez nem válasz. Úgy értem, bármilyen kínos is neked, ezt nem válaszolhatod.

Azért én megpróbálom.

Szabad megtudnom, hogy voltaképpen mi a bajod velem? Úgy értem, évek óta mi a csudát forgatsz a fejedben rólam. Ki ellen, mi ellen hadakozol?

Nem hadakozom. Én tényleg nem akarok semmit tőled. És tekintsd magad teljesen szabadnak. Az a lakás nem az én lakásom. Nincsen örökösi tudatom. Az anyámmal pedig végképp ne próbálj zsarolni. Nem érdekel, hogy minek örülne vagy minek nem örülne. Halott. A feltételes módod hülyeség.

Akkor csak arra válaszolj, kérlek, válaszolj! Elhatároztad, hogy megközelíthetetlen leszel?

Elhatároztam, hogy nem hagyom magam kiborítani. Ezt már sokszor elhatároztam, de még sohasem sikerült.

Mivel borítottalak én ki? Bármikor... mivel?

Bizonyára azzal, hogy az apám vagy. Elhatározom, hogy ezt a tényt nyugodtan tudomásul veszem. Egy tény. Egy adottság, mondom...

És olyan szörnyen rossz apád voltam?

Ennek nincs értelme.

De nekem csak így van értelme. Begörcsöltél a teljesen alaptalan elgondolásodba, rendíthetetlen véleményed van olyasmiről, amit egyáltalán nem ismersz, nem értesz...

Ez te volnál?

Például én.

Nem ismerem, nem értem, miért léptél le. Miért hagytad ott anyámat? De hát nem is érdekelnek az okaid... a lelépés meg, ugye, megint csak tény. Mindig magyarázkodni próbáltál, és nekem egyre kevesebb kedvem van meghallgatni a magyarázataidat. Minek?

Ha nem fogtad volna be a füledet, már azt sem mondhatnád ténynek, hogy leléptem... Nem léptem le. Nem hagytam ott anyádat. Amiket oly kérlelhetetlen bizonyossággal kijelentesz, csupa hülyeség.

Azt hiszem, most éppen századszor mondjuk el egymásnak ugyanazokat a mondatokat. Rettentően unalmas.

De én nem tudok beletörődni, hogy unalmas... hogy lehetetlen a megértés... Figyelj ide, kérlek, könyörgök, most az egyszer csak öt percig figyelj rám... de úgy figyelj, hogy meg is halld, amit mondok... legalább... Tudod, milyen iszonyatosan nehéz helyzetben voltam, amikor az apám meghalt?! És senki nem segített. Ez az igazság. Anyád sem. Még azt sem mondta, hogy sajnálja, ebben nem segíthet. Semmit. Úgy tett, mintha hülye volnék, és műproblémákat gyártanék. Ha az apám öt évvel korábban hal meg, olyan konvencionális lettem volna... Ha csak valamivel korábban... De hogy a halála éppen akkor, majdnem szimbolikusan... Neked ezt meg kellene érteni... Lehánytam volna magam, ha akkor, a frissen bukott rendszer prominens képviselőjét megtagadom... Undorító lett volna... Nem érted?! Anyád annyi évi értés, szeretet és nagyvonalúság után egyáltalán nem volt nagyvonalú...

Ne haragudj, de ezt is elmondtad már néhányszor. És az a baj, hogy ez is csak csúsztatás. A lelépésednek, hangsúlyozom, a lelépésednek nem sok köze volt az öreg halálához, inkább új lehetőségek adódtak számodra. Giccses misztikával cicomázott üzlet, ahogy a zavarodott és gyenge emberek tucatjainak ezekben az években... Ne felejtsd el, hogy erre azért már jól emlékszem. Anyu sohasem panaszkodott, és soha nem mondott rólad rosszat... Na, akkor fejezzük be!

János összeroskadva, lehajtott fejjel morogta, szervusz. Tamás felállt, a nadrágzsebéből kivett egy gyűrt papírszázast, de mielőtt az asztalra tette volna, az üres csésze mellé, megrántotta a vállát, és visszadugta a pénzt. Mindegy. Még mindig mereven nézte az apját, és kegyetlenül úgy vélte, ha ő majd látótávolságon kívül kerül, azonnal eltűnik ez a maszk, fűgén hívja a pincérnőt, valami tréfásat bűg neki, míg fizet, ruganyos léptekkel távozik, távirányítóval nyitja a kocsiajtót, és nagy gázt adva robog el a parkolóból. Esküdni merne, hogy így lesz. Megfigyelhetné. Tamás nézte, mintha kiszámolná. Mindegy. Szia.

Nappal mégiscsak könnyebb. A legrosszabb nappalokon is megérintheted az ismerős tárgyakat, talán csak nézed, tekintetteddel kapaszkodsz. Világosban még a maszat, a rendetlen gyűrődések, kopások, repedések, főlhólyagosodások, a sarkokban, hajlatokban megbúvó porcsomó, a küszöb szélén megakadó szálak, mert mindig marad, üvegen a zsíros ujjnyomat – a tárgyszerűen létező mégiscsak könnyebb.

A liftajtó kis kattanással záródott a fiatalember mögött.

Így hát maga jött a kassai laptól?... Ugye, maga telefonált? De látja, mi történt velem? Ilyen ostoba helyzetet... Nem tudom magát beengedni... semmit sem tehetek... nem tudom kinyitni ezt a rácsot... Látja?, az ajtó rendesen nyitható... alul, fölül... itt ez a nagy kulcs... megpróbálhatja maga is... mindegy... reménytelen... Mit mondjak magának? Mit csináljak?

Törőcsik József belekapaszkodott a fehérre mázolt vasrácsba. Kicsi volt, vékony, szinte aszott. A ritkás, fejbőrhöz tapadó fehér haj, a fémkeretes szemüveg, a rövid ujjú, sötétkék ingből kinyúló karok, hosszúkás kezével ahogy markolta a rácsot, kékesfehér körme, az egész öregember kétségbeesett; a haragja, dühös ugrándozása is szánni való, elfulladva kiabál: sajnálom, nagyon sajnálom... Már nem értem volna el magát... hol is... nem tudhattam, honnan tudhattam volna... nem tudom még a nevét se...

Öregebb, mint gondolta. Az ajka cianotikus. A hangja paplanok, vattabálák közt fut, ködben, vastag esőfelhőkben tör előre, kibújik: sipít, de megint be a fojtogató takaróba. Elnézést. Keresztes Tamás vagyok. Mind a ketten ijedtek. Ez még kölyök. Jóformán kamasz. Csupa pattanás. Sima, világosbarna haját befőttesgumival fogta össze. Mi a fenét akar? Éppen őtöle, mit? A kassai laptól, ugye, a kassai laptól? Azt mondta... maga az...?

A fiatalember nem lép közelebb, mögötte a lift megindul lefelé, mintha kivetette és itt hagyta volna. Jobb kezében ormóttan barna aktatáska, magnóval és Törőcsik gondosan preparált könyveivel, folyóiratokban megjelent közleményeivel. Azt gondoltam, a kassai újság közli majd az interjút, amit a professzor úrral készítenék, de én nem akartam bajt, elmegyek, velem ne legyen gondja... tényleg ne! Mégis maga elé ejti a táskát. Tehetetlenül? Megadóan? Vagy öntudatlanul így jelzi, hogy marad? Lesz, ami lesz, marad, és nem az ő tiszte eldönteni, hogyan történjenek itt a dolgok. Ide hallgasson!, megint sipít, aztán mintha önfegyelmezőn számolna magában, elhallgat, csak a rácson mozog türelmetlenül, vadul a keze. Ide hallgasson, szól a bebugyolált hang, meg ne sértődjön nekem! A fiú tiltakozik, Törőcsik dohog, ha már itt van, ha már tönkretettem a délelőttjét, ez a rohadt zár, ez mind a kettőnkét, érti?, mind a kettőnkét... így van, értse meg, mind a kettőnkét... valamit csináljunk már! És a fiatalember megkönnyebbülten, alázatosan ajánlkozik: segíthetek valamit?, de Törőcsik legyint, bosszúsan a levegőbe csap. Idétlen.

Segíthet?! Igen, megpróbálhatna segíteni, próbálja maga is, mit tudom... valamit próbáljunk! Maga újságíró?

A fiú lehajol, s mintha mikroszkópba nézne, figyeli a kulcslukat, aztán gonddal csúsztatja, kijebb és beljebb tolva próbálja mozdítani a kulcsot, félek, hogy beletörik, és még nagyobb bajt okozok. Kerítek valahonnan egy lakatost... Vagy... próbált már telefonálni? Házmaster, gondnok nincsen erre felé? Mit gondol, ki jön ki azonnal? Senki. De persze, lakatos kell, hívjon egy lakatost. Fuldoklik, iszonyatosan sápadt, mit csinállok, ha összeesik itt az előszobában? Összeesik, beveri a fejét, ömlik a fejéből a vér, és ez a hülye vasrács... legalább egy szomszéd vagy valaki volna az emeleten. Elrohanok, kerítek lakatost, a professzor úr meg dőljön le addig, kérem, ne csináljon semmit... én szerzek lakatost, nagyon hamar szerzek... Ne, ne menjen sehová! A vékony, éles hangjával köttözi. Fél egyedül. Bocsásson meg, dehogy fog nekem rohángálni, azt nem engedhetem, maga nem a csicskásom. Ez az egész végtelenül szerencsétlen és ostoba, ha maga nem azt mondja, hogy a kassai laptól... jó, mindegy. Már régen nem adok interjúkat, utálok nyilatkozni, utálom ezeket a felszínes fecsegéseket, én ez voltam meg az voltam, ezt csinálhattam volna meg azt... jó, mindegy, maga azt mondta, a kassai laptól, és hallottam a hangján, hogy fiatal ember... mindegy. Hagyja, hívok telefonon lakatost. Állnak a rács két oldalán. Patt. A fiú felhatalmazás nélkül nem roboghat lakatosért, Törőcsik nem csukhatja be az orra előtt az ajtót. Nincs mondanivalóm ennek a gyerekeknek, az égvilágon semmi mondandóm... Itt akarja megvárni, míg telefonálok? Éva sohasem érezte a beszélőkön, hogy neki jobb, ha elmegy. Nem volt mit mondania, az a rohadt rács egyáltalán nem spiritualizálódott, és a rendesebb ő, még ha olyan néma és mozdulatlan volt is, mint itt az előszobában a fogason függő felöltő, hiába, akkor is ott állt, Éva mindig sírt, bizonyára mindig elhatározta, hogy nem, nem sír, de sírt, és az őrnek kétszer is meg kellett kérnie, hogy menjen el. Amikor két esztendeje Heidelbergben kórházba szállították az egyetemről, és Éva délután zokogva berontott hozzá, letáborozott a

kórteremben, leste, hogy miért ugrálhatna fel, kíván-e inni?, feljebb csúszni?, nem kívánt semmit, csak csöndet, hogy menjen el, csöndet kívánt, csak csöndet, ha ez kívánság, aztán amikor az ápolónő noszogatására végre elment, bitte, bitte schön!, hajlongott és suttogott az a szép, babaarcú, szőke lány, amikor végre kilépett, és lassan behúzta maga után az ajtót, hangtalanul igyekezett visszaengedni a lenyomott kilincset, mégis mintha huzat vágná be, dörrent a zár, éppen amikor elment, úgy érezte, meghal, és azért hal meg, mert Éva is elment. A börtönben naphosszat, hetekig készült egy-egy beszélőre, ismételtette magában, mi az, amiről feltétlenül kérdeznie kell Évát, fejben megszámozta a kérdéseket, hat feltétlenül, hat dologról mindenképpen, így könnyebben megjegyzi, de amikor a rács két oldalán voltak, elveszítette minden kérdés a jelentőségét. Mindegy. Hálás volt Éva hűségéért, ezt mindig meg is mondta neki. Hálás volt, és hűséges ő is. Ha adna nekem a professzor úr egy szakmai telefonkönyvet, segíthetnék... Úgy kuncsorál, mintha tehetne arról, hogy nem nyílik ez a hülye rács. Valamit mégiscsak szeretnék... Legszívesebben... nem tudom, mit. Azt hiszi, ha interjút ad, leereszkedik a mennyországból, és persze a mennyországba protezsál. Őrülden tágkeblűnek és jószágosnak képzei magát, csak mert szóba áll egy fiatallal, könnyezni kellene a meghatottságtól. Kassáról, és ráadásul egy senki. Ó, milyen nyitott, egy világhírű tudós! Ó, ó! Igazán megható, szinte megrendítő, még akkor is, ha valójában egy romos öregember, egy kapkodó, mindentől rettegő, a haláltól meg az elfelejtéstől, az ejtéstől rettegő, beteg öregember. Az írásai másnak mutatták. Itt kell pitizni a vasrácsa előtt, hogy az ember méltónak találta a szolgálatára. Ő majd átérzi egy kezdő, egy ifjú nehéz sorsát, lám, egy felvidéki magyar, tele energiával, sokoldalú tehetséggel, nagyszabású tervekkel, de hogyan kezdjen bármihez?, ki segít az indulásában?, a szellem területén egy fiatalnak nehezebb a dolga, mint bármikor a történelem során. Remélem, fényképezőgépet nem hozott... nem? kár... az pompás volna... persze így, a rácson át... jól

mutatna, igaz? Valóságos szenzáció lehetne, azt mégsem hagyhatnánk ki... Megengedi a professzor úr, hogy telefonálni próbáljak egy lakatosnak? Ha kaphatok egy telefonkönyvet... valamilyen szaknévsort... elér idáig a zsinór? A professzor úr megbízhatna... én szívesen segítek, igazán szívesen. Ide hallgasson, ha van ideje, maradjon, üljön le valamire, nem tudom, mire, kiadogatok pár vaskos könyvet, jó? Vagy megpróbálhatom az összecsukható széket, nem, az nem fér ki... jó lesz, ha könyvekre ül? Én telefonálok, aztán hozok magának egy kávét... megvárja? Ha jobb dolga nem akad, ha megelégszik azzal, hogy egy bezárt öregemberrel diskurál... Nehogy tiltakozzon! Jaj, legalább próbálja maga humorosnak látni ezt... na, várjon! Mennyi telefonkönyv van itt! Minek ennyi telefonkönyv?!... Ez régi... egy frissebb kell... Fogja, erre üljön le... meg erre... minnek nekem öt évvel ezelőtti telefonkönyv? Öt évig nem lakik senki ugyanott, és nincs iparos, aki öt évig dolgozna... ma már ilyen nincsen... maguknál sincs, igaz? Ha majd eleget ült ezeken, elviheti magával, bedobja a kukába... ez jó, amíg kijön a lakatos, segít nekem lomtalanítani. Ehhez mit szól? Nem lopjuk a napot, lomtalanítunk... A fiú engedelmesen vigyorog. Amikor a nagyapja megtudta, hogy rákos, hetekig dühödten takarított. Előszedte a legrégebbi és legeldugottabb kacatokat is, kilószám hajigálta ki a leveleket, kitüntetések, a fényképeket és a díszdobozokat, az összes régi igazolványt, okmányt, valaha használt nyakkendőket és alsóneműt, szörnyű egy ilyen felszámolás, iszonyatos, és én nem hagyom a családomra, mondogatta, elvégzem magam, nem, nem hagyom rátok, de elvárta, hogy naphosszat mellette legyen valaki, segítsen felcipelni a pincéből a harminc éve érintetlen ládákat, leszedni a beépített szekrények legfölső polcairól a zacskókat, hogy nézze meg vele, és segítsen eldönteni, mit kell feltétlenül megőrizni, és mi szállítható a kukákhoz; egész nap mesélt, minden papírdarabnak és minden monogramos zsebkendőnek hosszú története volt; mesélt, mesélt, és közben tiltakozott, hogy nem, semmi terhet nem hagy a családjára, elvégzi maga ezt a szörnyű felszámolást, el. És azóta, hat vagy hét éve ennek,

azóta sopánkodik szegény, hogy mi mindent dobott ki esztelenül, hogy ostoba és meggondolatlan volt, és reménykedik is, talán van, ami mégsem került a szemébe, eltette, gondosan kimenekítette valamelyikük a nagy pusztításból. Nem mindegy, hogy valami szemétegetőbe jut vagy a pincében hever egy ládában? Ha magyar állampolgár volna, felszámoló vállalkozásba kezdhethetne... Megbízható és diszkrét vállalkozó... ilyesmi... ezzel még nem próbálkozott. A matematika-fizika szakos diplomájával alkalmi újságíró, fotós, gitározik, ügynökölt is... annyi hülyeséget elvállalt, ez legalább bomba üzlet lehetne. Itt ül egy lépcsőházban két sárga telefonkönyvön, várja, hogy valami legyen, kívár, a fejében zseniális ötletek, Törőcsik szemérmesen visszavonult a hallba, az ajtót is félig behajtotta, kihallatszik ugyan minden szó, sok szó, sok felesleges, öregesen magyarázó szó, de ő maga nem látható – ül vagy most is áll, egyik kezében a hallgatót markolja, a másikkal a kanapé karfáját, valami papírt, gemkapcsot, egy esetlegesen felkapott radírt vagy gyufásdobozt gyömöszöl, itt vár egy újságíró a lakásom előtt, nem tudom beengedni, és hamarosan egyetemi órák lesz, és az Akadémia, a közgyűlés, a bizottság, a fiam a filmgyárból, és a feleségem, aki éppen Németországban van, no meg a világegyetem az elzártágom idején, ne hallgatózz, öcsi! gondolj majdani vállalkozásodra, töménytelen pénzt kereshetsz, csak előbb le ne csapjon rá valaki, ne hallgatózz; elég, hogy a lakatosnak hallgatnia kell, már régen nem ért egy kukkot se, mi van? most nyissa ki vagy zárja be az Akadémiát?; a kanapé vagy fotel, vagy heverő megreccsen, csak most ült le, megkönnyebbülten lerogyott, vagy most lett rosszul, eszméletét veszítette, szép nyugodtan tízig számol, aztán becsönget az összes lakásba, idecsődít egy csomó embert, mégsem ül itt ilyen hülyén, bomba ötletekkel a fejében régi telefonkönyveken... egy... kettő... lassabban! Törőcsik sipító hangja távolabbról szól: itt van még? Ígértem magának egy kávé. Most már kívárjuk a lakatost, igaz? Fél órán belül itt lesz... gondolja, hogy valóban itt lesz? Persze, nem kell maradnia... A konyhába ment? Semmi eszméletvesztés, semmi

lerogyás, semmi megkönnyebbülés. Professzor úr, kérem, ne fáradjon miattam, legalább... Most elmehetne, akár köszönés nélkül, fogná a táskáját, és sutty, le a lépcsőn, lábujjhegyen le egy emeletet, aztán már futás, itt hagyná a szép, sárga telefonkönyveket, mit szólna a lakatos? És ezeket kihajigálta, uram? Ilyen ügyesen egymásra dobta? Nocsak! Törőcsik a nevére sem emlékszik, semmire sem, és milyen színű volt a haja? A szeme? Körülbelül hány centi magas? Valamit zagyválna. De kinek? Ki kérdezné? Kit érdekel, hogy ő eljött-e ide, bejutott vagy sem? Nem történt semmi. Sohasem történik semmi. Ha normálisan megcsinálja ezt az interjút, akkor sem történik semmi, és ha Törőcsik kirúgja őt, vagy ha ő aljas hazugságokat ír, ha most bármit halandzsázna, kiagyalna egy soha létre nem jött beszélgetést, akkor se, semmi, semmikor, ki olvassa, minek ez? a kassai lap... De a professzor úrnak le kellene ülnie, kérem, üljön le... és Törőcsik leteszi az előszobai padlóra a tálcát, kitol a hallból egy támlás széket, a széken sötétkék és arany virágmintás plüsskárpit, és a kávéscsészék is sötétkék meg arany virágmintásak, ezüsttálca és ezüstkanálkák. Szép. Még jó, hogy nem hívtam magát az egyetemre... Jó?! Magnós beszélgetést gondolt? Hogy majd hálózatról szépen jár a magnó, és... Mondtam magának, hogy én ragaszkodom ahhoz, hogy lássam megjelenés előtt a szöveget? Ezt nem bánja, ugye? Ehhez ragaszkodom... Különben, ha nem a kassai laptól... igen, nekem az ilyesmi számít, persze fordított előjellel... De voltaképpen mire kíváncsi? Tanult maga közgazdaságtant? Szíve szerint mit csinálna? Fogadok, hogy nem velem készítené interjút egy kassai újságnak. Fogadok, hogy mindenféle tervei vannak... A fiam bölcsészkarra járt, történelem szakra, egy ideig tanított... ő jóval idősebb magánál, de még ő is fiatal ember... tanított, aztán kétségbeesetten és kötelességtudóan sokfélét kipróbált... azt hiszem, kötelességtudóan is... politikus is volt... mindjárt kilencvenben... persze az nem neki való... ő sem választott még foglalkozást... No, mondja, miket csinál maga? És mit szeretne? Én is kacskaringókkal lettem közgazdász, de azok egészen

másféle kacskaringók voltak, mint a maguké... a kávéscsészével tekergeti a karját, spirálokat rajzol a levegőbe, a zörgő edénnyel mutatja, hogyan tekergett erre-arra a pályája... anyám belebetegedett, hogy annyira későn értem, hogy számára ijesztő örültségekbe vettem magam, de csak akkor halt meg, amikor börtönben voltam... Tudja, sokszor eszembe jutott, hogy amikor elővezetnek kihallgatásra, visszakérdezek valamit, valami egészen közönséges és normális, valami kedves dolgot, de az ilyesmit persze nem teszi meg az ember, önmagát talán el-elszórakoztatja vagy gyötri ezekkel a képzelgésekkel, de nem kérdez, nem csinál semmit, a kihallgatásokon engedelmesen válaszolgat, mint egy birka, aztán újra a cellában, akkor gyötrődik, de megint csak játszik a lehetőségekkel, mintha volna valami lehetősége egy rabnak... Szóval nevetséges, ugye, hogy én kérdezgetem magát... A professzor úr most rabnak érzi magát?... A zár miatt?... Hogy elromlott ez a zár? Törőcsik mintha most először nézne rá türelmesen, de inkább csodálkozik, hogy jól! Hát ez egy fiú, holott koboldnak vagy kerti törpének véltem eddig... Az üres csészéért nyújtja a kezét, elveszi, leteszi a sajátja mellé az előszobai parkettre, addig is történik valami. Mert maga nem érez így? Ha Budapestre jön, a nagymamájánál lakik, az öregasszony örül neki, dédelgeti is a maga módján, mégis kínszenvedés nála lenni. Szerencsétlen egyedül nevelte a lányát, együtt laktak még akkor is, amikor ő megszületett. Aztán a nagymama férjhez jött ide, Budapestre. A pasasnak lakása volt, jól menő üzletkötő, külkeres, úgy mesélték otthon mindenkinek, egy külkeres, neki gőze nem volt, mi az, de csodálatos, maga a szerencse, és fél év sem telt el, a férfi meghalt, holtbeteg volt már a házasságkötéskor, és a férj családja mindent el akart perelni az ő nagymamájától, hogy csak érdekházasság volt, rákapaszkodott egy haldoklóra, a nagymama meg itt állt egy szál maga a berendezett budai lakásával, és öngyilkosságokkal próbálkozott, de megnyerte a pereket, és lassan minden elrendeződött, és mostanában úgy emlékszik, a lánya meg az unokája jövője volt neki a

legfontosabb, azért jött el Kassáról, azért keresett boldogulást és vállalt minden nehézséget. Nincs nap, hogy el ne magyarázná, hogyan lehetne tekintettel ő is a családjára, az ember nem csak magáért él, nem bizony, néha bezárkózik a WC-be, jó csönd, boldogító cella-magány, de ki tudja, mikor vágat kukucskalót arra az ajtóra az öreglány. Sohasem tévesztem össze a filozófiai rabságot a valódival... nem. Az ilyesmi éppen hogy maguknak, fiataloknak való... akik nem tapasztalták a különbséget. Hanem hallja csak, most én vagyok bezárva, vagy inkább maga kizárva?! Úgy nevetgélnek, mintha a nagy réten együtt akadtak volna a rokonszenv zsenge kis virágjára. Járt maga már más országokban? Képzelve, én a negyvenes éveimet tapostam, amikor először átléphettem a határt. Tudtam, hogy most aztán nagyon kell örülnöm, de utazni, világot látni fiatalon kell. Sokat tanítottam is külföldön, most már talán nem fogok, nagyon is kényszeredettek az útjaim. A szállodákban meg a vendéglakásokban rosszul alszom, gyötrelmes álmaim vannak... hát igen, kiszabadulok, és mintha lefognának, visznek el, bezárnak... mert ugye, mindennek rendelt ideje van, és én nagyon sok mindent nem a maga idejében csináltam... és most nem is tudom, minek lenne a rendelt ideje... Hogy jöjjön a lakatos... Jó volna látni a dolgozószobáját, a hálósobáját, a nappaliját, hogy milyen képei vannak és milyen műtűrjei... holtbiztos, hogy rengeteg műtűr, a világ különböző tájairól... az emlékeik... reméli, neki sohasem lesznek olyan emlékei, amit komódon, polcon, íróasztalon, pláne vitrinben szeretne tartani... ha egyszer saját lakása lesz, az is csak a legszükségesebbekkel, mint egy szállodában... könnyörtelenül kidobálna mindent... még jó... egy profi hagyatékfelszámoló, az ország, sőt a világ legelső hagyatékfelszámolója, a hagyaték felszámolás megteremtője, feltalálója, megalapozója... melyik jobb? Persze nagyon is logikus volna, ha egy hivatásos felszámoló mérhetetlenül sok kacattal venné körül magát... lélektanilag logikus, de lélektanilag a szállodai kopárság is logikus, minden megmagyarázható, utólag minden. Amikor Pozsonyban nagy keservesen letette az

államvizsgáját, egy falusi iskolában tanított fizikát, szlovákul. A patikus házában lakott albérllőként, a patikusné kosztját ette, a második héten lefeküdt az egyik tanítónővel a tornateremben, kalandosan jutottak be az iskolába, féltek, és megpróbálták nagyon lazán és rutinosan mozogni, testedzés volt a laticeles szőnyegen, aztán látta, hogy a patikusék kiszemelték őt a kövér lányuknak, minden úgy alakult, mint egy regényben, ő is úgy gondolt magára, mint egy regény hősére, mintha felolvasná, idézné magának Keresztes Tamás történetét, ezt a jellemző történetet, ahogy tehetségével, nagyra törő terveivel feszeng és szenved a sanyarú körülmények között: anyanyelvétől megfosztva, kipenderítve a városból, visszalökve a múlt század közepére... egyszerre rémületesen ismerősnek és avítnak tűnt a történet, amikor a teljes azonosulás és a teljes idegenség összeért, ütközött, elmenekült, egyszerűen elmenekült, de hiába gitározott a klubban, aztán fotózott, különböző újságoknál is elsütötte a fotóit, még egy kiállítást is összehozott, próbált cikkeket, interjúkat közölni, ez a legnehezebb, írásokat közölni, mert úgy belenyúlnak az újságnál, hogy néha rá sem ismer, a neve meg azért ott szerepel, most már ott, korábban csak egy-egy betű, monogram, az is bántotta, de a kiszolgáltatottság, hogy a szöveggel akárki elbánhat, így még rosszabb, legalább értené, hogy miért változtatnak... Ez most az ő ideje? Ez talán nem ismerős történet? Amikor a professzor úr a pályája elején volt... jó, mondjuk más világ, nem összehasonlítható, egészen más lehetőségek és körülmények, de a Tervhivatalban... ugye, ott is dolgozott? Ezekre az időkre most hogyan gondol? Kaján örömmel, ujjongással, hogy már nem ott vagyok... Maga mégiscsak meg fogja csinálni ezt az interjút. Jól van. Nem bánom, hogy ilyen elszánt, szeretem a konok embereket. Idegesítenek, mert én is konok vagyok, de persze szeretem is...

Szóval nem szégyellek semmit, vagy inkább úgy mondanám, nem bántam meg semmit, vagy még pontosabban, igen, így pontosabb, majd így írja, nem kell semmit sem rejtegetnem az életemből... Különben nem fogok körülményeskedni. Ez most

olyan volt, mintha beálltam volna magának egy fotóhoz... ezt ki kell hagyni, az egészet törölni... ennyit még én is tudok, de ha az ember nem körülményes, ha nem fűz hosszú kommentárokat minden szavához, ellenszenves tökfeknek látszik... hát nem? Magának például mit jelent az, hogy én ujjongok, mert már nem dolgozom a Tervhivatalban?... Azt jelenti, hogy megtagadnám a múltamat, holott ez nem igaz, érti?... így nem igaz. Ez a város tele van épületekkel, amelyek undort keltenek bennem, igen, fizikai undort, és közben legszívesebben ugrálnék is örömben, hogy már ilyen előkelően utálkozhatom csak, de nem kell bemenni, nem kell ott maradni, küszködni, szóval tudom, hogy ez lehetetlen, de én mégiscsak azért ujjongok, hogy valami emlék lett... idehallgasson, mondok magának egy példát, nem fogja érteni, mert ez magának nem érthető... gyerekesség, mindegy... tényleg gyerekesség... Hetente vagy négyszer-ötször elhajtok a Jászai Mari téren a volt pártház mellett, még egyszer mondom: mellette, és ahányszor elhajtok, kényszeresen vigyorgok, hogy behajtok itt, hogy nem kell kikerülnöm... persze ennek az égvilágon semmi jelentősége... látja, még jó, hogy be vagyok zárva, különben lehet, hogy azt javasoltam volna, induljunk egy városnéző sétára, és szép sorban elmesélném magának, milyen komikus nekem ez a város, és az életem. Komikus. Erre nincs jobb szó. Örülök annak, hogy annyi minden megváltozott, és hogyan is mondjam... örülök annak, hogy képes vagyok még erre az örömré... látom azokat, akik egyszerűen kétségbeesnek attól, hogyha valami megváltozik... nem, én ujjongok, mint egy kisgyerek, de azért tudom, hogy ez már nélkülem megy így... azok az én emlékeim, amik szerencsére nincsenek, de azok... kicsit belebonyolódtam... és megijeszttem magát... Mégis, meddig várhatunk bizalommal erre a lakatosra? Esetleg fel kellene hívni újra... ha még el sem indult... Nem akarom megsérteni, de mondja, tényleg nincs jobb dolga, mint itt rostokolni az ajtóm előtt? Nyugodtan magamra hagyhat... Vagy... no, mondja, mit akar? Kivár? Nehézkesen lehajolt a tálcáért, a fotel karfájába kapaszkodva

felállt, a fiú térde közé szorította a kezét, figyelte, hogy biztosan vagy szédelegve indul-e... Ha dolga van, ha most nehéz döntenie, maradjon vagy hagyja... én megígérem magának, hogy egy másik alkalommal... Nincs dolgom. Tessék telefonálni, és ha még el sem indult az a lakatos, ne is jöjjön, gyorsabban keríték én... Törőcsik letette a tálcát a konyhában... Keressek valami rágcsálnivalót? Kekszet vagy mogyorót... valami biztosan akad itt... Várjon, hozok valamit. Ovális ezüst tálkában nyújtotta a kekszet. Frissen tisztított, fényesített ezüst, hetente legalább háromszor jön egy bejárónő, gondosan port törölget, főz is, előkészíti Törőcsiknek az ebédet, a vacsorát, vendégváró kekszet; nyugodtan maradj, ameddig kedved van, ameddig szívesen maradsz, esténként felhívja a feleségét, tökéletesen el vagyok látva, ameddig szívesen maradsz... Mit csinál egyedül? Örökké nem olvashat szakirodalmat... vannak ismerősei, a fia... Mit csinálnak az öreg emberek egész nap? Törőcsik talán többet készül az óráira, mint tíz vagy tizenöt évvel ezelőtt... kevesebbet tanít és többet készül, tanítványai is vannak, mit csinálsz most, kérdezi a felesége, és azt válaszolja, hogy semmi különöset, mi az, hogy semmi különöset, mégis, mi az? Itthon vagyok, egész délután és este itthon vagyok, azt csinálja, és ahhoz műtűrök kellenek, mindenféle kell hozzá, sötétkék és arany virágmintás kárpit, ezüstitálca, előbb-utóbb ki kell dolgoznia a hagyatékcsináló lélektanát is, ahhoz, hogy sikeresen felszámoljon, értenie kell a hagyaték létrehozását is, óriási terület, szinte beláthatatlan lehetőségekkel... kincsesbánya... Nem tudom, kit hívtam... hogy melyik lakatost... itt van egy szaknévsor, egy idei, de gyanús, hogy inkább a kék könyvből választottam... nem emlékszem a nevére... Van egy Knapp, egy Lajta... fogalmam sincs... talán olyan számot hívtam, ahol nincs is név... itt mindjárt az első, ez a legvalószínűbb, gyorsszolgálat, ajtónyitás, zárcsere, nyilván ezt hívtam, most mit mondjak? Felemeli a hallgatót... inkább olyat hívok, akit az előbb biztosan nem, jöjjön inkább két lakatos, nem igaz? Jöjjön kettő... Professzor úr! Valaki jön a lifttel! Törőcsik sietősen kijön, belekapaszkodik a fehér rácsba,

nekidől, a fiú meg mellé áll, lábával a falhoz tolja a telefonkönyveket, kapkodva rendet teremt, még zúg a lift, jön felfelé, tekintetük az üvegajtóra tapad, bővölik a liftet, még, még, le ne állj, a karjuk, vagy inkább az ingük ujjá összeér, és a fiú ünnepélyesen maga előtt tartja a frissen suvickolt ezüst tartót az érintetlen keksszel.

Apám az utolsó nyarán, pár héttel a halála előtt is lejárt a Dunára fürdeni, s ha éppen nem akadt senki, hogy a felsőgödi háztól a vízpartig fuvarozza (és legtöbbször nem akadt), maga ült a kormányhoz. Bement a tizenkilenc-húsz fokos vízbe is, az évről évre mocskosabb, egyre több szennyet úszató-sodró folyóba, kötelességtudóan és eltökélten, meggyőzve önmagát és győzködve bennünket, hogy ez jó neki, a mindig megjelenő kiütések majd eltűnnek, ahogy előjöttek, a karján terjedő, dagadt-vörös fertőzés is elmúlik, ezek el; büszke volt a teljesítményére, hogy lejár naponta a Dunára, hogy visszatér, újra és újra vissza, mint valami harctérre. Az életéért viaskodott abban az örvénylő, gyors folyamban, és mindazért, amit az élet legfőbb értékének gondolt: a kitartás, a hűség, a bátorság megőrzéséért. Nem értette, miért nem akarok soha, a legtikkasztóbb kánikulában sem belegázolni abba a vízbe, és nem értette, hogy ha valaki előtt ott hömpölyög a Duna, hogyan kíváncozhat az Égei-, a Földközi- vagy a Jón-tengerhez, és persze nem engedett, egyre kevésbé engedett udvarias kitérést, hárítást, hogy ízlésbeli dolgokról nem érdemes vitatkozni, meg hogy kinek ez, kinek az, ugye – nem. Újra és újra próbálkozott, csábított és zsarolt, misszionáriusként szembesíteni igyekezett gyerekes makacskodással és tudatlansággal, és mintha mindvégig bízott volna bennem, s persze nem úgy, hogy majd megtörök, behódolok vagy megszanom, hanem hogy egyszer csak felfedezem, magam is rádöbbenek, hogy nincs nagyobb gyönyörűség, mint Felsőgödnél belegázolni a Dunába, be tíz-húsz méternyi legalább, kalimpálni kicsit az amúgy is szállító folyóban, mintha ez úszás volna, igazi sport, testedzés, egy kilométerrel

lejjebb aztán kievickélni, visszakutyagolni a parton, kerülgetve az üvegcserepeket, csikkeket, kutyaszart, holott mindez kikerülhetetlen, visszatérni az autóhoz, és örülni, hogy aznap is megvolt, teljesített. Az utolsó nyáron, azt hiszem, nem volt már egy kilométernyi a sodortatás és a gyaloglás, de a Dunára járás szertartásához makacsabban ragaszkodott, mint bármikor korábban.

Ott, a felsőgödi Duna-parton ismerkedett meg anyámmal. A tizennyolc esztendő, nagyon szegény és tökéletesen ártatlan fiú akkor is csatába vonult: le kellett győznie, ki kellett ütnie a felsőgödi Duna-part szépséges és csiszolt elméjű királykisasszonyának valamennyi udvarlóját, hódolóját, beleértve az egyetemet végzett, az állásban lévő lovagokat is; ott lebzseltek és dongtak mind a Duna-parton, a királykisasszony pedig tizenhat éves sem volt, ráadásul szüleinek egyetlen gyermeke, nagyanyjának egyetlen unokája, megannyi nagynéni és nagybácsi egyetlen unokahúga. A csata fényes sikerrel járt: amikor '41 júniusában a királykisasszony jelesen érettségizett (németből persze – zsidó lévén – nem kaphatott jelest), és Németország hadüzenet nélkül megtámadta a Szovjetuniót – azon a Szent Iván napon a szüleim Kárpátalján házasságot kötöttek. Apám amúgy is ott dolgozott a gyógynövényeket gyűjtő és forgalmazó cégnél. Ott volt Kárpátalján munkaszolgálatos is, onnan vitték '43 nyarán a bori koncentrációs táborba, de előbb még (így volt szokás) eltávoztatást is kapott, és éppen Szent Iván napja volt, azon az éjszakán az egyszobás felsőgödi ház verandáján feküdtek le a szüleim – ölelkezésüknek nem célja, csak eredménye lettem én; mondhatni iszonyú felelőtlenséggel hívtak életre, és mondhatni kivételesen erős életösztönrel. Vajon a kész tény, a már adott valóság ideologizálása volt csupán, hogy mindig is azt hittem, az én létezésem tartotta életben őket? Anyám huszonkét évesen, csontsoványra aszalódva, de hatalmas energiával azért bujkált és bújtatott, mert én voltam, és apám azért bírta ki a bori tábor, az erőltetett menet, a cservenkai vérengzést, azért tudott megszökni, mert tudott a létezéséről. '44. március 22-

én este tízkor proklamálták a rádióban a három nappal korábbi német megszállást; anyám még meghallgatta a híreket, utána kezdődtek a fájásai. Burokban születtem a zsidókórházban – mert nem volt, aki megrepessze a burkot. A szerelem inspirálta világnagy dac lett hát első számú örökségem, s ma is úgy tűnik nekem, Binder úr minden lehetséges dunai építménye nem termelne annyi energiát, amennyi ebből az örökségből hasznosult. Először is kibírtam életem első esztendejét. Igaz, amikor tíz és fél hónaposan Szegedre érkeztem, öt kiló voltam, de hát a gyalogoló felnőttek sem nyomtak sokkal többet. Annyi energiát kaptam a fogantatásomkor és a világrajövetelem pillanatában, annyi lehetőséget további, új energia termelésére – újrahasznosításra és megsokszorozásra –, hogy lássam, megértsem, és megint csak kibírjam, hogyan válik zavarossá, hogyan úsztat, szodor töménytelen bánatot, sérelmet, csalódottságot, erőszakoltságot, versengést a valamikor kristálytisza szerelmet hömpölyögtető folyó. Azon az utolsó, '94-es nyáron vajon látta-e apám a vízben saját haldokló arca mögött a szerelmes kamasz arcát? S az erőltetett menet végére ért fiatalemberét – apáét –, akit a Pandúr-szigeten az SS-ek visszaadtak a magyar keretnek, ő meg belegázolva a Dunába nem ismert magára, a kiszáradástól mintha nem lett volna szeme? Látta-e a vízbe lőtteket? A híd alatt alvó hajléktalanokat mindig, mindenütt látta, és hajlamos volt kérlelhetetlen kritikával, próféta-szigorral *éppúgy* áldozatnak tekinteni őket, mint ahogy áldozatok voltak a belelőttek, az összeverték, az erőltetett menetben vonulók. Finomul a kín. Talán. Szeretnének hinni, hogy finomul. Anyám már sohasem ment a Dunára, de az Égei-, Földközi-, Jón-kívánczóságot nem értette. Nem kellett volna itt maradni, itt nem, itt nem, ismételtette konokul, nem kellett volna, de hogy akkor hol, hová, azt nem mondta. Ha autóval áthajtottunk (ma is, ha áthajtottunk) valamelyik hídon, a gyerekeim, az unokáim lelkesen szurkolva kiabálták (kiabálják): hajrá, Duna! Haj-rá, Duna! Ott, figyelj, mondja a hátul ülő felnőtt, ahogy közeledünk a híddhoz, ott lesz, mindjárt, most, figyelj!, és az ablakhoz nyomva orrukat búvólten nézték-nézik

a szürke vizet, haj-rá, Duna! Víz és uszályok, hajók, olykor horgászok a parton, szép és ronda épületek tükröződnek, Duna!, mondja Rebeka, és a másik ablakhoz fordul: ott is Duna!, örül a varázslatnak.

'44 késő őszén Pestről Budára, vagy Budáról Pestre kocsiban tolt anyám, a kocsiban bizonyára kis motyónk, az egyik védettnek nyilvánított házból a másik védettnek hitt ház felé igyekezett. Bizonytalanból a még bizonytalanabba – miért ne lehetne a bizonytalanság egyszer ideiglenes biztonság? Pici pihenő? Egy éjszakára legalább. Volt valami svéd papírja, vagy hamisított svéd papír, különben is a papírjain erdélyi menekült. Sötétedésig azért valahol helyet kellett találnia, a kapott cím talán jó lesz, talán nem; vallástalan hívő volt, a nyáron is hitte, hogy a Dunán alászálló levelét megkapja apám, kézírása eljut a bori táborba, *...nem tudom, megálltuk-e igazán helyünket a kitartásban, de úgy érzem, hogy eddig elég sikeresen álljuk a próbát. A jó Isten – erősen bízom benne – most már ránk fog nézni. Engedi, hogy rövidesen karjaidba vehesd imádott gyermekünket. Ha néha úgy érzem, hogy most már nem bírom tovább, erre a pillanatra kell gondolnom, és világos lesz minden. A jó Isten áldása kísérel minden lépésedet. Forró szeretettel csókol és vár..., én képzelem csak, hogy a Dunán, és szállt alá, regényesen szinte, titkosan lapult egy büntetésből keretnek beosztott gróf zubbonyának zsebében, hajón utazott, csorgott, pőfékelt a hajó, a zubbony zsebében a levél, később apám a talpa alatt őrizte, rejtette az erőltetett menet idején, a pillanatra gondolt ő is, mindig, mindannyian egy pillanatra, lehajtott fejjel futott a Duna mellett, futott előre, fölfelé, dacolva a folyás irányával, futott, mert hajtották, s mégis mintha hazafutna, előre, föl, és nem dőlt ki, nem bukott le, talpa érezte, tudta a levelet, és ő is hitte, hogy a jó Isten áldása..., akkor ősszel a hídon, a Duna fölött, kiesett a kocsik egyik kereke, javíthatatlanul, jövátételtenül ki, karban kellett vinni engem, a motyót, vonszolni a megbénult kocsit, és sötétedésig eljutni az ismeretlen helyre.*

Első terhességem utolsó hónapjában többször gyalog mentem haza az egyetemről. Hiába hűtöttem magam, hogy

ostoba és vétkes minden siettetés, a türelmetlenségemet alig tudtam fékezni. Sietősen és nagyokat léptem a Váci utcában, a Dorottya utcában, elhúztam a Gresham és az Akadémia előtt, át a Lánchídon, be az Alagútba, ki a Vérmezőre, a Városmajoron is át, és figyeltem, vannak-e már jóslófájásaim; nem voltak. Csak a hídon álltam meg, kényszeresen néztem a vizet, messzebbről kiszemeltem egy fadarabot, valami hulladékot, és követtem, míg a híd alá sodródott, hajrá, Duna!

Néztem az egyenletes, gyors folyást, megbűvölten, ahogy megbűvölten néz minden vallástalan hívó a könnyen jelképesülő jelenségekre; '63 májusa volt, sütött a nap, tavaszi szél fújt, néztem Pest és Buda között a híd alá sodort fadarabot, néhány percig elég volt, hogy csak nézem.

A fodrászat szagát szerette, s mintha a sokféle sampon, öblítő, balzsam, festék és rögzítő, az átláthatatlanul nagy illatszer- és hajápoló-kínálat ellenére ez a szag semmit sem változott volna az elmúlt negyven évben. Mosoda-szag, gőzölgő mosófazekak és teknő szaga, szappan, forró lúg és a hajszárítókkal kerengtetett levegő szaga. Persze biztosan változott. Ennél lényegesebb dolgokról is elfeledkezik az ember, összetéveszti, elhiszi, hogy nem változott, vagy épp ellenkezőleg, a változatlanról hiszi, hogy egészen más lett. Maga még nagyon fiatal, mondta Bakóné a fodrászlánynak, el sem hiszi, mennyire nyomasztó, hogy itt bizonyára én vagyok a legrégebbi kuncsaft. És tudja, az a legkínosabb, hogy rajtam kívül nincs is itt senki, aki tudná, hogy én vagyok a legrégebbi kuncsaft. Már kijött a kozmetikáról – az egészen más világ, holott csak egy vékony farostlemez fal választja el a fodrászok műhelyétől –, már túlesett a szempilla- és szemöldök-festésen, arcpakoláson és gépi masszázson. A kozmetikus Ildikótól tudta meg Bakó Márta, hogy a fodrásza gyógyíthatatlan beteg, titkolta, szegény, ameddig csak lehetett, még előttünk is titkolta, de most már jártányi ereje sincs, a nővére ápolja, a nővére talán majd odaköltözik hozzá, bár lehet, hogy a végén mégis kórházba kerül; tudja, hogy van ez?, aki nem próbálta, el sem tudja

képzelni, milyen egy haldoklót ápolni, mert hát szép, nem mondom, szép, az ember elhatározza, hogy majd ő nem hagyja másra, nem viszi be a kórházba, az első napokban győzi is, de keserves ám egy tehetetlen testtel, mosdatni, ágytálazni, mindent, azt nincs emberfia, aki elképzelheti, én tudom, milyen, a végén megkönnyebbültem, hogy mégsem odahaza halt meg az édesanyám, és rossz volt nagyon, hogy nem úgy történt, ahogy elterveztem, de senki ezért engem el nem ítélni, nem tehetek magamnak szemrehányást, megpróbáltam, tisztességgel igyekeztem, de a valóságban minden egészen más, olyan szörnyű, ha azt sem tudja az ember, most jót vagy rosszat csinál, szóljon az orvosnak, vagy ne szóljon, nem volt már egyetlen mozdulatom, még egy szavam sem, amiről biztosan tudhattam, hogy na, ez az, így jó, most bizonyosan így kell csinálni, és rettentően sajnáltam, kimondhatatlanul sajnáltam, és a beteg nagyon is kihasználja, hogy ha hozzátartozója ápolja, sokkal elhagyatottabbnak mutatkozik, mindig úgy éreztem, még tettei is a szenvedést, közben meg annyira sajnáltam, hogy szenved, az édesanyám, és aki ápol, ugye, annak is lehet családjá, egyszerre mindent nem bír még egy angyal sem, melyik férfi tűri azt zokszó nélkül, ha heteken, hónapokon át nincs rendesen ellátva, ha minden áldott nap arról szól, hogy hogyan menjek munkába, mikor mosok, mikor vásárolok, hogy a gyereknél szülői értekezlet van, de ugyanakkor jön az orvos, érti?, ez nem olyan egyszerű, ez sehogy se megy, egy idő után nem megy, az ember gyötri magát, hogy talán mégis, elhagyható ez meg az, halasztható, szórakozni már amúgy sem akar, eszébe se jut, hogy más is van az életben, mint a munka, a kötelesség, nincs egy szabad hétvége, de még egy szabad óra se, még éjszaka sincs pihenés, mert a fáradtságtól nem lehet aludni, és akkor jönnek a legrosszabb kérdések, és le se meri hunyni az ember a szemét, nehogy elképzeljen, nehogy kíváncsi legyen, nehogy álmodjon olyat, amit nem akar, fél tőle, egy idő után az ember valósággal megtévelylik, én mondom, közel kerül a megtévelyledéshez, nagyon is közel, ezzel meg senki se számol,

szóval nem úgy van az, ahogy jóindulattal elképzelik, hogy persze, a nővérem, a férje réges-régen lelépett, hát ápolom, persze, nincsen gyereke, jó, hát ápolom, az az asszony most elgondolja jóindulattal, hogy ápolja, odaadóan, rendesen, végül is ő a legközelebbi hozzátartozója, ráhagyja aztán mindenét, a lakást, mindent, az igaz, nem ismerem én a Zsuzsi nővérét, de lefogadom, hogy fogalma sincs most még arról, hogy mit határozott el, szép, az igaz, tiszteli is mindenki, rém rendes, itt is azt mondják, rém rendes, a Zsuzsi ráhagy mindent, megilleti hát azt a nyomorultat, hogy az örökös gondoskodjon róla, csakhogy az egész nem ilyen egyszerű, és mintha az ember csapdába esne, vagy mi, belesétál, beleesik, és fogalma sincs még arról sem, hogy a beteg mennyire megváltozik, mintha kicserélték volna, egészen más lesz, az én édesanyám a világ legjobb, legtürelmesebb embere volt, és a végén, hát az elmondhatatlan, szégyellem még most is, ha csak rágondolok, mintha nem az én drága jó anyám lett volna, megszálta valami, vagy félt, vagy szenvedett, nem is tudom, de úgy nem is lehet kínozni, ahogyan ő kínozta engem, meg a férjemet is, pedig hol van még egy férfi, aki annyit elnéz, azt mondják, a halottak kegyetlenek, ahogy visszajárnak, ahogy álmában szorongatják az embert, de én azt mondom, a haldokló már kicsit olyan, mint a halott, annyira kíméletlen tud lenni, és ezt ugye, nem gondolja előre senki, pedig én mondom, minden haldokló megváltozik, itt nincs pardon, nincs ám... Bakóné megkérdezte, hogy megoperálták-e Zsuzsit, nahát, milyen hirtelen lett minden, hiszen egy hónapja sincs, hogy utoljára itt járt, és rosszul nézett ki, most, ahogy felidézi, amennyire emlékszik, tényleg rosszul nézett ki, látnia kellett volna, hogy beteg, komoly beteg, mert ha fáradt vagy rosszkedvű valaki, az megint más... Míg Ildikó olajos, őrölt gabonamagokból, illatos fűszerekből, virágpороkból kevert zöld masszát kent az arcára, a nyakára, és le, majdnem a melléig, míg vastagon rákente a cseréptálkából az egész adagot, két, három rétegben hordta fel, s már előtte is, míg zúgatta a masszírozógépet a kiálló arccsontja fölött, míg türelmesen vibráltatta a száj és orr

közötti, talán a leghamarabb ráncosodó sávban, és az ő kezébe adta, hogy fogja az egyik elektródát; a masszírozás előtt meg citromsárga port szórt egy tégelybe, s azt az akácillatú, híg sarat, amelyben bizonyára E vagy inkább D vitamin is volt, mert a gyerekkori csukamájolaj gyomorforgató szaga átütött a legfinomabb, legrafináltabb parfümökön is, szóval míg kente, festette, gyúrta őt, míg fújta az alumínium lábosban fortyogó gyantát, és amikor már nem égetett, de még folyós volt, pálcikával csíkokat ragasztott a lábszárára, és percnyi várakozás után a szőrrel együtt lehúzta a szilárdra dermedt, barna anyagot (vajon hányszor forralja újra a gyantát, keni egyik lábról a másikra?), meg ahogy csipesszel a kezében mustrálgatta, akad-e még bajuszszála vagy szabálytalanul nőtt szemöldökszála, amit el kell távolítani, s jobbnak vélte, ha egy alumínium ibrikben megint csak forró gyantát hoz, s a száj sarkában meg a szemöldök alsó ívéen csöppet azzal is igazít; míg végezte Ildikó a dolgát, észrevehetően nagyobb figyelemmel és aprólékosabban, mint a többi vendégnek, Bakóné élvezhette a megkülönböztetést: hisz oly régen jár ide, már-már barátságnak mondható az efféle kapcsolat, és mindaz, amit a kozmetikusnő elmondott neki, csakis ilyen bizalmas ismeretségben lehetséges; ugye, bemutat az egyik fodrásznőnek, ne válasszak találomra... akit maga ajánl nekem, Ildikém... ugye, bemutat, és akkor Zsuzsi helyett... bármilyen szomorú, helyette kell valaki, aki tartósan vállal engem... Csak egy mosás, fésülés lesz... Majd legközelebb festés, vágás... Most elszaladt az idő, de legalább kipróbáljuk egymást... Így hát Ildikóval hagyta el a kozmetika farostlemezzel elkerített kuckóját, a keskeny ajtóval szemközt fal itt derékmagasságtól felfelé egyetlen nagy tükör, a tükörbe lógó műrózsákkal s a mennyezet közelében a tükörré festett akváriumi csendélettel. Az ajtó mellett két oldalt fogasok és támlátlan székek; jobbról és balról is ültek, fejüket a falnak döntve, hunyt szemmel, talán volt, aki bóbiskolva a pillafesték alatt, az egyik nő narancsszínű, egy másik fehér pakolással, mozdulatlanul, bár lehet, hogy türelmetlenül várakozva, mert ez amolyan

ígéretnek minősült még, előmunkálatnak inkább, ilyenkor nem is sejthető, mikor kezdődik a valódi foglalkozás, s az mennyi ideig tart majd, hisz ez csak a közbülső idő, a fal mellett pedig közbülső tér is, itt várakoznak általában, de ezek az asszonyok már valamit kaptak, bizonyos fokig belekeveredtek a munkába, mint amikor a folyosói sorból bejut valaki az ügyintéző szobájában kígyózó sorba – köztesség, úgy illene, hogy közönyösen üljenek, a közönyösek legyenek, akik nem kellett sem égne, sem pokolnak – a narancssárga arcú nő mégis fintorog, mintha tüsszentéssel birkózna; Bakóné hallotta, mikor Ildikó megkérte, vegye le a nyakláncát, a láncon kis ezüstplakett, rajta skorpió; a nyakláncokat rendszerint magukon felejtik a nők, csodás amulettek, tüzes sárkánnyal, saját farkát harapó kígyóval; állítólag a hiúzok vizeletéből állíthatók elő a legkülönösebb varázsú drágakövek, itt minden megmutatkozik, a fehérneműk és az anyajegyek, a fül mögötti stigmák, vigyázzon!, ott óvatosan, emlékszik?, és az újra meg újra kinövő szemölcsök; egy pár hétig ne fogyasszon húst, sőt tejet és tejterméket, tojást se, csak gyümölcsöt, gabonát, mindent meg kell próbálni, nincs mit veszíteni, mint a hyperboreások népe, azok is csak a föld termésével táplálkoztak, mi a föld termése?, a szem alatti táskákat a nyers krumpli húzza le, vágjon félbe egy krumplit, igen, gusztusosabb, ha meghámozza, és a két fél darabot tartsa legalább húsz percig a duzzanatokon, szinte teljesen eltűnnek, és a friss uborka leve meg a nyerstojás, sárgája, fehérje mehet együtt, ó, hát mi más lenne ezekben a titokzatos tégelyekben?, persze, csupa ilyen egyszerű szer, otthon is kikeverhető – amikor tehát otthagyták a falnak dőlve a bekent nőket, és Ildikóval átmentek a fodrászokhoz, a fehér köpenyes kozmetikusnő energikusan elől, Bakóné meg követte őt, mentek egyenesen a kiszemelt fodrászlányhoz, aki az utolsó csavarót illesztette egy vörösesre festett hajba, a vendég adogatta a csavarókat, de több nem kellett, köszönöm, készen vagyunk, és kísérté a búra alá, a nő nehezen állt fel, megcsuklott a térde, kapaszkodott a székbe, nehézkesen egyenesedett ki, belevörösödött, Ildikó várt, amíg a

lány visszajött, Melinda, szeretném, ha eztán mindig hozzád jöhetne a nagyságos asszony, és Melinda bólintott, hellyel kínálta, ez nem a Zsuzsi helye volt, de Bakónénak tetszett a fiatal lány, maga el sem hiszi, hogy ebben az üzletben bizonyára én vagyok a legrégebbi kuncsaft, komolyan, tudja, mióta járok ide?, már negyven éve, persze az akkori fodrászok, kozmetikusok sincsenek itt, közben volt vagy két átépítés és meg nem tudnám mondani, hányszor hallottam, hogy végleg bezárják a boltot, mert kicsi a forgalom, mert életveszélyes az épület, mert eladják valami jövedelmezőbb befektetésnek, aztán mindig maradt, én pedig úgy ideszoktam, mint a kutya a pisilős fájához. Amikor leérettségiztem, anyám megengedte, hogy levágassam a derékig érő hajamat. No, hát akkor jártam itt először. Még ki se hirdették az érettségi eredményét, de tudtam, hogy színjeles lettem, és én úgy jöttem el ide, ahogyan a frissen érettségizett fiatalurak valaha kuplerájba szabadultak. A barátnőm kísért, őneki divatosan rövidre nyírt frizurája volt, annyit mondtam csak, hogy éppen olyat akarok én is. Meglett, pedig amikor a fodrásznő az egyik oldalon már levágta a hosszú loknimat, valósággal belesajdult a szívem. Még most is emlékszem rá. Az ember rettenetesen kíván valamit, s amikor teljesül, mégis mintha boldogtalan volna. Persze maga még nagyon fiatal, jószerével nem is tudhatja, milyen a reménytelen csalódottság, hát ne is tudja meg soha! De soha ám! Kicsit lehet majd jobb oldalra fésülni, igen, majd legközelebb vágunk, most már ne, hagyjuk, jó lesz egy sima szárítás, formálás... a jövő héten délutános, ugye? És megbeszéljük előre? Vagy telefonáljak? Örült, hogy tetszik neki Melinda, örült, hogy ilyen jól alkalmazkodik a megváltozott körülményekhez – mi ez, ha nem alkalmazkodás? –, és hogy Melinda fiatalságának külön is örülni tud. Mióta nincs a Televíziónál, mióta jobban lóg a levegőben, mint valaha, gyorsabban öregszik, és fél, hogy nem veszi észre, mennyire gyorsan. Minden semmiségbe beleakad, mindenütt ostobaságot és kicsinyes rosszaságot tapasztal. Mi az, hogy nincs a Televíziónál!? Kirúgták. De ez nem igaz. Visszavették volna. De milyen áron? Ez is hülyeség, így

hülyeség. Hány esztendeig nem kérdezte meg magától, hogy milyen áron szerkesztő a Magyar Televíziónál. Szerkesztő volt, műsorkészítő, aztán főszerkesztő, tette a dolgát, igyekezett a lehetőségekhez képest jó műsorokat csinálni. Jó ötletei voltak, és rámenősen, szívósan küzdött is a megvalósításokért. Milyen áron!? Ezt nem kezdték akkoriban. Hiba vagy bűn, hogy nem kezdték? Amennyire lehetett, ügyeskedett. Elég volt kérdezetnie magától, hogy ha nem Bakó Ferenc felesége, eltűrnének-e annyit a főnökei. Tisztességesen kérdezgette, és tisztességesen azt válaszolta, hogy nem, ha nem volna Bakó felesége, bizonyára nem tűrnék. Na és?, folytatódott az öninterjú, helyes vagy helytelen, hogy kihasználja a férje hírét. Helyes, helyes, és századszor is helyes. Közönséges előnyöket, kivételezettséget ugyanis ezzel soha nem szerzett magának. És Feri híre-neve? Ez is nézőpont kérdése. Ha nem magyar filmrendező, a tehetségével, akaratával, az ő csakugyan szörnyűséges makacsságával a legnagyobbak között volna. És most hol van? És ki akadályozta, hogy más legyen, mint magyar filmrendező? Ferit nem is érdekli az efféle, legalábbis, amikor filmet csinál és filmet csinálhat, így van ez, a kettőnek egybe kell esni, ez sokszor szerencse, Feri szerint éppen a legkevésbé szerencse dolga, mindegy, de amikor tetőtől talpig benne van egy filmben, oda sem figyel, mintha fel sem fogná, meg sem érintené, ha érvényesülésről, sikerről, karrierről, ilyesmiről beszél neki az ember. Tényleg nem érdekli. Nagy, sötét szemében most éppúgy látja Márta a perzselő szenvedélyt és a dermesztő közönyt is, szélsőségesen és egyszerre, mint jó harminc évvel ezelőtt is, amikor ő, a kis segédszerkesztő lány beleszeretett a nagy jövőjű rendezőbe, még hozzá önmagát is meglepve olyan őrzöngően szerelmes volt, annyira semmi más nem érdekelt, csak ez a különös férfi a neki tökéletesen ismeretlen szenvedéllyel, közönnyel, lobogó magának valóságával, hogy szentül hitte, ha Feri nem viszonzza a szerelmét, képtelen lesz élni; vad és talán egészségtelen is volt az ő szerelme, bizonyára az egyetlen igazi lázadása a finom tartózkodás, a jólneveltség ellen, és közben mégis maradt

annyi józan esze, hogy Ferinek semmit se mutasson a fertőzésként elkapott szenvedélyből, s hogy a házasságkötésük feltételül szabja önállóságuk megtartását, például hogy sohasem dolgoznak együtt. Nem dolgoztak együtt.

Nem baj. Még most is megrémül attól a szerelemtől, lehetetlenség azzal tartósan együtt élni, és nem azért, mert jobbnak tűnt titkolni. Fizikailag elviselhetetlen. Fáj. Úgy szorította a mellét, a torkát, úgy fulladt, ha meglátta a férfit, ha csak rágondolt, és hát mindig rágondolt, lüktetett a halántéka, és mintha izomláz kínozná, iszonyatosan nehezen lépett, gyötrelmes volt megmozdítani a karját, de lépnie, mozdulnia kellett, mert ha lefeküdt, még jobban szenvedett, ha behunyta a szemét, mint a középkori pokolra vetett. Nem baj. Volta-
képpen minden sikerült. Úgy sikerült, ahogyan sikerülhetett. Ez illet az alkatához. Amikor Juli megszületett, s ő egy hétig kórházban volt, gonoszul pletykálták, hogy Feri más nővel szórakozott. Na és?! Nem baj. Nem akarta meghallani, nem akart erre figyelni. Korábban se, később se. Ferivel él, a saját alkatának, ízlésének megfelelően él, és ennek ez az ára. Ára. Persze, mindennek van ára. Pár hónapig, míg Juli újra otthon lakott, és esténként többet beszélgettek, mint valaha, beszélgettek?!, míg Julinak nap nap után szüksége volt, hogy valaki meghallgassa világnagy csalódásának történetét, míg jobb híján alkalmasnak látszott az anyja is, hogy bólogasson és csitítson, esténként, amikor Zsófi elaludt, Feri még dolgozott vagy valamerre járt, Juli Martinit vagy ujjnyi konyakot töltött a talpas poharakba, bejött a hálósobába, odakuporodott az ő ágya végébe, ahogyan néha kislánykorában, most szertartásosan hozta az italt, most már felnőttek, két felnőtt asszony, szorongatta aztán a poharat, és beszélt, beszélt, felháborodottan, sírósan, makacskodva, és hízelkedően is, magáról beszélt, mindig magáról, s mégis mintha provokálna, nem bánta volna, ha az anyja is panaszkodik, ha összeadják a csalódásukat és bánatukat, összeadják, és ezzel megosztják, így van ez, de ő Julinak sem kottyantott el semmit, az égvilágon semmit abból a régi, örült szerelemből, beleborzongott, hogy

akár az emlékezéssel visszatérhet valami a kínból, a fuldoklásból, szorításból, ne! Legyen inkább száraz, közönyös, legyen csak unalmas, fakó, öregségbe és kiürülésbe hajtott, belerázódott, mindegy, legyen inkább ez, mindegy. Egy kis lakkot fújhatok, ugye? Igen, egy kis lakkot igen. És akkor a jövő csütörtökön kettőkor? Százötven forintot fizetett a hajmosónak és ötszázhatvanat Melindának. A lány blokkot is adott, köteles blokkot adni. Szívesen megsimogatta volna Melinda karját, az arcához hajol, megérinti, de az már sok, első látásra sok, és ő mindig megérzi, mi az, ami már sok, nagyon vigyázott egész életében, hogy ne kínáljon semmiből sokat, ne legyen tolakodó, harsány, kihívó, feltűnő, és ebben a vásári világban ez ugyancsak ritka erény. Igen, erény. Ehhez a tudathoz ragaszkodik. Ez erény. Erény még akkor is, ha így aztán a kutya se figyel rá. Nem baj. Amikor elcsapták a Televíziótól, hát még a választások után, amikor megnyerte a pert, és az új vezetőség visszavette volna, sőt, ha hagyja, körüludvarolják, valóságos hőssé avatják. De nem hagyta. Azt mondta, soha többet nem teszi be a lábát az épületbe. Nem tette. Nem adott interjút, nem hagyta, hogy fényképezzék, mint valami leütött vagy felrobbantott vagy kifosztott áldozatot, hát nem fényképezték, nem írtak az esetről, mert eset lehetett volna, de nem engedte, hogy esetté tegyék. Abból lesz eset, aki eltűri, meg legalább kicsikét szervezi is. Aki az ilyesmit nem szervezi, nem tűri, abból semmi sem lesz. Vagy eset, vagy semmi. Feri fintorogna erre a bölcselkedésre. No, no, no... ez roppant megható. Lehet. Lehetséges, hogy ez a vagy-vagy sincs így. Mindenesetre teljességgel alkalmatlan ő arra, hogy bármit mondjon a lányának. Nemhogy tanácsot adjon, hogy bármit mondjon. Talán Julinak jó volna egy olyan irtózatosan nagy szerelem. De talán ő sem tudná elviselni. Ki a megmondhatója? És egy gyerekkel. Julinak tetszik Törőcsik Péter. Képtelen titkolni, hogy tetszik neki. Amikor évekket ezelőtt ő riportot csinált a kis Törőcsikkel... kicsi! istenem, harmincnégy, harmincöt éves, vagy még több? De ő már csak a kisiút látja benne, amilyennek megismerte... még amikor a

riportot forgatták, akkor is furcsa volt, hogy ezzel a fiatal tanárral beszél... istenem, nemrégén óvodás volt... Mennyire kell ügyelnie, hogy természetes maradjon, már tíz évvel ezelőtt is ügyelt arra, hogy ne lássák az öregasszonyos meghatódásait meg az érzelmeszedéses nosztalgiázásait. Másnak talán nem kell így ügyelni. Megy az idő, évek, évtizedek, minden változik, a gyerekek felnőnek, a felnőttek megöregszenek, ilyen egyszerű, kész. Ő meg retteg, hogy rajtakapják valami érzelgősségen. Mindig is rettegett. Hát nem kapják rajta. Esküdni merne, hogy nem kapják. Jól van. Nem baj. Beköszön még Ildikónak, megköszöni a közvetítést. Jövő csütörtökön. Milyen hamar eljön az a csütörtök. Milyen temérdek idő az – jövő csütörtökig.

Találtam egy 1935 nyarán készült fényképet, tizenketten néznek a láthatatlan tizenharmadik gépébe, köztük anyám, ő a veranda ablakpárkányán ül, kötényes ruhában, két hosszú copfja a derekáig ér, keze a térdén, csitri-mosolyában nagylányos öntudat és a gyerek védettségének fitogtatása is, mellette nagyapám hajol ki a nyitott ablakon; a többiek a ház előtt ülnek vagy állnak. A fénykép hátán anyám felnőttkori írásával a dátum, s hogy kiket őriz a felvétel. Nem tudom, honnan és mikor kerítette elő ezt a számomra ismeretlen képet, s hogy – talán az utolsó esztendőben? – miért írt rá tájékoztatót ceruzával. Akarta, hogy ezt megtaláljuk? Éppen ezt a nyolc és félszer öt és fél centis, jócskán beállított képet? Tetszett saját magának? Ezzel a képével még tökéletesen azonosult? Nekem nagyon tetszik. Napok óta nézem, és ma, halála óta az első anyák napján tárgyilagos szomorúsággal látom, hogy a hatvankét évvel későbbi arca, amikor fogtam a fejét, fölé hajoltam, egészen fölé, amikor megszűnt lélegezni – az arcában ott volt ennek az okos, szép kislánynak az arca.

Az utolsó négy-öt évben szentül hittem, hogy nem próbálkozik többé öngyilkossággal, s nemcsak azért, mert nem akar, nem mer igazán meghalni, hisz a korábbi sok kísérletét is jó ösztönnel, az orvos lehetőségeinek fittyet hányva mindig

úgy rendezte, hogy megmeneküljön – de nem, az utolsó időben úgy gondoltam, nincs ereje, hogy döntsön a saját életéről, jelentéktelen, apró dolgokban sem dönt, úgy láttam, gyötrelmesen tapasztaltam, hogy minden csak történik velem, s hogy ő is látja és gyötrelmesen tapasztalja, láttam, ahogy sodródik ő is, sodródik, sodródik közönségesen. Ki nem?

Az utolsó napján is elmondta, ismételte, hogy nem érti ezt az életet, valamilyen politikai jelenségről beszélgettünk – beszélgettünk? beszélünk inkább; szavakat, elharapott, nyelvtanilag formátlan mondatokat indítottunk, mintha papírhajók volnának, én akkor is vigyáztam, nehogy ütközzenek; nem, nem ütköztek, nem is érintették egymást, és ő akkor kivételesen fenyegető hangsúly nélkül mondta, öreges zavarral, szinte mentegetőzve, hogy nem érti ezt az életet. Nem búcsúzott, nem tett egyetlen mozdulatot, amelyben később akár, felidézve és újraértékelve mindent, felismerhető lett volna a fenyegetés vagy a búcsúzás. Nem írt senkinek semmilyen magyarázó levelet. Ennél kevésbé színpadias meghalást aligha lehet elgondolni. Este már eszméletlenül találtam, összegömbölyödve, a jobb oldalára fordulva feküdt a sötét szobában, a három biztonsági kulccsal, vasráccsal bezárt sötét lakásban, egyedül, a dupla heverő külső felén, apám helyén, ott, ahol apám halála után aludt mindig. Behúzott nagy- és kispárnán feküdt, ruhástul, lepedő nem volt alatta, gyapjútakarót hajtott magára – ahogy délutánonként olykor ledőlt kicsit. Mellette, a keze ügyében a szemüvege és a televíziós műsorújság. Megemeltem, szólítottam, ráztam – és kihívtam a mentőket. Abban a tíz percben, míg megérkeztek, megszűnt a légzése. Az is olyan egyszerűen. Nem volt se nagy sóhaj, se zihálás; lélegzett, aztán nem lélegzett; olyan egyszerű volt ez, ahogy hetvennégy és fél éve alatt semmi sem. Mert mindig, mindennel és mindenkivel ambivalens volt, s akikhez leginkább kötődött, azokat kínozta – próbatevően – legkíméletlenebbül. Önfeláldozó, nagylelkű, hősiessé volt, legendásan bátor a nagy pillanatokban, a '44-es bujkálásokról sokat hallottam, sok drámai helyzetéről, tőle is, de jól emlékszem, hogyan viselkedett '51-ben, '56-ban, láttam; és

úgy gondolom, egész életében iszonyatos erőfeszítéssel, az utolsó évtizedekben már kétségbeesetten, reménytelenül igyekezett leplezni, amit ő maga nagyon is tudott, érzett és szégyellt: hogy mennyire önző. Kamaszkoromig kritikátlanul csüggttem rajta. Apámról alig maradtak kisgyerekkori emlékeim, egyáltalán: alig vannak emlékeim, amik nem őmiatta vannak, azért vannak, mert azoknak ő a főszereplője, minden helyzetnek ő a hősnője. Tizenhárom-tizennégy éves lehettem, amikor egyik gimnáziumi osztálytársnője ámulva mondta, mennyire hasonlítok anyámra, ő vagyok – de pasztell kiadásban. Félreérthetetlenül világosabb haj- és szemszínemre gondolt, egész törékenyebb formámra, nem sejtette, hogy a „nahát”-tal kezdődő felkiáltásában mélyebb felismerés rejtőzik. Pasztell kiadás voltam, majdnem árnyék. Csöndes, jó, megbízható, terhelhető – ma roppant szerencsének érzem, hogy a mindig hősnő-szerepet kereső, alakító anyám úgy tartott a bűvkörében, hogy közben nem volt módja elzárni a világtól; hagyott felnőni, tapasztalni, helytállni, olykor inaskodni a hősszerepben. Emlékszem, hogy mesélt nekem – talán minden mesélésre emlékszem, mert csak néhányszor mesélt. Emlékszem, hogy főzött, főztünk együtt, pedig csak olykor-olykor főzött. Fellángolásai voltak: odaadón alakította a türelmes anya vagy a gondos háziasszony szerepét – ha aznap előadás volt. A heti, havi, éves, évtizedes műsor pedig viszonylag változatos. Mindenesetre szerencsének érzem ma, hogy amikor megcsömörlöttem a teatralitástól, az ambivalenciától, az önzés önfeláldozós színjátékaitól, az árnyékságtól, amikor kérlelhetetlen makacssággal akartam saját alakot ölteni, saját életet élni, nem fordultam szembe vele, nem játszottam el közönségesen a lázadó kamasz szerepét. Mert józanul: semmi okom nem volt, hogy szembeforduljak a szüleimmal. És a szabadság-szenvedélyem is krónikusabb, semhogy beérjem ilyesmivel. Nagyon radikálisan úgy vívtam ki hát felnőtt függetlenségemet, hogy közben nem sértettem meg etikai és érzelmi örökségemet. Ez szerencse. Csak anyám halála után gondoltam arra, mennyire hasonlított akkor az én szere-

tetteli radikalizmusom apám egykori lázadásához, legalábbis mennyire ismétlődésnek, kísérteties visszatérésnek láthatta anyám az én eltökéltségemet, s hogy ez külön megrémítette s vezette megint egy szuicid-kísérlethez.

Amikor a bori koncentrációs tábor, az erőltetett menet, a bajai felszabadulás és a szegedi minimál-egzisztenciateremtés (például az egyetemi beiratkozás) után '45 januárjában Pestre vergődött apám, és megtalált bennünket – így rekonstruáltam: egymásra találásuk első éjszakáján valami végzetesen megváltozott kettőjük között, és igaza volt anyámnak: apám változott meg. A szerelmes kamasz Borban szerelmes férfi lett.

Eldönthetetlen, már azon a '61-ből '62-be forduló télen, meg előbb, már ősszel is eldönthetetlen volt, vajon apám eszelős féltékenységét, őrvjögő apai féltését mennyire provokálta és tartósította, hogy anyám teátrálisan támogatta a szerelmemet, méghozzá apámmal szemben támogatta. Még pénzt is tukmált volna rám, ő minden hónapban eldug valamennyit apám elől, legyen ez a mi titkos játékunk, titkos szövetségünk az én felnőtt életem megalapozásáért. Nem akartam a titkosságot, az önfeláldozó kuporgatást sem, nem akartam ezt a szövetséget, és tudtam, hogy ő hálátlanságnak, árulásnak érzi a tiltakozásomat, a visszautasítót, és mindig szükségképpen durvára sikerült, mert túl határozottra formált mozdulataimat, és tudtam, hogy rettenetes fájdalmat okozok neki. Ő csak úgy tudott szeretni, akár szerelmesen, vagy anyaként, barátként, munkatársként, ha valaki-valami ellenében, látványosan szerethet, ha elismerték a szeretetét, s ha legyőzte és függésben tarthatta szeretete tárgyát. Szeszélyes, ám nagylelkű uralkodó lehetett volna. Amikor '62 nyarán albérletbe költöztünk – az önállósodási vágytól kótyagos-boldogan, lázadozás, mindenféle otthonról elszakadási jelenet nélkül –, egy szombati családi ebéd után úgy vett be nagy csomó altatót, hogy öten voltunk a lakásban. Az otthoni gyomormosást követően másfél napig még hasztalan szólígtattuk: eszméletlen maradt. És most, túlélve annyi hasonló választást, hogy engedjek vagy ne, ne, kérlelhetetlenül ne az őt is megkínzó,

lassan sorvasztó zsarolásainak, hogy próbáljam talán a süketséget és vakságot, bár az aztán sohasem jön be, ki hülye itt? – most, túlélve annyi konokul ismételt „nem”-et, „nem, nem, akkor sem, nem”, mintha a nyelvemet, a torkomat, a gyomromat köpném ki, és túlélve az ő halálát is, szégyenkezve most is csak biccenteni tudok annak a tizenennyolc éves lánynak: helyes, el kellett menni albérletbe. Így kellett csinálni, aztán is, később is, mindig így, ilyen kegyetlenül, így, érzéketlenül, brutálisan, így.

Azt hittem, már régen nincs ereje a kísérletekhez, erőszakosan, vadul már nem fordít semerre a sorsán, legalább ettől nem kell tartani, és egyre többször kérdeztem magamat, jobb-e, hogy legalább ettől nem kell tartani. Nem jobb. Soha olyan öregesnek és tehetetlennek nem láttam, mint apám haldoklásakor. Hagyta, hogy megkíméljük. Úgy tettünk, mintha kímélnénk. Nem akart ott ülni apám ágya mellett, nem akart ott lenni a halálakor. Orvos volt, Szegeden évekig katonaorvos, a helyőrségi kórház orvos-századosa, és így a börtön orvosa is, a börtönben pedig kivégzések is voltak, átélt korábban ostromot, bujkálást, aztán forradalmat, látott utcai balesetet – és soha senkit nem látott meghalni. Este engedett a szelíd unszolásnak, aludnia kell, pihennie, vegye be a szokásos altatóját, feküdjön le a másik szobában, nyugodtan feküdjön le; bevette, aludt, és amikor apám meghalt, óráig ültünk a hallban, forró teásbögrét szorongattunk, vártunk, míg pirkad, míg anyám valamennyire kialussza a szokásos altatóját; aztán is engedett, eljött hozzánk, el a halottól, mindent engedett, hagyott, a temetést, az újsághíreket; a partecédula szövegét, a búcsúztatókat, emlékezéseket, ünnepségeket, televíziós műsorokat; soha annyira öregesnek, tehetetlennek és konvencionálisnak nem láttam.

A mondogatásai, hogy véget kellene vetnie, hogy ezt már nem kellene csinálnia, az „elég volt, elég” síró ismételtetése csak szomorú dohogás, hogy értelmetlen és felesleges az élete, hogy nem hiányzik senkinek, hogy mellőzött, de mindig is mellőzött volt, s már '44-ben be kellett volna mennie a csillagos

házba, be a váci gettóba, be már akkor, véget vetni már akkor, mert az egész élete értelmetlen és felesleges volt, minden helytállás és feszülés, minden; mindent megbánt, de mindegy, már a megbánás is mindegy, majd sikerül egy betegséggel; a halála előtt négy esztendővel nem pusztította el a rák, a műtét után tökéletesen gyógyult, más betegséggel is eljátszott, mintha pasziánszt rakna: talán szívelégtelenség, talán egy agyi attack, agyvérzés – laikusként kacérkodott és képzelődött, bárcsak valami gyors és biztos mód jönne, bár már jönne, és rettegett a sokkal gyakoribb lassú és bizonytalan módoktól. Fenygetett és zsarolt, de mindennél szégyenletesebb volt, hogy nincs már minek ellenállni.

Szombati ebéd volt, asztalhoz ültünk, gyerekek ugráltak körülötte, mosolyogni lehetett rajtuk, kínálgattam a kedvenceiből, tejszínhabot már nem kért a tortára, nem révedt el a tekintete, nem mondott rejtelmes félmondatokat, semmi később felidézésre és tűnődésre érdemeset; langyosan csordogált a kora délutáni nyári idő, nem volt se hűvös, se forróság, nem fújt a szél, nem esett az eső, biliztek a kislányok, a gyerekszobában leeresztettük a rolót, csönd volt, a papírhajó mondatok nyugodalmasan siklottak egymás mellett, nem érti ő ezt az életet, de csöndesen, csak szomorkásan, kicsit dohogtunk is vele, megnyugtatóan szinte, és a szokott arány szerint mondta, hogy hazamenne, persze, bármikor, ahogy akarja, a postaládájából kidobált reklámlapokat, mennyi haszontalanság, szemét, bedobta a kukába, és ment a lépcsőház, a lift felé.

Azt hittem, el is felejtette az előző héten megjelent írásomat apám haláláról, a meghalásról, a lassú pusztulásról, a száználmas leépülésről vagy az erőszakos, a siettetett halálról, azt hittem, nem érintette nagyon, hogy ott bolyongok az árnyékvilág árkain; azt hittem, beérte egy felületes jelzéssel, nyugtázással, hogy olvasta, egy jelzéssel, amely mintha azt jelezte volna, hogy belekukkantott, a sorok közé képzelt is valamit, telefonon jelzett, egy rövidke mondatot csak, s hogy majd erről beszélünk, az öngyilkosságról, amelyet nem ítélek el. Nem ítélem el, válaszoltam, nem erről van szó, s

hogy majd beszélünk, de azt hittem, hogy elfelejtette, hogy nem érinti nagyon, nem bántam, hogy bolyongásaimról ama árkok környékén nem tud, nem akar tudni, nem bántam, hogy mégsem kell erről beszélnünk, hogy a papírhajók ezúttal szépen siklanak. A Liget júliusi száma, amelyben az írásom megjelent, ott volt az éjjeliszekrénye fiókjában. Gyógyszerek még, a fogsora, pótszemüveg, egy kis naptár, júliusi, augusztusi programok is bejelölve, telefonszámok, pár cédula ugyancsak telefonszámokkal. Sokszor megnéztem azt a Liget-számot, oldalról oldalra, sorról sorra, egyetlen jelölés nem akad benne, semmi. Ott van most is abban az éjjeliszekrény fiókban, mindig visszatettem, ugyanoda. Másutt sem volt jelölés, jelzés, sehol semmi.

Késő délután telefonált az öcsém a balatoni üdülőből, hogy hol van anyánk, mert hiába hívja, korábban meg furcsa üzenetet hagyott nekik a recepción. Állítólag annyit mondott csak – de a portás rosszul hallotta, meg különben is ütődött kicsit –, hogy jól van, hogy talán később nem találják otthon, és csókoltatja őket. Megnyugtattam, hogy békében ebédeltünk, kivételesen semmi ok aggodalomra, most csakugyan semmi, bár érthetetlen, miért nem veszi fel a telefont, nem mehetett sehová, lefekszik, mondta, talán vízhajtózik is, feküdni akar, hogy vasárnapra jól legyen, mert Piroska barátnőjéhez ígérkezett, és keddre meg csütörtökre is szervezett magának programot, nem, most semmi ok aggodalomra, de majd hívogatom én is. Hívogattam. Mégiscsak elmehetett valahová. Felnőtt, nem tartozik beszámolni minden lépéséről, olyan emberekkel találkozik, kártyázik például rendszeresen, akiket nem is ismerek, alakulhatott hirtelen másképpen a délutánja, az estéje, nem, most nem rohanok megnézni, de amikor hét óra felé hazavittük Rebekát és Ráhelt, s ott hajtottunk el a háza előtt, megnéztem – a bejáratí ajtaját, zárva volt, a vasrács is zárva, tehát elment valahová. Nem nyitom ki a vasrácsot, nem nyitom ki a többi zárat, nem megyek be a tudta nélkül, nem ellenőrzöm, nem siettetem a gyámoltalanodását. Tíz percenként hívtam. Szépen, egyenletesen kicsöngött. Legalább

tíz csöngetést vártam. A hívások között a szőnyegpadlót kefélttem. Sok habos vízzel, nagy lendülettel kefélttem. Fél flakon tisztítót öntöttem a lavórba, előbb a szoba középső részén haladok, aztán még egyszer végigmegyek a heverő, a fotelok előtti sávon, ahol a legkoszosabb; le-leültem a telefon mellé, a kicsöngések ütemére lélegeztem, kicseréltem a vizet, letérdepeltem, kefélttem, zihálva abba-abbahagytam, telefonálni próbáltam; kicsöngött. Fél kilenckor egy kártyapartnerétől kérdeztem, nincs-e nála anyám. Azon gondolkodtam, mit mondok, ha történetesen megtalálom ott, hogyan magyarázom a nyugtalanságomat, hülyeségeket agyaltam ki, hogy a világért se érezzen gyanakvást, szemrehányást, aggodalmat. Nem, a szokásos társak közül senki sem tudott róla. Körbetelefonáltgattak.

Amikor fél tízkor újra odamentünk a lakásához, és habozás, késlekedés nélkül kinyitottam a vasrácsot, aztán a vastag faajtón a felső meg az alsó zárat is, felkapcsoltam az előszobai lámpát, és futottam át a félhomályos hallon, be az ő sötét szobájába, tudtam, hogy azt fogom látni, amit láttam. Hogy ott fekszik egyedül, az oldalára fordulva, ruhástul, lepedő nincs alatta, csak a nagy meg a kispárnája, világoszöld gypajútakaró – de akkor miért kefélttem négyzetméterről négyzetméterre a szőnyegpadlót? Megvártam, míg visszacsinálhatatlanul hat a nagy mennyiségű altató? Ha három órával korábban találom meg, ha akkor kimossák a gyomrát, talán életben marad. Talán. De berobbantam volna-e három órával korábban, nekiesem, rázom-e akkor is? Amikor a mentőt hívtam, mondtam, hogy öngyilkosság, az ügyeletes megkérdezte, akasztás-e, én válasszoltam, nem, gyógyszermérgezés, honnan tudom, kérdezte a fiatal férfihang; úgy gondolom, az. A mentős orvosnő és a két segítője nagy táskákkal, gépekkel futottak, ide, erre, erre, anyám már nem lélegzett, mondtam, két perce sincs, hogy nem lélegzik, kiküldtek bennünket a szobából, míg bevezették a lélegeztetőt, becsukták a szobaajtót, a doktornő később kijött, megkérdezte, volt-e valami baj anyám szemével. Azt kérdezte, volt-e baj a néni szemével. Ezt még nem hallottam: néni. Igen,

kezdődő hályog, várható volt, hogy egy-két éven belül meg kell operálni. Milyen betegségei voltak még? És odaadnám-e a kórházi zárójelentéseit? A személyi igazolványát, a biztosítási kártyáját is nehezen találtam. Tudtam, hogy nem hordja magánál, mert többen tanácsolták, ne vigyen sehová igazolványt, vigyázzon, legalább ennyire legyen óvatos: ha az utcán leütik, ha kitépik a kezéből a táskáját, ne tudhassák, hol lakik. Apám egyik íróasztalfiókjában találtam meg a személyi igazolványát. Az orvosnő telefonált a legközelebbi ügyeletes intenzív osztályra, hogy indulnak; mehetek-e velük, nem, a mentőautóban nem férek el, most nincs is értelme, majd később telefonáljak, s akkor megkérdeztem, ugye, fogalma sincs, mit vett be. Bevett valamit?, kérdezett vissza, azt hittem, ő tudott a bejelentésemről, nem tudott, fel sem merült benne, hogy mérgezés, öngyilkosság, le kellett mondania azt a kórházi felvételt, a Korányi kórházba kellett szállítaniuk, már beengedtek anyám szobájába, a szőnyegen feküdt, világoskék bugyi volt rajta, lepedővel betakarták, pulzusa még volt, a gép lélegeztette, mindenki tette a dolgát, mi is segíthettünk, tartottuk a palackot, míg a mentősök felhozták a hordágyat, a lépcsőházban is tartottam, a doktornő pumpált, a férfiak cipeltek, nyomakodtunk a fordulókban, éjszakai telefonálásaim a kórházba, ahogy mondtam a nevét, s ahogy az ügyeletes ápolónő időről időre ugyanazt ismételte: él, de súlyos, életveszélyes állapotban van, a szavak, a beszéd is a dolog darálása; forog, megint forog, önsúlyától forog az egész – és a forgás, a dolgok engedelmes megtétele, minden halasztás. Az öcsém egyedül jött haza a Balatonról, egy percre odaállhatott a kórházban anyám ágyához, a főorvos azt mondta, már bekövetkezett az agyhalál, és ő nem kérdezte meg, miért lélegeztetik akkor. Én sem kérdeztem volna. Mindegy. Megvárták, míg leáll a szívműködés. Nem kellett másnak a lélegeztető, így nem kellett semmiben dönteniük, semmit siettetni, nem kellett semmit csinálni. Vasárnap délután éppen olyan halott testnek láttam, mint szombaton késő este. Az öcsém órákig kutatott otthon, nem talált búcsúlevelet. Nem

biztos, hogy öngyilkosság. Szerette volna hinni, hogy nem az, de nem hittük. Amikor keféltam a szőnyegpadlót, időt hagytam-e neki? Cinkosa lettem, hogy többet merjen, mint amennyire valaha is elszánta magát? Ő életre hozott, én meg a halálba segítettem? Nagyon sokszor mondta, hogy nem fél a haláltól, és nagyon félt. Szégyellte, hogy fél, apám halála után még jobban szégyenkezett, akkor már azt is szégyellte, hogy mintha elfelejtette volna beváltani évtizedekig hangoztatott fogadkozását, hogy nem éli túl apámat. S aztán minden előkészítés, minden színjáték nélkül végzett magával. Soha ilyen tiszta, egyértelmű, soha ennyire póztalan nem volt, mint a halálában. A heti televíziós műsorral! Hogy belülről bezárta a vasrácsot, aztán alul és fölül az ajtót, kivette a kulcsot. Nem találtam gyógyszeres fiolát, dobozt a szemétben, sehol semmit sem találtam. Nem rekonstruálhatom az utolsó félóráját, óráját. Mikor határozta el? Tudta-e, akarta-e már ebéd közben? Őrizte valahol a forgalomból egyébként régen kivont gyógyszereket? Vagy véletlenül akkor találta? Azt gondolta magáról, hogy zárkózott, holott sohasem volt zárkózott, és ennél zárkózottabban, szemérmesebben és magányosabban nem lehet meghalni.

Tagadhatatlanul részese vagyok a halálának, de nem tudom, mennyire; nem akarom hárítani a felelősségemet és nagyítani sem a szerepemet. Meglehet, nem is gondolt velem, és csak azzal vétkeztem, hogy én sem tettem örömtelibbé az életét. Nem tudom, hogyan, mivel tettem volna. Nem tudom tehát, aktív vagy passzív részese vagyok a halálának, de azt bizonyosan tudom, hogy átláthatóbb, érthetőbb nem lehet már a kettőnk története.

III.

Törőcsik Péter a Duna-parton ült, pontosabban a pesti oldalon, a Lánchíd és a Margit híd között, a vízből kiemelkedő kövek egyikén. Lement a lépcsőn, átbújt egy stéget tartó huzal alatt, leült, elhelyezkedett, és azt mondta magában: a rakodópart alsó kövén; nem ott volt, ez nem a rakodópart. Nem az. Ingatta a fejét. Térdét csaknem az álláig húzta, nézte a vizet, a vízen imbolygó limlomot, hosszan, odaadóan figyelt egy parafadarabot, már eldönthetetlen volt, látja-e még, vagy odaképzeli, ahol körülbelül lennie kellett – és feszengett. Attól is feszengett, hogy talán bárhol, bármilyen testhelyzetben, akármilyen környezetben lehetne most, úgyis pózolna. Csak másolásra képes. Másolat. Hülye másolat. Ezt is kimondta magában, ismételte: másolat – ez is ócska, ahogy mondja, és csapkod, dül-fül, ahogy figyel, meg ahogy messzire, türelmesen elnéz, de aztán kapkod; minden, minden másolat, és ezt is úgy mondja, mintha megvetné magát: csak egy másolat. Nem veti meg. Aki igazán tehetséges, nem nyavalyog ennyit, nem kérkedik kivételes önreflektáló képességével, és nem is szenved ettől. Nem. Nem szenved. Hányszor látta Bakó tekintetében a ragadozó-villanást: ott van, ott ni, a következő pillanatban le is csap rá. Témára, képre, emberre. Lecsap. Az övé. Nem is gondolja, hogy az övé, csak fogja, viszi, használja. Gondolattalanul az övé, és mindenki elismeri, hogy csakugyan, hát ki másé volna, persze, az övé. Bakó, ha ideülne a rakodópart alsó kövére... ha ideülne... ez is milyen hülye képzelgés, miért kell neki arra gondolnia, mit tenne, mit látna, mit érezne Bakó... Bakó vagy akárki... a francba! Miért kell neki idejönni, és színpadias lelkiismeret-vizsgálatot rendeznie, szálazni, szőrözni, hogy miért feküdt le Bakó Julival. Mert szereti, mert szerelmes, sőt, minden jel szerint, Juli is szereti őt... még sohasem szerette így senki. Szereti, nagyon-nagyon szereti. És bárgyú a kérdés, hogy ha nem Bakó lánya volna?... meg ha nem így, és ha nem úgy?... Bárgyú. Mellébeszélés, fiú, a

nagy lelkiismeretesség hamis. Mi van? Miért kell idejönni? Fuss inkább utána, légy vele, koslass a szoknyája körül, és áldd az eget, hogy megtaláltad, mondogasd neki, hogy szeretlek, szeretlek, szeretlek, ezerszer, tízezerszer, százezerszer, ha akarja, ha jó neki, mondd, hogy szeretlek, szeretlek, szeretlek, ne hogy elbizonytalanítson a szemében látott félelem, hogy talán téves, elsietett, hogy valótlan, álom, vágy és ráfogás csak, ne! Ugorj, vedd el, halálbiztosan nyúlj! Most! Láttál már olyan nagy szerelmet, olyan nagyon nagy szerelmet, amit akartál, amit Juli is akart? Nem láttál... sehol, soha. Hát csináljátok meg! Gyerünk! Csináld! Ez a te lehetőség, a tiétek. Gyerünk! Ahhoz nem kell rakodópart és nem kellenek a hülye kérdések, gyerünk! De ült ott, aztán előrehajolt, belógatta a kezét a vízbe, megemelkedve hátrább csúszott, tenyerén nyomot hagyott a rücskös kő, azt is gyílymesen nézte. Mi ez?

Már nyolcadik éve formálgatom történetünket, a miénket: amit választottam és ami hozzám tapadt, amit éltem és képzeltem; akkor ígértem, hogy mindent elmesélek neked, Anna, és nyomban szorongtam is, rád zúdíthatom-e a mindent, mert sötétnek, félelmetes elnyelőnek, amolyan sötét luknak sejtettem az én mindenemet. Félttem, hogy visszaélek az új lehetőséggel: úgy láttam, pár hetes korodban is kíváncsian nézel, mintha beszélni akarnál, beszélgetni, jó, mondtam, beszélgessünk, kíváncsiság bizsergetett engem is, nem a bal hüvelykem bizsergett, nem csak az, világváltozás; most már fél évszázadnál is tovább tartó világváltozás, szakadatlanul; beszélgessünk, mert így azért még soha, ez még nem volt, én majd elmesélek neked mindent; beszélgessünk! De félttem a zúdítástól, meg hogy elmesélhetők-e a szenvedések, miközben védeni szeretnék a szenvedésektől, mit kezdhetsz boldog kisgyerekként annyi csorba vággyal, elakadt lendülettel, annyi megroppant életívvel. Minek rángatlak ebbe az egészbe? Mi közöd hozzá? Veled kereskednék? Valójában a jövődre kacsingatok? Nem csecsemő, hanem lehetséges felnőtt kíváncsiság-

godra? Erőszakosan elképzeltek felnőttnek, és kiáltok hozzád egy mélységesen mély kútból? Mi ez?

Azért formálódik oly nehezen a történet, mert magam sem tudom, mi ez? A tenyérben látott rajzolat meg a képzelt szálak szövedéke? Hogyan lesz értelmes képpé, és beletörődhetek-e, hogy megszólítottként fiktívebb vagy, és idővel tán még fiktívebb leszel, mint bármelyik kitalált szereplőm, akit bábként mozgatok a mulattatásodra, beszéltetem, leültetem, felállítom, megmutatom, hogyan vinnyog és erőlködik, hogyan omlik össze, megmutatom, ahogy sóvárog és ahogy lassan töpörödik, láthatod egyiket elkékülő szájjal és a másikat esőtől csapzottan. Itt vagy? Csakugyan látod? Hallod? Vagy már most, formálódóban olyan szelíden gazdátlan ez a szöveg, mint a bábszínházad, amire nagyapád ráfestette, hogy ANNANNA bábszínháza? Mert a tiéd, megvan, jól látható a gyerekszobában, a falhoz tolva; igaz, nehéz darab, néhány perces játék kedvéért nem érdemes előhúzni, de voltaképpen bármikor előhúzható; neked vagy másnak, felállítható a szoba közepén, kinyithatók a festett szárnyak és a színpad-ablak – bármikor kezdődhet előadás, szóval nem kényszerűen és tehetetlenül őrzött lom, normálisan még nem gondolhatja az ember, hogy gyerünk, szabaduljunk, essünk túl rajta, ne érzelegjünk és ne görcsölgjünk, vigyük inkább a Dunához, fektessük a vízre és figyeljük, ahogy elúszik, el, el, himbálózva halad dél felé. Még nem, bár a mindezt nem gondoló ember az idővel egyre gyanakvóbb, és sejti, hogy a részbeni feltámadások hite merő önáltatás. A dobozokban és dossziékban raktározott levelek, emlékek soha senkinek nem kellene, az esetleg szükségessé váló iratok úgysem kerülnek elő, amikor éppen szükségessé válnának; a drótdarabok, foglalatok, gyógyszerek, gombok, szerszámok úgyszintén: kár reménykedni, hogy eljön majd az idő, amikor a gondos őrzés elnyeri jutalmát. Ezen nincs mit nyerni. Minden eltett tárgy, minden halott darab nyomja az élet; fordított itt a nehézkedés: úgy nyomnak a nem használt kacatok, ahogyan az eltemetettet a föld. És hozzá gúnyosan, mégis dédelgetőn dünnyöghető: vanitatum vanitas.

Ahogy nézte Törőcsik Péter ott a Duna-parton az eldobált palackokat, a szétlapított és már rozsdás sörösdobozokat, rongyot, papírt, nejlonzacskók foszlányait, galambtollat, a vízen úszó szemetet, gondolnia kellett arra is, hogy későn született gyerekként talán még viszonylag fiatalon fogja felszámolni a szülei lakását. Gondolt erre, vagy inkább akkor, ott is meglökte, áthúzott rajta és megborzongatta a sejtelem. Félt minden valószínű, minden lehetséges, várható változattól; évtizednél régebben szorongott az egyre elkerülhetetlenebbnek érzett kifutásoktól. Amíg az apja él, az anyja viszonylagos védelmet élvez; akár a kórházban, akár otthon fekszik némaságba burkolózva, máskor meg tombol, sérteget, átkozódik vagy öngyilkossággal fenyegetőzik, az apja pusztá léte megóvjá a gúnytól, a teljes elhagyatottságtól, minden egykori barát, rokon, ismerős felszabadult és jócskán indokolt visszahúzódtásától. De ha túléli a férjét, mi lesz? Követelődésével a fiát zsarolja? És aztán, az elviselésen és a kötelességszerű gondoskodáson túl mi lesz? Persze mindig is a gyávaság takargatása a jövőben kutakodni – most mi van? Nem egy vízen himbálódzó fadarabot kellene figyelnie, hanem ahogy elúsznak az érzelmei, a legelemibb kapcsolatai. Nem lehet okoskodással hárítani, sehogy sem lehet visszanyelni a kérdést, hogy miképpen történhetett meg vele ez az iszonyú elhidegülés: nézi az anyja gyógyszerektől és alkoholtól szétmárt arcát, szemének őrült villogását, hallja rekedt panaszát, ahogy acsarkodik a szomszédokra, a kollégákra, a megveszett világ bármelyik és valamennyi teremtményére, a televízióban látott korrupt politikusokra és a kapu elé hugyozó hajléktalanokra, kutyákra; a válláig sem ér az anyja, a nyakán lötytyed a bőr, és a csípője idomtalanul terebélyes; nézi, és akárhányszor elhatározza, nem zuhan majd a maga gyártotta csapdába, néhány perc után fortyog már ő is, nem is az agyában, hanem a gyomrában, a hasában kezdődik mindig a fortyogás, és egyre gyakrabban bele-beletúr a hajába, nőiesen remeg a keze; micsoda hazugság, milyen álszent megfutamodás betegnek mondani, sajnálni, ráhagyni, csitítani; de szégyelli, hogy haragszik az anyjára,

hogy megveti, hát roncs!, látható, hogy roncs, hogy pokollá tette a saját életét, a sajátját jobban, mint bárkiét, szégyelli, hogy képtelen oly rendületlenül kitartani mellette, ahogyan az apja. Kitartani távolságtartóan, fegyelmezett közönnyel, nanál, közöny az is, sőt, sikeresebb közöny, mint az ő perzselő hidegsége. Az anyja összeomlása eltávolította az apjától is. Mire meghalnak, semmi sem marad a gyerekkori ragaszkodásból, visszanézve hihetetlen lesz, képzelődés és önáltatás minden ölelés, odabújás; mikor az apjával versenyt úsztak, amikor vasárnap reggelente befeküdt az ágyába, a takarója alá kucorodott, és figyelte az apja arcát, a szeme mozgását, míg az újságlepedőt olvasta, érdekes?, kérdezte egyszer komolykodva, és az apja ezen rengeteget nevetett, társaságban mesélte, idézte, eljátszotta, érdekes?, nem, nem érdekes, és nevetve ölelgette őt, máskor meg mintha megrémítette volna az öreg, ő gyanútlanul kérdezett valamit, nyílt eszű, érdeklődő fiú, mondták róla, és igyekezett is jól játszani ezt a szerepet, fogékony, intelligens, büszkék lehetnek rá a szülei, hát kérdezett, rengeteget kérdezett, tudálékosan és bennfenteskedőn, tizenhét éves volt, amikor hallotta, hogy Bibó meghalt, és megkérdezte az apjától, ki az a Bibó, Törőcsik József meg rábámult, úgy bámulta őt, mintha minden előzmény nélkül rádöbbsen volna, hogy a fia voltaképpen egy csaknem kihalt, legalábbis rendkívül ritkán fellelhető állatfaj példánya, előbb csodálkozva, döbbsen nézett rá, de arc kifejezése, a hirtelen dermedés, megkövülés már el is tűnt, a vonásai elsimultak, valahogy minden elomlott rajta, körvonaltalanná és így kétségbeesetté változott: talán egyszerűen hülye az egyetlen fia. Még szerencse, hogy ő nem ijedt meg az apja ijedelmétől, az bizonyára olaj lett volna a tűzre; nem, ő makacsul, de hangsúlytalanul újra kérdezte, ki az a Bibó, s végre választ kapott. És megtanulta azt is, hogy az ilyesféle kérdezősködéseket nem szabad lenézni, megvetni; tanárkodása idején, ha nagy ritkán kérdezte egy-egy tanítványa, inkább nevetségesnek érezte magát, ahogy hálásan, megmámorosodva magyarázott. Az osztálykirándulásokon köréje telepedtek a gyerekek, és ő

úgy mesélt a közelmúlt történelméről, mint valami nagyapó. Neki is történelem volt, amit megidézett, de megidézte, a félhomályos termekben vagy a csillagos ég alatt is látta a szemükben, hogy sikerült megidéznie, orrukban érezték a meg nem élt idő illatát, erős, fűszeres ez az illat, és úgy tűnik, veszedelmes is – a kamaszokat megbűvölhette egy-egy estére, de oly hamar kijózanodtak ők is; veszedelmes, mindig is veszedelmesnek képzelte a történelmet, de őt felkorbácsolta a bizonyára felkorbácsoltan veszedelmessé nyilvánított történelem; amikor felvételizett az egyetemre, valósággal hősnek, kalandba-harcba induló hősnek látta magát, és lelkesedett azért az időből kiszakadt, némiképp meg nem értett, de önfejlésével erkölcsi magasba emelkedő fiúért, amilyennek hitte magát – olyan is volt (?), talán, pedig csak az otthonról kapott muníciót hasznosította. Csak? Milyen gyorsan csalódott politikai elvárásaiban, de mindennél rosszabb volt az apja szemében látott elégedettség: ugye, megmondtam. Így van ez. És elégedettség, hogy ő végül is odahagyta a politikát, a polgármesterséget, a pártját: jól döntött. Milyen sokszor elmondta, dicsérte, hogy jól döntött. De lehet, hogy dezertálás volt. Csak rosszat és rosszat látott akkor. A '90-es polgármesterré választása előtti hónapokban különben kerülte az apját, s ha mégis találkoztak, minden alkalommal összevesztek, szinte mindig ő rohant el sértetten, és később nyomasztotta a kép: a tányéron hagyott, kihűlt húsdarab, a pohárban maradt sör, a kávé vagy tejszínhabos süteménydarab, amelyet az anyja bizonyára a WC-be önt, és aztán sokáig, hangosan öblíti a kagylót, a levegőben kerengő, befejezetlen mondata; újra és újra elhatározta, hogy meghallatlanul elengedi füle mellett a kritikát, hogy nem ugrik be semmilyen csapdába, próbálkozott, hogy találkozzanak nyilvános helyen, legyen ott más is – de nem és nem, ő előbb-utóbb elvörösödve felpattant, elég, ebből elég, felnőttem már, és nem vagyok hülyegyerek, a dicséreteket is mindenki megtarthatta volna magának; mindegy. Amikor leütötték, az anyja a kórházban is sipítozott, elhatalmasodó örületében az orvosoktól, az ápolónőktől követelte, hogy

csináljanak valamit, nyilatkozzanak, megszólalásukkal avassák mártírrá a fiát. Kínos volt. Ő minden újságíró elhárított. Kínos volt az egész. Meg valahogy hihetetlen is, hogy vele történt, egyszerre belekerült egy regénybe, ahová kamaszként gyakran kíváncszott – de ezt, így nem gondolhatta, mégsem az teljesült; minden mozdulatát ki kellett találnia, minden kiejtett szót mérlegelni, és vigyázni arra is, hogy ne legyen mesterkélt. Bizonyára az volt, elviselhetetlenül mesterkélt. Másolatféle, és fogalma sem volt – azóta sincs –, kinek-minek a másolata. Undorodik a másolat-lehetőségtől, undorodik, irtózik, hisztérikusan irtózik, mint a nők a varangyos békától vagy póktól, és bizonyára azért, mert valódi a fenyegetettsége. Ő bármikor másolat lehet. És ki nem? Ez persze nem megnyugtató, és nem ellenérv. Vajon a nagy másolat-kritikusok szenvedtek-e valaha a gondolattól, hogy agyafűrt elméleteik hogyan segítenek a másolat-szaporításban? Mert segítenek, az hétszentség. Jön a nagy másolat-leleplező, rámutat, felfed, és közben normává is avatja a másolatot. Nincs ma már író, festő, színész, aki másolat-pókok, másolat-szenvelgések nélkül ismertté lehetne. A művészeti és szociológiai elméletek, a leghumánusabbak-lágýabbak is behódoltak a másolat-uralomnak és... Bakó filmje hatalmas bukás lesz, ilyen megrázó filmet manapság nem szokás, nem illik, és főként nem lehet csinálni. Bakó sem tehetné, ha most harmincöt éves volna. Nem akadna, aki finanszírozná, és vége lenne, mielőtt elkezdődött volna. Ki az, aki egykor felhalmozott szellemi és erkölcsi tőkéjét így használja?! És röhögne, ha ilyen kifejezéseket hallana. Juli azt kérdezte, véletlenül nem az apámba vagy szerelmes, ugye?; és nevettek; de, az apádba, csakhogy te formásabb vagy. Vicces. Aztán elkomolyodik, sötétebb kék lesz a szeme, ráncolja a homlokát, és mégis kislányosabb így; tudod, a gyerekének lenni nem felhőtlen élvezet. Nem. Senki gyerekének sem felhőtlen élvezet, de nekik voltaképpen szerencsájuk van, egészen kivételes szerencsájuk...

Ha egyszer van már egy Törőcsik Péter nevezetű fiatalember – létezéséért a felelősséget, bármennyire is nyomaszt, viselem –, ha hagytam, hogy tanítson, beszélgessen a tanítványaival, kényszeres szokást erőltettem rá – aztán észre se vettem, mikor szabadult tőle –: elgondolkodva, előadás közben ujja rá tekerte egy hajtincset; hagytam tehát, hogy kerületi polgármesternek válasszák, aztán Bakó dramaturgja legyen, leüthették, megannyiszor csalódott, butácska és közönséges lányok közt keringett, jó szülőként hagytam őt a maga útján botladozni – mi mást lehet? –, most is magánügyemnek tekintetem, hogy el-elmormolom a tolsztoji kérdést, *becsületes dolog olyan emberekről írni, akik sohasem léteztek és semmi ilyesfélét nem cselekedtek?*, és hozzá a választ, ami mindig úgy hangzik, mint ima végén az ámen: *valahogy nem az*, szerettem volna, őt is, persze, szerettem volna egyetlen mozdulattal megszabadítani nyűgeitől – kit nem? –, és dacolva mindenféle logikával, jó ideje elhatároztam, hogy összehozom Bakó Julival, legalább ennyi legyen, azzal erősítettem magam, hogy ezt a történetet Annának mondom, és neki mondanom kell valami örömtelit, biztatni, vigasztalni kell; erősen akartam, s amikor láttam, hogy elgondolkodva lépeget a Duna-parton, megy lefelé a lépcsőn, le a vízhez, átbújik a vaskos huzal alatt, odatelepszik egy mocskos kőre, háta mögött az egykori Fehér Ház, nézi merengve az elúszó szemetet, a Margit híd autóforgalmát, a szemközti dombot, megrémültem – talán másképpen alakítja a sorsát, és nekem ez sem sikerül. Mellélülök, és megkérem, fogadjon szót, olyasmit csinálók, ami szülőként tényleg sohasem sikerülhet, amit nem szabad, értelmetlen és vétkes is – és mégis: ezt nem szűrhatjuk el! Mellélülök, és talán csak kérdezek: ha egy jó tündértől kérhetnél... mondd a kívánságaidat... meglesz... Végül is fordíthatok a sorsukon, a jellemükön... megszépítem és megfiatalítom, akit akar... De egyszer csak az órájára nézett, józanul, gyakorlatiasan, sietősen felállt, és nagyokat lépve elindult a Jászai Mari tér felé, ahol – tudtam – Julival találkozik.

Tíz esztendővel ezelőtt, amikor Évát először vitte beutalóval a pszichiátriai osztályra, egy-két hétig maradnia kell, a kúra néhány hét bent fekvést igényel, amikor várt a kórterem előtt a folyosón, várt az osztályos orvos szobája előtt, megvárta, míg udvariasan elküldik, addig rostokolt a fehér támlás padon, és lépegetett kockáról kockára, egyik ajtótól a másikig, míg nem mondta a nővér, elmehet; lelkifurdalása volt, ezerszer is újra latolgatta, mekkora a felelőssége, s hogy csakugyan beteg-e Éva, mi az, hogy pszichózis?, mi az, hogy összeomlott?, miért kell fékeznie az indulatait, a haragját?, nincs-e bárkinek elegendő oka egy összeomlásra? – s megint: lehet-e erkölcsi fogalmakkal hadonászni?, nem ostoba, sőt, már-már idióta a fortyogása?, beteg, beteg, beteg, és a fáradásig ismételt szó után mégis a pukkanás: ráfogás, hárítás, kulturált csomagolás és eltolás csupán betegnek nevezni; zavaros a tekintete, de mintha akarná is ezt a zavarodottság-látszatot, nézd, milyen zavarodott vagyok, és sír, sajnálja és sajnáltatja magát, simogatni kell a kezét, mutatóujjával letörölni az állára folyó könnycsíkot, annyi mindent kibírtunk együtt, ne félj, kibírjuk ezt is, ne félj, ilyesfélét kell motyognia, és rémült a saját pillantásától, ahogy lopva próbál ránézni a feleségére, mint egy magándetektív, most rajtakapja, vagy most leleplezi az ócska színjátékot, mi ez?, mi elől menekült, és miért?, adott-e ő valaha okot erre az összeomlásra?, hogy egyszer csak bedobja a törülközőt, mi ez? miért?, és végigsimít a saját homlokán, rossz vágány, nem fut sehová, ne analizálj, te ne, de hasztalan az intés, az ember igenis analizál, vagy csapja be saját magát? Különben is normálisan viselkedik, elfogadja a viselkedési szabályokat, beteg, mondja az egyik orvos, beteg, mondja a másik orvos, a nővérek, az adminisztrátor, beteg, az ő helyzetét könnyítené mindenki, bizalommal felmentik, persze lopva rá-rásandítanak, valami oka, méghozzá általában banális és közvetlen oka van az ilyesféle összeomlásoknak, beteg, mintha vesekőve vagy gerincsérve volna, mintha, mégsem úgy, hanem hogy?, faggatnia kell magát, és tiltania is ezt a bugyuta faggatózást, beteg, és ő nem tud segíteni, nem lesz jó partner a

gyógyításban, ha kétségbe vonja, hogy ez betegség. Csak az első hónapok voltak gyötrelmesek, aztán alkalmazkodott a beteg hozzátartozójának szerepéhez, a látogatásokhoz és a nem kérdezősködéshez, belezőkkent az új ritmusba, a kórházi időszakok közötti otthoni ápolásba, a mindig vetett ágy látványába, a naphosszat alvó, olykor félálomban nyöszörgő asszony melletti olvasásba, hogy el kellett tüntetni otthonról a szeszes italokat, és nyomozni, hogyan juthatott mégis vodkához, konyakhoz; azt mondta magának, sohasem szokott hozzá ehhez az élethez, holott régen és gyorsan hozzászokott – nem, ez nem hozzászokás, csak helytállás; mindent el kell neveznie, megmagyarázni, szépen csomagolva a megfelelő skatulyába csúsztatni; oly mindegy, milyen szavakat használ – vagy mégsem mindegy. Szeretem az anyádat, és örökre hálás leszek neki, mondta Péternek, és látta, ahogy a fia szája formálja és kiejti azokat a szavakat, amelyeket persze nem formált meg, legalábbis nem ejtett ki: hogy csak szeretted, és azért hitted, hogy szeretted, mert hálásnak kellett lenned; ne analizálj engem, felelte volna, ha beszélnek erről, ha valamelyikük kiejti a szavakat; olyan fölfoghatatlan és értelemmel követhetetlen, ami velük történt, holott lennie kell magyarázatnak, nyilván van is, csak ő gyáva elindulni a jó vágányon; nem tudná megmondani, volt-e valaha alkalom, amit elszalasztott vagy elszúrt, volt-e rossz vagy vétkes döntése, nem emlékszik, pedig a legvalószínűbb, hogy volt, mások talán látják, tudják, józanul megnevezik, talán Péter is rálát az ő gyengeségeire, csúsztatásaira – talán. Mit kellett volna tennem? Elhagyni anyádat, amikor beteg lett? Vagy szerinted nem beteg, ez nem betegség? De, mondta Péter iszonyatosan lassan, és nem nézett rá, de, mondta, mintha örült alaposan meggondolná, de, biztosan betegség is, nem érdekes, minek nevezed, anya mindig önző volt, te is tudod, hogy könyörtelenül önző, még hozzá az áldozatos önzők fajtájából, és narcisztikus, mi történne, ha egyszer nem vele foglalkozna mindenki?, beteg? Betegesen egoista... ez a betegség színjáték... Hanem Péter magyarázata csak okoskodás,

hideg vagy ingerült csűrés-csavarás, áldozatos önző, mi az?, hülyeség, vagy legfeljebb szójáték. Te sohasem igyekeztél megkülönböztetni a lényeges és lényegtelen dolgokat. Hányszor elsoroltad nekem, hogy anyád igazán csak önmagával képes törődni, és minden körülmények között megszervezi, hogy neki jusson a legkényelmesebb része a lakásnak, hogy mindig azt esszük, amit ő szeret, ráadásul időről időre élelmészeti ideológiákkal irányítja az ízlésemet... kit érdekelnek ezek a dolgok? Semmi jelentőségük sincs. Te nem tudod megkülönböztetni a lényegest a lényegtelenről... Az élet nem lakberendezésből és evési szokásokból áll... De, mondta megint nagyon lassan, és az ő kapkodó, ziháló beszédét megtorpanító szavakat rémületesen lassúnak, dramatikusnak szánta, de... főként ilyesmitől áll az élet... aztán még lehet mítoszokat költeni a hűségről meg a kitartásról, de egyre inkább gyanítom, hogy ezek mítoszok... téged is elandalított... Legszívesebben pofon vágta volna Pétert. Te egyáltalán nem szereted az anyádat! Ő is milyen dramatikus. Negyedik felvonás vége, a nagy kimondások helye... Egyetlen mozdulattal sem követeled tőle, hogy szedje össze magát, álljon a lábára, végezze a dolgát... Ha abajgatod és gyötröd magadat, hogy elég odaadón abajgatod-e, csak biztatod, hogy dobja szét kezét-lábát... Te is sugalmazod, hogy milyen feleség, milyen anya legyen... Nekem most már mindegy... nem mindegy... de most már... A végén mégis Péter vágott oda az asztalhoz valami konyharuhát vagy szalvétát, valami rongy volt, odacsapta az asztalhoz, csúsztak a poharak, koccantak a kések, villák, és elrohant... Elég volt!... Elég volt!... Persze, elég, mindenkinek elég. Tehetetlenségünkben és tanácstalanságunkban forttyogunk, de ha ő meghalna, Péter tisztességesen törődne az anyjával, biztos abban, hogy tisztességesen ellátná... Vagy Éva meggyógyulna... van ilyen. A felszabadult özvegyek; mulatságos. Ami a legnehezebb és legszégyenletesebb, hogy valójában nem alkalmazkodott Éva betegségéhez, csak felületesebb lett az élete. Örömtelen és felületes, hogy ne legyen elviselhetetlenül fájdalmas. Unalmasan és mégis nyugtalanul telnek a napok, külön-külön az órák,

a percek, a másodpercek; egy nap annyiszor nézi meg az óráját, mint korábban egy esztendő alatt. Rossz, ami éppen van, pedig nem vár jobbat. Ha otthon van Éva, siettetné, hogy visszavigye a kórházba... szakszerűbb, megnyugtatóbb... várja, hogy visszavihesse, és amikor a kórházban van, türelmetlenül haza akarná hozni... hét végére elengednek?... nem tettet, hogy így kívánja... Kívánja? Hiányzott, amikor három hétig Németországban volt. Ebben biztos: hiányzott. Három-négy naponta felhívta, és erőltetetten lelkesedett: ne aggódj, maradj nyugodtan, ha szívesen látnak és jól érzed magad, maradj, de fogalma sem volt, mitől érezheti jól magát Éva, miért jó neki idegenben; nyűgösködik, hogy nincs rá senkinek szüksége, hiába él, nem kell ő senkinek, a könyvtárosi munkáját sohasem szerette, volt néhány nekibuzdulása, kutatni akart ezt-azt, szociológiai felmérésekbe és filologizálásba kapott, de végül is megkönnyebbült, amikor nyugdíjba mehetett – sértetten adta be a nyugdíjkérelmét, remélte, hogy marasztalják, remélte, hogy majd ünnepélyesebb-fájdalmasabb búcsúztatást rendeznek, hogy az utolsó hónapokban jócskán megemelik a fizetését; az intézetben is megkönnyebbültek, hogy betöltötte a nyugdíjkorhatárt, és kimért udvariassággal megszüntethetik a munkaviszonyát. Akkor volt a legrosszabb állapotban, persze, miért marasztalták volna?; nem vitatkozhatott Évával, csakugyan mindenki kerülte, amennyire lehetett, kerülték őket; és a németországi időzésen mégis kapva kapott, ott aztán végleg semmi dolga nem akadt, senkinek nem volt szüksége éppen Törőcsik Józsefné született Földes Évára, a nyugdíjas könyvtárosnőre, feltehetően Hermanns professzorék házában nem takarított, nem főzött, nem stoppolt – büszkélkedett, hogy kétszer-háromszor autóbusszal bement a városba, egyedül egy kiállításra, máskor üzletekbe; Péter fintorgott, hogy ez igen, ez anya társadalmi státusza, le a kalappal, ez óriási, ez tiszteletet parancsoló, elég, ha valakinek annyit mond, meghívással voltam Németországban, Heidelbergben, Hermanns professzoréknál, ennyi elég, ettől aztán valakinek érezheti magát, mert valakinek tartják, de Péter türelmetlen és ingerült,

ha Éváról van szó, tudod, hogy veszélyes, ha egy fiúnak nincs valamicske Oidipusz-komplexusa?, az, veszélyes, tapasztaltam, és bólogat, nem szabad hagynia, hogy Péter bármit mondjon, meghallgatnia sem szabad az ironizálását. Neki tényleg hiányzott akkor Éva, talán mert hosszú idő után először nem kellett törődnie vele, nem maradt dolga, elköltözött egy más világba, hihette, hogy jobba, és az ideiglenesség tudata nem enyhítette a hirtelen rátörő ürességet. Nem volt Évával dolga. Mikor kórházban van, legalább látogatja, az is gondoskodás, termoszban visz meleg ételt, gyümölcsöt, tiszta hálóinget, jó időben sétálnak kicsit a parkban, vagy a kórházi ebédlőben ülnek, elmondja Évának, merre járt, milyen posta érkezett, ki telefonált, kiagyalt üzeneteket és üdvözlőket ad át, jókívánságokat, nehezebb időszakokban erre Éva legyint, elhessentően, durván, és harákolva köhög. Ha lélekben elengedné, ha nem ragaszkodna többé a saját hűségéhez, elveszítené önmagát. Meghalna. Ezt nem értheti meg Péter. Szerencsére nem. Ezt senki sem. Nem szent ő, nem is a végsőkéig és esztelenségig hűséges férj. Az egésztest megszokta, és csak így tud élni.

Vasárnap délelőtt volt a kórházban, este még hívjál, otthon leszek, maréknyi húszforintost adott Évának, hogy telefonálhasson, hazahajtott, kiszállt a ház előtt, s amit szinte sohasem tesz: nagyot sétált a környéken, el egészen a parkig, nem ült le sehhol, ment, lépett, de mintha kis időre ő is elköltözött volna, át egy jobb létbe, az egész esős-nyirkos hét után kisütött a nap, neki való, melengető, kipirult az arca, fehér pergamen bőre, a szemüvege nem is langyos – forró; sétált, és rácsodálkozott a piros-arany avarra, kutyákra és babakocsikra, a nyilvános WC rücskös-zöld falára, a firkákra, a kártyázó férfiakra, a padon ücsörgő öregasszonyokra, azt mondta magában: rácsodálkozom, milyen régen nem jártam így, szinte soha, kigombolta a felöltőjét, milyen régen; otthon megebédelt egyedül. Kivette a mélyhűtőből az adagokba előkészített ételek egyikét, a műanyagdobozokra Irénke kis papírtapaszokat ragaszt és dülöngélő betűkkel, hibásan ráírja, hogy „borjú zöldborsó” vagy „töltőtpaprika” vagy „rostéjos”, ő megmelegíti, amit

éppen megkíván, poharat, ásványvizet, salátát, kompótot, kenyeret, sőt, mindent tálcára rak, míg jár a mikrohullámú sütő; még nézett le a belső kertre, a házfalak közé zárt csipkebokorra, gesztenyefára, még ugyanazzal a pillantással leltározott, mint a sétája közben; a konyha a lakás legnaposabb része, ehetett volna ott is, de nem, mindig beviszi a dolgozósobájába az ételt, hétköznapi vacsoráját is, a nagy fotelba ül, maga elé húzza a dohányzóasztalt, térdére terít egy damasztyszalvétát; most már megszokta. Valami borsodós süteményt is készített neki Irénke, vaníliás-habos süteményt, a bejárónő észrevette, hogy ő minél idősebb, annál édesszájúbbról, nevetett, én ennek örülök ám, a professzor úr biztosan tudja, hogy aki nem édesszájú, az nem is kedves... így van ez, kérem, és a professzor úr amúgy is olyan vékony; így van ez, bizony, az ideális férfi édesszájú, és akad egy kevés Oidipusz-komplexusa, nagyszerű, halad hát a tökéletesség felé. Ebéd után ledőlt a heverőre, feje alá gyűrt egy díspárnát, lábára hajtotta a kockás gyapjútakarót, szemüveg nélkül nem látta a két könyvespolc közötti falдарabon a bekeretezett, kitűnő minőségű Van Gogh-reprodukciót, a reszketős kék égben reszkető auvers-i templom erős vonalait – most homályos folt, a kék-szürke-narancs és sárga még reszketősebb, de még szenvedélyesebben csavarodik, forog és húz, húz fölfelé, minden fölfelé, mert az *emberi szenvedésnek soha nem lesz vége*, ezt mondta haldokolva, utoljára ezt mondta, egy hónappal azután, hogy megfestette Az auvers-i templomot; egy hónappal azután lelőtte magát; szemüveg nélkül más a kép, álmosan azt gondolta, hogy más, érdekes; behunyta és kinyitotta a szemét, érdekes, remeg és húz fölfelé, az *életemet adom érte, az eszem félíg már ráment*; tudta, hogy a templom hosszúkás, rácsos ablakai az ég sötétkékjénél is sötétebb kékek, Párizsból hozta ezt a reprodukciót, persze bekereteztetni egy reprodukciót barbárság vagy kispolgári, vagy fene tudja miféle ötlet, de szerette és megszokta, hogy vele lakik, s ha némelyik látogatója tekintetében lenézést sejtett, kihívóan mondta, igen egy reprodukció a falamon! Na és!? Senki sem kért magyarázatot, Évát sohasem

érdekelte, és Péter sem mondott semmit. Ilyesmért heveskedni? Újra becsukta és kinyitotta a szemét, más; az életemet... miért adtam az életemet?, kinek, minek adhattam volna, milyen romantikus ilyesmit papírra vetni, meg löni, vágni, csonkítani... minden persze, romantikus... festeni is, minden... Úgy aludt el, hogy tudatában volt: ez az alámerülés, kihunyás, elengedés jó, most jó. Fél óránál többet nem szundikált, és amikor felébredt – csak langyos, otthonos burokbán lehet ilyen jó –, kivételesen nem érzett rémületet, nem ugrott fel, nem fuldoklott, nem hadonászott a levegőben, feküdt moccanatlanul, már ébren, és jó volt, nyugodtan nézte a felfelé tartó, forgó templomot, a sötétkék ablakokat, ez az auvers-i templom, annak kell lennie, ő vette a reprodukciót Párizsban, ő hozta haza, bekereteztette, miután kiszemelte a képnek ezt a helyet, jó hely, a heverőről is éppen rálát; ilyen jó lehet végül minden, ilyen egyszerűen és nyugodtan jó, beleöregszik az öregségbe, beletörődik, sértetlen értelemmel bele, le, valamibe bele, lebegve le, lefelé, lassan le, néz nyugodtan, és fájdalom nélkül tudja, hogy ez lefelé, és hogy jó, végül jó, ki hitte volna, hogy jó.

Megjelent a Ligetben Kertész Péter interjúja a hungarista Szemenyei-Kiss Tamással, de úgy, hogy beszélgetésük szövegét az én beszélgetős jegyzetem kísérte. Miért kereste meg Szemenyei-Kisst, kérdeztem Kertészt, miért, mit várt a beszélgetéstől, hitt-e a kapcsolatteremtésben, végtére is miért, miért hívta fel telefonon, kezében tartva a fekete keretes, halványzöld röplapot, amelynek szövegét Szemenyei-Kiss fogalmazta, *Őszinte magyar szó a zsidósághoz 1945-1995*, és a '95. október 22-i Csurka-demonstráción a hungaristák osztogattak, ám a MIÉP azonnal elhatárolódott attól a szélsőjobbtól, túl szélsőjobbna, vagy ellenkezőleg: nem igazi szélsőjobbna minősítve a hungaristákat; szóval miért, faggattam makacsul Kertészt, nem is leplezve tanácsalanságomat: mert miféle végiggondolást és szabad sokféleséget kívánok, mennyire kívánom, ha közben visszaborzadok egy hungarista „lelkétől”,

és még a létezését sem akarom tudomásul venni, igen, azt akarom: ne legyen. Nincs ebben az akaratban semmiféle aktivitás, nem akarom megölni vagy megöletni, nem akarok kárt, szenvedést neki, nem vezérel bosszú, azt hiszem, még harag sem (nem nevezném annak), sőt, éppen mert semmi sem vezérel, valóban azt akarom, hogy ne legyen. De van. Ez a passzív akarat számomra is új volt – azóta nagyon sokszor szoktattam szívemet hozzá, de talán nem elég eredményesen, talán nem is lehet eredményesen; van. Mindenki és minden van, még ha erősen akarom is, szorítom a saját kezemet, nyomot hagy a körmöm, és mondom: ne legyen. És gyanítom, hogy ma Szemenyei-Kiss is csak azt akarja: ne legyek. Itt a demokratikus jogállam, az olyannyira vágyott szabadság, amelyben végre senkinek nincsen akkora hatalma, hogy kegyétől-ideológiájától bárki léte függne, így hát jó erősen szorítja ki-kí a saját kezét, nyomot hagy a körme, lehunyja a szemét, és azt kívánja: ne legyen, se ez, se az, ne legyen, sokan, nagyon sokan ne legyenek. A jóisten meg (esetleg angyal, tündér, varázsló?) idepillantva tanácstalanul vár, aztán ennyi semmit se kívánás láttán csalódottan, és bizonyára ingerülten is, elfordul. Hisz mintha már nem is volnánk.

Mégis: Szemenyei-Kiss nemrég felhívott telefonon, miután „mozgalmuk” működéséről, a legsötétebb alvilági harcokból is megcsillantva valamit, hosszú levelet írt nekem, előrebocsátva, hogy „a tisztességes ellenséget” is többre becsüli „a jellemtelen átmeneti szövetségesnél”, s nyilvánvaló volt: még én is alkalmasnak látszom, hogy újságíró-lapcsináló „kollégaként”, akár támadva is, tájékoztassam olvasóinkat – felhívott tehát, mert ha meghallgatom, ha kulturáltan szót váltunk, legalizálom; és tudni akarta, közzéteesszük-e leleplező összefoglalóját, hogy ki és hogyan pénzelt Torgyán politikai karrierjét, hogy a szélsőjobboldal korábbi legfőbb támogatója, a milliárdos amerikai voltaképpen az ukrán fegyverkereskedelemből szerzi vagyonát, hogy a háborús bűnösként kivégzett nemzetvezető sírjánál kik és mikor koszorúztak, és így tovább. A levél nemcsak nyelvtanilag értelmes mondatokból szerkesztett, és

nemcsak nyilvánvaló tényeket közlő: érezhetően újságírói gyakorlattal rendelkező ember írta – fegyelmezett ingerültséggel. Elolvastam, mi tagadás: többször is elolvastam, és aztán tartottam a telefonkagylót, hallgattam, sőt, kulturáltan szót váltottunk, most bemegy az Írók Boltjába, mondta, tudnék-e ajánlani olyasmit, ami témájába vág, ajánlottam, és nem tettem fel ironikus kérdéseket, nem bíráltam, nem vitatkoztam, cseppnyi türelmetlenség sem volt a hangomban – és míg beszélünk, míg tombolt közöttünk a civilizációs ártalom, furcsa módon éppen akkor nem éreztem elviselhetetlenül nyomasztónak az örökségemet: nem dübörögtek bennem a zsidótörvények szövegei, nem jelentek meg előttem a deportáló vonatok, az auschwitzi rámpa, a cservenkai téglagyár, éppen nem éreztem, hogy születésem helyével-idejével eleve kiválasztott vagyok, még csak a nagy idők tanúja-pózában sem feszengetem. Semmi rémület, ahogy levele fenyegetésnek hallható mondatai sem ijesztettek. „Önök meglehetősen felszínesen tárgyalják a hungarizmus kérdését Magyarországon. E politikai szervezetnek ugyanis lényegesen nagyobb a jelentősége, mint ahogyan azt a honi média irányítói sejtetni engedik – írhatom úgy is: a téma agyonhallgatása közepette a Szálasi névvel fémjelzett eszme (ha nem is zavartalanul) fejlődik, erősödik Magyarországon”. Lehet. Lehet, hogy erősödik, gondoltam mélán. Csakugyan lehet. Nekem legalábbis nincs lehetőségem, úgy fest, hosszú évek óta újra és újra megvonatik annak lehetősége, hogy valamennyire már történelemnek tarthassam a – mondjuk – „Szálasi névvel fémjelzett” eszmét és gyakorlatot.

Hogyan menekedhetnék a zsidó-paranoia rémétől úgy, hogy közben ne érezzek gyanakvást: azért nem akarom felfogni, tudomásul venni ezt vagy azt a nagyon is félreérthetetlen támadást, mert a zsidó-paranoia rémére hivatkozva hagyományosan így hátrítottak az asszimilált zsidók? Hogyan lehetne, hogy ne mérlegeljem, mi taszít jobban: a paranoiás rémüldözés vagy a megjuhászodó körülményekbe-simulás? Hogy ne erősebben forduljon fel a gyomrom, amikor a híradó megmutatja a

miniszterelnök és a „történelmi egyházak vezetői”-nek találkozását, és az öreg sabeszdeklis vezető alázatosan hajlongva nemcsak jóval tovább szorongatja az ifjú vezető kezét, mint amennyit az illem előír, hanem és mindenekelőtt tovább, mint a többi egyházi előjáró – jó volna, jaj, valahogy jó volna áttörni a lehetetlenség falait, és egyáltalán nem közösködni, még így, ezzel az öklendő tiltakozással sem, hiszen azért mozdul erősebben a gyomrom, mert kötelességtudóan, felháborodva, szégyenkezve, valahogy és valamennyire azonosulni kényszerülök, de nem akarok sem azonosulni, sem elhatárolódni, szeretnék *ugyanúgy* utálkozni és majdnem egykedvűen bámulni a képernyőre, mint amikor kormányhatározatokat ismertet a szóvivő, bár fogalmam sincs, lehet-e egyszerű hallgatással most hallgatósdit játszani, úgy tenni, mintha nem volna hallgatólagos döntés arról, hogy zsidó nem kerül kormánypozícióba, de azt sem tudom, szóvá tehetne-e ilyesmit az ember, joga volna-e bárkinek ezzel az exponálással megnevezni és megkülönböztetni magyar állampolgárokat. Nem tudom.

Nem tudom azt sem, mi értelme van a bizonyára mindig jó szándékkal szervezett „zsidó-keresztény párbeszéd”-nek, hát még a „megbékélést” szorgalmazó eszmecseréknek, de a kétségeim nem praktikus természetűek, nem olyasmibe akadok, hogy ezeken a konferenciákon, tanácskozásokon amúgy is azok vesznek részt, akik felkészültek és felvilágosultak, s egymásnak mondják *ugyanazt*, nem az okos megnyilatkozások hatástalansága és rendszerint élettelenisége, vagyis a meddő szó szaporítása csüggeszt. Istenem, melyek a nem meddő és nem szaporított szavak? De mi értelme beszélni és írni valamiről, ami itt és most megközelítően sem definiált, és erőszak vagy csúsztatás nélkül talán nem definiálható? Vajon a hatalmas, összehordott „ismeretanyag”, a történelmi, szociológiai, pszichológiai „tudás” nem fedí-e el a tanácskozók lényegi tanácstalanságát, nem simítja-e kulturálttá azt az állandósult hökkenetet, amit normálisan megtanul az ember kezelni, mert megtanulja, hogy a létezés legvégső kérdéseit csak kivételes

alkalmakkor és csak mintegy tudományos vizsgálódás céljából ajánlatos szabadon engedni. Megtanulja, próbálja, de mégis: hogyan lehet a zsidólét öntudatával úgy élni, hogy az ember egyáltalán nem érzi magát zsidónak (sem vallási, sem nyelvi-történelmi-irodalmi értelemben; a faji jellegzetesség meg – ha volt ilyen Európában? micsoda? milyen testi jellegzetesség az? – régen elolvadt), nem vágyik védelmező, akol-meleggel csábító zsidó közösségbe, de nem és nem, meg nem tagadná ezt a meghatározhatatlan-értelmezhetetlen, és nyilvánvalóan önmagára vonatkozó jelzőt? Jelző ez? Ha szemernyi identitás-zavar sem löki erre vagy arra? S ha egyre inkább sejti, hogy létezése végső kérdéseit – reménytelenül és kényszerűen persze – ebben a fogalomban leli meg: zsidó. *Nekem* mi az? én mit mondok rá magamnak? Kívülről ugyanis nem várhatok semmit: berzenkedem, ha bármilyen előjellel, értéktartalommal zsidónak mondanak, s akkor is, ha negligálják a zsidóságot. Nem találkoztam még soha értelmes, érvényes meghatározással – és rossz előérzet gyötör: értelmes lehet-e, ha az ember újra és újra nekimegy létezése paradoxonának. Mintha cellája falának vetné magát.

Nyolcévesen azt kérdezed, Anna, mi az, hogy én zsidó vagyok. Kérdezhetnél a villámlás és dörgés viszonyáról, a föld forgásáról vagy hogy miért kellett Odüsszeusznak tíz évig bolyongania, míg visszatért Ithakába. De azt kérdezed: te zsidó vagy? mi az? Rossz lesz a válasz, csak rossz lehet, hiszen saját magamnak is csak *körülbelül* mondhatok valamit, meg azért is, mert túlságosan igyekszem, hogy ne adjam tovább azt az örület-gyanús hökkenetet, ami meglehet, keretek közé fogott, szinte domesztikált, s így már alig nevezhető örületnek, de én semmit sem akarok ebből továbbadni, semmit, nem akarlak megfosztani attól, hogy történelemnek vélhesd, amit én nem tudok; ügyeskedem, „tárgyasítom”, tényekkel vagy inkább ismeretekkel zsúfolom a mondataimat, mintha egy párbeszéd konferencián volnánk, és közben látom, hogy unalmassá párolok az egészet, zagyva és borzalmas történet lesz, ami nem is az én történetem, bár mintha rólam lógnának a halottak

és a meggyalázottak; évezredekig tartó batyus vándorlások képei kavarnak, és a megnyíló tenger is, minden a krematórium-füstben, füst, sűrű füst, földön futó füst, világot betöltő, mindent átjáró füst – lehetne már történelem vagy mitológia, lehetne mese is, de nincs befejezés, nem ígérhetek befejezést, és nem szavalhatjuk együtt, hogy *mai napig szép Tündérországnak boldog fejedelme*; ki, mikor?, nem lehet addig se mese, se történelem, ameddig nem tudom továbbadni. Mégis mit kellene és lehetne továbbadni? Nem tudom, tovább kell-e adni valamit egyáltalán, vagy inkább felejtetni kellene – azt nem! –, hagyni, hogy ismeretté hűljön – de nem hűl! –; nem tudom, végül mintha én is csak kitérnék, hárítanék, hiszen nem azt kérdezted: mi az, hogy „zsidó”, hanem mi az, hogy én zsidó vagyok. Mi az?

Évekkel, évtizedekkel ezelőtt sokkal egyszerűbb volt. Patetikusan olyasfélét gondoltam, hogy zsidólétem csak erkölcsi többlettel jár – járhat –, mert az emberen magán, a tehetségén múlik, hogy *adottságait* miként használja. Ha pedig – mint szentül hittem – én jól használom, talán ezért is szolidáris vagyok, érzékenyen szisszenek és lázadok mindenféle igazságtalanság, kizsákmányolás és megalázás láttán, talán ez az *adottságom* is segít, hogy kilógjak a mindenkori sorból, ne vegyüljek a mindenkori csapatban, nyájban, akkor hurrál, akkor a semmiféle confessiót nem kívánó, semmilyen konvencióba nem kényszerítő zsidólet csakugyan kiválasztottság, csodálatos ontológiai ajándék. '82-ben még ezért írhattam gőgösen, s kicsit odavetetten is, hogy jól megvagyok az adottságaimmal, olyannyira jól, hogy ha az adottságokat választani lehetne, én „csuda mulatságosnak és kihívónak tartanám, hogy éppen nő vagyok, hogy magyar és zsidó vagyok”. Persze, adottság, mi más volna?, s ha az adottságokat választani lehetne, most is választanám a zsidóságot – de a szép, tetszetős, bár kissé teátrálisnak tűnő választási gesztusom semmit nem magyaráz, nem értelmez – lehet, hogy éppen azért teátrális, mert a mentális homályt póz takarja? És ha adottság is, egészen másféle, mint a másik kettő, nyilvánvalóan azért

terelhettem ide nő és magyar voltomat, mert hagyományosan, valami „köztudat” szerint ezek is némi hátránnyal járnak, de úgy vélhettem, kedvesen hetyke, igen: kihívó, ha az ember kezdeni próbál valamit a hátrányaival. Nőlétem azonban soha semmiféle hendikepet nem jelentett – igaz, nem próbálkoztam olyan karrierrel, ahol ez akadályként akárcsak derenghetett –, s a legmélyebben, még hozzá bonyodalmaktól mentesen, azt hiszem, kristálytisztán és makacsul meghatározta egész életemet: érzékelésemet és gondolkodásomat, a munkamozdulataimat, tanári vagy szerkesztői stílusomat, mindent. Gyanítom, hogy magyar voltom öntudatos viseléséhez már szükség van némi hetykeségre, s nem azért, mert az el- és bezártság, a szűkösebb szemhatár réme ezen a tájon igenis fenyegetőbb – még ha a lényeglátás, éppen a szembefordulás révén talán lehetségesebb –, s nem is azért, mert magyarul írni valódi, tagadhatatlan korlátozás is, hanem azért, mert magyar voltom elválaszthatatlan zsidó voltomtól, mert nem beszélhetek – és nem érezhetek – külön-külön egyikről sem, kényszerűen és erőszakosan nem, holott különböző, nem egymásba csúszó adottságokról van szó, de hát ez a kényszerűség és erőszakosság már ahhoz a csomóhoz, ahhoz a paradoxonhoz tartozik, amivel veszkődöm itt, reménytelenül és eszelősen, mert nem lehet nem veszkődnöm vele. Mert nekiütöközöm és nekem jön: mi az?

Megpróbálok másik sarokból indulni, másképpen lépni – bár nem tudom, más-e így: nézek, ízlelgetek például egy Kosztolányi-mondatot, egy szívemnek kedves és fontos mondatot, s közben felesleges fanyarsággal és józansággal, túl sokszor ismétlem magamnak, hogy én legelragadtatottabb pillanataimban sem merném ezt leírni: „Az a tény, hogy anyanyelvem magyar és magyarul beszélek, gondolkozom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható.” Nem, én ilyet soha. Mert nagy esemény, nekem is nagy ez az anyanyelvi tény – vagy adottság? –, nagy bizony, hú, ha megnézem, jókora, de hogy „a legnagyobb”, azt nem vallanám ilyen feltétel nélkül, ilyen teljes odaadással. És mindjárt mérlegelem: vajon a stiláris

távolság miatt, valóban csak azért, mert tartalmilag nem egészen pontos? Nincs a fanyarságomban és méricskélésemben valami kényszerű szemérem? Talán nem elemi ösztön, hanem tanult reflex, hogy a magyarság, az anyanyelv, a haza s közötttem afféle senkiföldje sávot teremtsék, hogy vigyázzak a tartózkodásomra, s ezt – akár egy jelzővel – megmutassam, mint a német-zsidó Heine például, aki a *Németország* előhangjában, Párizstól ideiglenesen búcsúzva, azt írja, hogy hazasodorja a *bolondos sóvárgás* (närrische Sehnsucht)? De ha így van, ha ez a dac, hetykeség, szemérmes visszafogottság vagy mondjunk rá bármit, kikényszerített, afféle keserűen-humorosan játszott modor, akkor én valóban asszimilált zsidó vagyok, aki alkalmazkodik a nélküle született játékszabályokhoz, olyan magyar állampolgárságú zsidó vagyok, aki szépen tudomásul veszi, hogy léte nem ugyanolyan, mint a magyar állampolgárságú nem zsidóké, tehát azonosul valami ráosztottal, ami megfoghatatlan, érthetetlen, s főként amivel – az azonosulás, elfogadás, tudomásulvétel morzsájával is – hozzájárul, még visszamenőleg is hozzájárul Auschwitzhoz. Nekem kellene megkérdezni a játékszabály alkotóit és használóit – de konkrétan kiket? –, hogy miért is más az én magyarságom, miért nem egészen helyénvaló anyanyelvszerelmem? Hánynék, ha kérdezniem kellene, és minek is kérdeznék, amikor tudom, hogy nincs értelmes válasz, s hogy nem is hallgatnék meg semmiféle válaszkísérletet. Lehetséges, hogy ez a mára megkeményedett elzárkózásom – hogy nem, nem érdekelnek az okok, az indítékok, hogy nem nézem el és nem bocsátom meg az utóbb szerencsétlennek vagy félreérthetőnek nyilvánított megfogalmazásokat, nem – együtt vagy szembe-sülve azzal a lehetőségességgel, hogy ami nekem a létezés paradoxonaként sejlik, valójában társadalmi görcs, nemzedékről nemzedékre öröklődő és a különféle nyomások, tiltások miatt csak halmozódott indulattömeg, s az én kérlelhetetlen elzárkózásomtól még nagyobb, oldhatatlanabb és még értelmetlenebb lesz. Lehet. De önvédelem nélkül hogyan élhetnék együtt ezzel a paradoxonnal? Mi mást tehetnék, mint hogy

behunyom a szemem, jó erősen szorítom a kezem, és bosszú meg rosszakarát nélkül azt kívánom, hogy ne legyen. Ne legyen hungarista újságíró, ne koszorúzzák a nemzetvezető sírját, ne írja és jelentesse meg újra és újra magyar író, hogy manapság fordított asszimiláció érződik az országban, ne nyilatkozza egy miniszter, hogy ő azért lett kiscgazdapárti, mert a nemzeti oldalhoz tartozónak érzi magát; de van, de koszorúzzák, de írja, újra és újra megjelenteti, nyilatkozza... Hallgatolagos döntést hoznak, bevett fogalom lesz a „nemzeti oldal”, eufémisztikus, jogilag támadhatatlan kifejezés „az idegen”, és a magyar állampolgárságú zsidók is elfogadják, tudomásul veszik az immár ősi játékot, engedelmesen alakítják a szerepeket: vannak, akik vénségükre fedezik fel zsidóságukat, és a szerepalakításból élnek, vannak, akik maguk is óvatoskodnak, és hallgatolagos – önkizárásos, úgy mondják: önkorlátozó – döntéseket hoznak, vannak, akik simulnak és akik „felülemelkednek”, meg akik huhognak – vajon ebben a régóta finálészerű kavargásban feladhatnám-e keserves, nekem sem rokonszenves passzív akaratomat és elzárkózásomat? Nem tudom, mi az, hogy zsidó vagyok, de tudom, hogy mire kötelez.

Még arra is, hogy felismerjem, és aztán elviseljem a felismert tényt: a társadalmi szabadság nagyobb foka, a jogilag mindenképpen demokratikusabb rendszer fel- és elszabadította a torz indulatokat. Egyre forrong és bugyog, spriccel a zagyvaság; ki tudja: nem lehetséges levenni a tűzről, vagy éppen hogy nagyobb és nagyobb lángon fővetik. Hogy a „zsidókérdés” – így, ebben a fogalmazásban – ma éppúgy kreált, gonoszul manipulált, mint hatvan vagy nyolcvan vagy százhatvan esztendeje. Nem mintha a gyanú igazolódása, hogy igen, kreált és manipulált, bármit változtatna a tanácstalanságomon. A *külső* történésekről, az indulat-megnyilatkozásokról, a zagyvaság-befőzés hagyományos és új módszereiről legalább beszélni lehet – előadni szimpóziumon és az unokánknak –, de hát ez mind-mind kerülgetés. Próbáljam nem fuldokolva elmondani neked, hogy '38-ban, amikor apám jelesen érettségizett, de szegény zsidó fiú lévén nem kerülhetett a

nagyon vágyott orvosegyetemre, éppen '38-ban, az anschluss esztendejében a nagy hátszéllal száguldó, sikeres nemzetvezetőt bíróság elé állították és börtönbe zárták, többek között azért a „felforgató”-nak minősített nyilas röplapért, amely hebehurgyán nem őszinte magyar szóval közvetlenül a zsidósághoz fordult, hanem azt követelte: „Ki Rebekával a Palotából!” A beavatottak és a be nem avatottak pedig egyként tudták, hogy ez Horthynéra vonatkozik, aki nem volt ment némi zsidó fertőzöttségtől. Mintha a kormányzóné megsértésével hágták volna át az illemet, mintha nem Magyarországon hozták volna az első világháború után, a Horthy-rezsim belépőjeként az első európai zsidótörvényt, és hagyta ugyanez a rezsim, hogy az orvosegyetemen követelhessék a hallgatók: zsidó csak zsidót boncolhasson; mintha '38-ban nem Imrédy lett volna a miniszterelnök, mintha... Nem, nem akarom, hogy rám szakadjon, nem akarom továbbadni. Várok kicsit, két-három mély lélegzet, megpróbálom újra fuldoklás nélkül, megpróbálom higgadtan mesélni, hogy az ember olvassa, megtanulja (az ember képes mindent megtanulni), hogy a Rebeka itt gúnynév, a zsidólányok hagyományos gúnyneve, itt pedig Horthynéra értendő; a zavarodat látva aztán könnyebben váltok, ösztönösen megnyugtatólnak: hát persze, nekünk Rebeka az Rebeka, eszünkbe sem jutna a mi Rebekánkról Horthyné – és azt azért most nem mondom, most ezt nem, milyen mulatságosan és szívszorítóan hasonlít Rebeka arra a kislányra, aki voltam, a rólam készült régi fényképeken nem az arc, inkább a régiség, a sárgult és elrongyolódott papír öregsége különbözik az ő mai fotóitól, hogy egy-egy mozdulata, rebbenése, ahogy elmosolyodik vagy szorongva figyel, teljes testével figyel, és mégis tartózkodóan, ahogy felveti a fejét és odapillant valamire, engem újra meg újra beleránt abba az időkútba, varázsdóba, ahol ötven évvel ezelőtti fintoraimat és félelmeimet láthatom, amelyeket – minthogy az én fintoraim és félelmeim voltak – nyilvánvalóan akkor sem láttam. És nem bonyolódok még jobban a mesébe, hogy fogalmam sincs, miért

és miképpen ismétlődnek most azok a rezzenések, amelyek mintha ugyanazoknak a félelmeknek a reakciói volnának; és mintha az Auschwitzban meggyilkolt nagynéném, a nagyanyám meg a soha, fényképen sem látott dédanyám tekintetét is látnám; nem tudom, talán ezt mégis mondanom kellene – Rebeka is zsidó? Mi az?

A nyolcvanas évek derekán – ki sejtette akkor a szovjet tömb közeli összeomlását?, Magyarország igyekvését, hogy újra kapitalizáljon? –, tagadhatatlanul a diktatúra erodálásával egyidejűen lehetett egyre több okos szót olvasni, hallani a zsidólétről, a megtörténtekekről és az éppen történőkről, rokonszenvesen vagy nagyon is ellenszenvesen, mert kívárva, felszakadtak és felfakasztódtak sebek, legálisan vagy nem legálisan megfogalmazódott és formás halomba gyűlt a csomó történeti, szociológiai, lélektani ismeret – már tanácskozásokat is lehetett szervezni; óvatosan, különböző érzékenységeket kímélve, vagyis kulturáltan már rádió- és tévéműsorokat sugározni, már tervezhető volt Randolph L. Braham nagy monográfiájának magyar nyelvű megjelentetése (késéssel, istenem, némi késéssel, hogy a szorgalmazó Ránki György már nem érhetette meg, '88-ban azért ez megvalósult), de miközben a például nem legális Bibó-émlékkönyvben páran személyes élménnyel, s ami ennél lényegesebb, mert maradandóbb: kétségekkel és a saját felelősség – felelősség a felejtés-halasztás vétkében – vizsgálatával kapcsolódtak Bibó *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után* című alaptanulmányához, mondom, *ugyanekkor* szabadabban tört felszínre, gátlástalanabban megmutatkozott az új – legújabb – és meglehetősen vad antiszemitizmus, aminek formái és fogadtatása is kísértetiesen hasonlított a háború előttire-alattira. Mit is lehetne ebben újat kitalálni? Ezt sem tudom, most sem, azóta sem, pedig kellett volna, hiszen a szorítás, hogy elmulasztottam és elmulasztok valamit, nem oldódik. '85-ben olyan hecckampány után távolítottak el a Képzőművészeti Főiskola tanári karából, annyira nem volt leplezett a zsidótlanítási szándék, amire ez idő tájt – tudomásom szerint – nem volt példa. Magyarázhatom

magamnak, hogy hát éppen ezért kerestem más okokat, faggattam hasztalanul tanártársaimat, régi jó barátot is, hogy miért, miért történik ez, meg akartam érteni, szembeszállni, szinte reméltem, hogy talán mégiscsak saját jogon ér minden támadás, vagyis nézeteim, ízlésem, követelményeim miatt, s hogy talán pártközpontos utasításra indult és lett „ügy”; magyarázhatom magamnak, hogy akkor is iszonyodtam a zsidó-paranoiától, én azt nem, én olyan soha, de amikor kiválóan tanuló, demonstrátor fiamat a rektor kívánságára szakmailag elégtelennek minősítették, és kicsapták, amikor a mellettem szót emelő hallgatók sorra brutális hátrányt szenvedtek, ócska hárítás lett, nagyon is régies struccmagatartás, hogy ebből nem csinállok „zsidókérdést”, nem, ebből és én nem; mit kellett volna csinálni? Nyilván sokan, rengetegen magyarázgattak maguknak így – másképpen az sem érthető (nekem még így sem), hogy az évtized derekán az ellenzéki értelmiség körében is nagy és csak pozitív visszhangot keltett a tanulmány, amely a Rákosi-rendszer alatti elhallgattatások és megfélemlítések pusztító hatását elemezte, s amelyben például Gimes Miklós korlátozt, sztálinista hatalmasságként idéztetett anélkül, hogy akár lábjegyzetben vagy bárhogy utalás esett volna arról: ez *ugyanaz* a Gimes Miklós, akit Kádár felakasztatott, mert fellázadt nemcsak a sztálinista diktatúra és az intervenció, hanem saját korábbi működése és gondolkodása ellen is. Felakasztatott pedig azért – mondták nekem gyerekkoromban –, mert abban a perben halálra kellett ítélni egy zsidót is, holott nyilván nem azért, nem, saját bátorsága, saját lázadása miatt, azért is. Nem tudom. De miért tapsoltak akkor gyanútlanul, és beszéltek a szerző bátorságáról? Hogy nekibuzdulva egy interjúban már úgy bírálhassa a Rákosi-rezsim prominens vezetőit, hogy a nevek után zárójelbe odabiggyessze az eredeti, nem magyarosított vezetéknév is? Ilyet csak a német megszállás után (!) készült listában láttam, a betiltott magyar és külföldi zsidó szerzők listájában – így: Molnár (Neumann) Ferenc, Somlyó (Swartz) Zoltán, Szép (Schön) Ernő, Szomory (Weisz)

Dezső, és így tovább... Nem kellett volna persze ellenkiabálni, hörögni, riadozva és önelégülten mutogatni, hogy no ugye, tessék, itt van, milyen könnyen feltámad a legközönségesebb antiszemitizmus, nem, semmi ilyesmit nem kellett volna, ez később, a rendszerváltás és a kormányok „demokratikus” választása és váltogatása idején – manapság – úgyis elviselhetetlenségig harsányan, mert szinte mindig ripacs mód jelen van – hanem mit kellett volna? Hogyan? Mit kellene? Végül mondani vagy nem mondani? Rámutatni vagy nem mutatni rá? Az ilyen és olyan „hisztériákat” nem gyávaságból kerülné-e az ember? De a kimondással és rámutatással is nem növeli-e a hisztériát? Talán csak a hökkenetet szeretném látni, a megütközést, hogy ez az egész van, hogy bár lényegében minden ismert, tudott, végiggondolt, mintha *belül* semmi sem történt volna: semmi sem lett ismert, tudott, és hatástalan maradt a végiggondolás. Bibó ötven évvel ezelőtti meghatározásai halálosan pontosak, elemzései szívszorítóan aktuálisak – mit lehetne ma tenni? Leültetni például a néhány esztendeje még Bibó-kollégistákat (ki és hová ültesse? miféle protokollpadba?), és felolvasni nekik, hogy „Antiszemita alatt nem kell mindenkit érteni, aki *nem szereti* a zsidókat, de nem elég azokat érteni, akik a zsidók ellen uszítanak, vagy a zsidókat *üldözik*, hanem azokat kell értenünk, akikben a zsidók különböző veszedelmes tulajdonságairól, mohó és csaló vagyonszerzéséről, erkölcsileg és politikailag destruktív voltáról, bosszúállásra és hatalmaskodásra való hajlandóságáról egy összefüggő kép alakult ki és rögződött meg. Az antiszemita ebben az értelemben egyaránt lehet becsületes és aljas, lehet szelíd és lehet kegyetlen, lehet ártatlan és lehet bűnös: lényege az, hogy olyan ember s az embereknek olyan csoportja, amely *a társadalmi valóság egy darabjáról görcsösen megrogzódott, torz képet hordoz magában.*” Hogyan lehetne – nem felfedezni, nem kutatni, hiszen megvan –, csak felmutatni, hatásosan – de nem ízléstelen harsánysággal, kultikus szentségfelmutatási ceremóniák és üzleti összekacsintások nélkül – megértetni, hogy a torz képek rögződése mindig, mindenütt ugyanolyan iszonyatba

visz, hogy noha a zsidó magyar állampolgárok nagyobb hányada ma már éppoly nehezen válaszolna a kérdésre: mi az, hogy zsidó, mint én, s noha nincs anyakönyvi lap, amelyen feltüntetnék például a felekezeti hovatartozást, az önérzet minimumaként „vállalja” az ember zsidóságát, ezt a tökéletesen megfoghatatlan, leírhatatlan, teljesen spirituális izét, mert bármikor megeshet, mert ma megint folyamatos esély teremtetik, hogy egy frissen polírozott túlélőkés húsba hatolása tudassa veled, mi az, hogy zsidó vagy.

Akkor a készenlétet jelenti? Hogy vadállat módján folyton folyvást fülelj, szimatolj? És készenlétet *minden* rögződött, oly könnyen támadásba lendítő torz kép észlelésére? Az imént hallottam a televízió híradójában, hogy összeomlott egy ház, amelyben hat roma család lakott, én meg a hír bemondásával egyidejűen felkapom a fejem, és kérdezem? Miért roma? miért a jelző, a színesítő elem? ehhez a hírhez minek? És egyidejűen látom is magam, ahogy felkapom a fejem, és keserves dühvel kérdezem: minek, és látom, ahogy reménytelenül, mozdíthatatlanul egyidejűen van, egymásra tolódva, egymásba kövesedve az egész: a hír, a kérdés, a kívülről szemlélés iróniája, hogy az indulattal teli támadás-védekezés koreográfiája is mennyire mechanikus.

Készenlét tehát; csakhogy a készenlét nem csupán az elesettek, üldözöttek, hátrányosan megkülönböztetettek védelmezőjének, afféle szolidáris nemtőnek a jellegzetes testhelyzete, aki felkapja a fejét, tiltakozik, ellenszegül, védelmez, hanem az örökösen gyanakvóé, a mindenütt, mindenkinen ellenséget keresőé (így aztán találóé) is – kiálts hát vagy ne kiálts? Hülye és gyáva vagy, ha észre nem veszed a torzulatot, és nem törekszel megakadályozni rögzülését. De bajkeverő vagy, magad is torzulat, ha görcsben rángatózva rémeket látsz ott is, ahol soha fel sem tűntek.

Nem tudom definiálni saját zsidóságomat, és nem is találkoztam soha definíció-kísérlettel, nem, soha, még Bibó is valahogy magától értetődően használja a fogalmat, azt írja, hogy „nem jelentheti mindig ugyanazoknak az embereknek a

körét, hanem egy változó kiterjedésű embercsoportot jelent aszerint, hogy milyen vonatkozásban van róla szó” – és felsorolja az ősi közösséget (ilyenbe nem tartozom), a rítus, a zsidó vallás és a zsidó nemzeti közösséget (én nem, nem és nem, sem nemzeti kisebbségként, sem nemzeti öntudattal bíróként nem indulhatok a versenyen), s aztán: „ha a környezetnek a zsidókkal szembeni reakcióiról van szó, akkor azokat jelenti, akiket a környezet zsidókként számon tart, ha pedig zsidóüldözésekről van szó, akkor az üldözők által megszabott kört jelenti”. Vagyis ez marad. Erre nagy-nagy tanácsalanságomban is számíthatok: majd a környezet megmondja, majd helyre tesz. Csakhogy éppen ezt nem akarom. Nem érem be, ha nincs (ha éppen nincs) fizikai kiszolgáltatottság és üldözöttség, én az elméleti kiszolgáltatottságot sem akarom. Jogosan és szabadon talán csak úgy utasíthatom el a hazát, a nyelvet, a kultúrát, az itt adott közösségben élőket maguknak, „igazi magyaroknak” kisajátítók gesztusait (ami éppen van, mindig van), ha meg tudom mondani... mit? Hogy miért nem vagyok idegen? túlreprezentált, térfoglaló és egyéb? Védekeznem kellene? Hátrálni? Úgy tűnik föl – próbáltam, próbálom –, hogy minden körülírás és minden definiálás hamis tolatkodás vagy éppen ellenkezőleg, ócska lapulás. Csak azzal azonosulhatok, amit választottam, de nincs lehetőségem – és nem a képességeim hiánya miatt nincsen –, hogy válasszak.

'94 március idusának előestéjén a millenniumi földalattin egy részeg, és a másnapi Csurka-demonstrációra szervezett és már felhangolt testvérpár randalírozott, egy kamaszt megalázzóan kényszerítettek, hogy velük igyon, erőszakoskodtak és agitáltak, majd belekötöttek a román televízió operatőrébe (nem tudhatták, hogy a férfi ráadásul román – és nem román állampolgárságú magyar, hanem román), mert kamerát láttak nála. A föld alatt, a szerelvénybe összezárva a legtöbben normális ösztönrel félrehúzódtak, igyekeztek megúsni az incidenst (így mondták mindig is: incidens), legalább a következő megállóig eljutni, s amikor „te is zsidó vagy, minden

újságíró zsidó” felkiáltással elvették volna a kamerát, a fiam leszerelően közbeavatkozott. Az egész jelenet alatt ismételte magában, hogy „nem beavatkozni, nem beavatkozni”, és döbbenet hallotta a saját hangját, ahogy mondja és kérdezi: „hagyjátok, hagyjátok békén... mi az, hogy zsidó? mi az, én is zsidó vagyok”; „nem beavatkozni, nem beavatkozni” – mesélte –, ahogy a nagyapja az erőltetett menetben intette magát, hogy „nem odamenni, nem odamenni” a segítségért kiabáló meglőthöz, és látta magát, hogy megy oda, hallom, hogy az apám inti magát és a fiam inti magát, a leitatott fiú meg ott a földalattin riposztzik: „én meg náci vagyok”, és szúr, tizenhárom centire hatol a kés pengéje – később, a tárgyaláson méricskélteni lehet, feltételezni és vitatkozni, hogy csak tizenkettő vagy megvolt az tizennégy is –, és aztán is ment minden a mechanikus koreográfia szerint: a végállomásra érve a fiúk elfutottak, a szerelvényből még kilépett, de az ajtó előtt összeesett a fiam, néhányan átlépték, és volt, aki segített. Egy idősebb férfi nagy keservesen tudott mentőt hívni, mert se taxis, se más nem kívánt belekeveredni. Nem voltam ott a kórházban, amikor a hosszú, altatásos műtét után kitolták, amikor az apjának és a nagyapjának elmondta, hogyan és miért történt, te akkor, Anna, az ágyamban aludtál, járkáltam a sötét szobában, leültem az ágy mellé, álltam az ablak előtt, a telefonnál, hogy majd megszólal, megtudom végre, mi az a „kis sérülés”, amiért kórházba vitték, és „talán ott is tartják, mert ki kell tisztítani a sebet”, álltam, ültem, járkáltam, és akkor is úgy tűnt föl, egész életemben csak állok, ülök, járkálok, és választ keresek: mi az; toporgok bezárva, a belenyugvás és kitérés reménye nélkül – mi az? Gyerekesen türelmetlen vagyok, nem szenvedhetem a várakozást, a halasztást – nem ismerek magamnál alkalmatlanabb embert az ambivalenciák szelídítésére, s mintha folyton-folyvást várnom kellett volna, próbálkoznom a halasztások felnőtt tudomásulvételével, és mintha odalöködtem volna – nem csupán a létezésnek, de a lehető legambivalensebb létnek: mi az. Van-e egyáltalán vagy nincsen?

Azon az éjszakán véglegessé keményedett a meggyőződés, hogy nincs értelmes válasz a kérdésekre – mi az? –; a magam részéről elvágtam (önvédelemből bizonyára, de legalább ezt a szálát el kellett metszeni) a kulturált megvitatás és a felülemelkedés lehetőségét, nem érdekelnek ezután az okok és indítékok, nem, soha többé nem hallgatok meg semmiféle válaszkísérletet – szóval éjszaka lesz, most már mindig éjjel lesz, és én csuktam magamra a várat.

Mindenesetre abban a „vonatkozásban”, ahogy „a környezet számon tart”, tapasztalhattam, hogy ha az ember semmilyen készbe nem tagozódik, ha nem fogadtatja örökbe magát a zsidó nemzeti vagy vallási közösségek egyikével sem, ha hárítja, hogy szenzációalany legyen, médiasztár, ha nincs benne bosszú és nem akar egy történelemből, mondjuk így: egy elszenvedett incidensből megélni, helyhez és időhöz tapadva, belebutulva csak kérődzni rajta – akkor megint marad a kínos toporgás, újra és újra nekiütközés ama falnak: mi az? És továbbadható-e, lehet-e, kell-e, szabad-e továbbadni? Nem tudom.

Próbálok megint másfelől, például így: akarnám-e meg nem történtté tenni a fiam választását, beavatkozását, azt a szűrást? – persze, hogy akarnám. Azt is akarnám, hogy az apámnak például ne kellett volna ezt tudnia, szembesülni a ténnyel, hogy a megrögződött torz képek hordozói és a megrögződött torz képek szétfrocskölését meg nem akadályozók szentimentális felelőtlensége mivé lesz, akarnám, hogy ne kellett volna ütköznöm megroppant és haldokló apámmal ezért, akarnám, hogy fél évvel a szűrés után ne legyen halott az apám – de nem akarnám, nem tudom, nem akarhatnám, hogy a fiam ne nyúljon védelmezően a román operatőr felé. Akarnám-e, hogy neked, Anna, és Rebekának és a többi gyereknek ne legyenek olyan készenlétei, mint nekem – hát persze, hogy akarnám, de nem akarhatom, hogy meg se kérdezze az unokám: mi az, mi az, hogy zsidó vagy. Nem tudom, nem fogom tudni, és bízom abban, hogy pusztán az idő múlása nem old meg semmit.

Annyi év után a repülőtéri váróban látták egymást – másképp ez nem mondható. Látták egymást. Vida Jánost épp csak megérintette a sejtelem, valami remény-csíra, hogy talán téved, nem Polónyi Feri az, de tudta, hogy ő, és mintha még határozottabban tudná, hogy Polónyi is meglátta, és ugyanúgy átfutott rajta: talán tévedés, de ugyanúgy biztos abban, hogy Vidát látja. Vida Jancsi, szent isten!, ő volt valaha a legjobb barátja, még egymás esküvői tanúi. Együtt jártak gimnáziumba, együtt katonáskodtak, együtt kezdték az egyetemet, és tizenkilenc évesen megfogadták, hogy jóban-rosszban egész életükön át kitartanak egymás mellett. Egymás, egymás... Fogalmuk sem volt az életről, fantaszták voltak, ráadásul hősök, mert mind a ketten elmenekültek otthonról. Vida a pártfunkcionárius apjától, Polónyi meg az operaénekesnő anyjától, aki teátrálisan rajongott a fiúért, valójában alig törődött vele. Szenvedtek az iskolában, az első másfél évben külön-külön szenvedtek, úgy érezték, az otthoni háttér miatt valahogy megvetik és irigylik, de mindenképpen megkülönböztetik, szinte kiközösítik őket. Csodálatos volt, amikor felfedezték, milyen roppant erejű a szövetségük. Tonio Krögernek képzelték és érezték magukat, többnek a többiekénél, különösnek, titokzatosnak, a kék szeműek és szőkék közönséges világától nagyon eltérőeknek. Feri legtöbbször a nagymamájánál lakott, és a mindig jókedvű, kicsit együgyű néni nem bánta, ha Vida János is ott alszik. Gyakran megvallották, és mindig a felfedezés, az első vallomás áhítatával, hogy ha nem találják egymásra, bizonyára elzüllenek, elsodródhatnak, talán nem is maradnak életben. Összekapaszkodva valahogy visszaugrottak korábbi időkbe, mintha kardjuk, páncéljuk, sisakjuk és paripájuk lett volna és feladatuk, sőt küldetésük. Visszaugrottak olyan korszakokba, amikor még lehetséges, természetes és szokásos volt a nagy barátság. Tervezték, még szerződést is kötöttek, hogy bárhogyan alakul a pályájuk, mindig egyenlően megosztják a jövedelmüket. Testvérek voltak, elválaszthatatlanok, és bármi történt velük, minden sérelem a barátságukat erősítette. Az is, hogy Feri anyja olyan közönségesen aggódott,

egészséges-e a barátságuk. Előttük nem mondta ki a szót: buzi, de mindig túlfestett arcához húzta a fia homlokát, csücsörített, és félhangosan sugdosta, mint régi népszínművekben, hogy édesem, egy fiúnak lány pár való, édesem, lány, inkább lány, és ahogy Feri szabadult volna az öleléséből, még inkább összekenődött a piros meg kék festékekkel. Az apám Kanadáig meg sem állt, úgy menekült ettől a nőtől, mesélte akkor Polónyi, hívott magához, de az anyám nem engedett. Máskor változott a történet, és az alig ismert apa felelőtlenül, mit sem gondolva a fiára, lelépett, nyomtalanul eltűnt; az anya később Szegedre, Békéscsabára vagy Kaposvárra szerződött, minden évben máshová, és tavasszal mindig hisztérikusabban követelte, hogy magára is gondolhasson, hogy végre valaki rá is gondoljon – félt, évről évre jobban retteghetett, hogy sehová sem hívják; nem is operákban, hanem operettekben kornyikál, mondta Feri, a lakásuk a nő jelmezes fotóival volt teleaggatva, cirádás keretekben, üveg alatt sok száz fotó, mint egy múzeumban, és Feri azt mondta, évek óta nem látta az anyját színpadon, sohasem volt igazi tehetség, de azt állítja, és már el is hiszi, hogy politikai okokból nem kap szerepeket, azért nem foglalkoztatják az első osztályban, mert az apám disszidált, átkozódik, hogy az a senkiházi tönkretette, sajnálja és sajnáltatni próbálja magát akkor is, amikor a mellét döngetve áriázik, hogy örült volt, örült, igen, amikor hitt egy szélhámosnak, egy gazembernek, aki az egész életét kifosztotta; te nagyjelenetekben még nem is láttad az anyámat, ez szerencse, mondta Feri, és persze semmi köze az apámnak az ő karrierjéhez, de mindegy, legyintett, mindegy, különben valamire biztosan az is jó, ha az embernek ilyen szülők adtak, talán én majd senki máson nem kérem számon a kudarcaimat, és felnevetett, erőszakoltan egyre jobban nevetett, de nekem nem lesznek kudarcaim, nekem aztán nem; ezt a nevetést idegenkedve figyelte János, ideges, kényszeres nevetés, a párizsi szállodában már úgy vélte, hogy sok esztendővel ezelőtt éppen erre a hisztérikus nevetésre kellett volna felneszelnie: jókora örökséget kapott Feri is, persze, abban a nevetésben már

benne volt a pályafordulata, az elhidegülése, másfelé fordulása, ha ő akkor figyelmesebb, meghallja abban a nevetésben, hogyan szakadnak el egymástól, mindegy; Ferinek tudnia kellett Mari haláláról, aztán Tamás haláláról – nem jelentkezett. Milyen furcsa, hogy mintha halottak volnának egymásnak, sőt, még rosszabb. Nyugtalanítóbb. De lehet, hogy Polónyit ez nem nyugtalanítja. Lehetetlen elképzelnie, hogyan érez Polónyi, mit gondol róla, vagy bármiről. És mégis képezeleg. Fekszik egy párizsi szálloda dupla heverőjén – franciaágy, az bizony –, a villogó reklámfénynél tízpercenként, ötpercenként megnézi a karóráját, legszívesebben felkelne, felöltözne, és elindulna csavarogni, de nem, nem enged semmiféle ócska csábításnak, nem játssza meg magát, hogy az első párizsi éjszakája kellős közepén kioson... nem! Akkor már szólhatna Polónyinak, hogy te, öreg, Párizsba utazom a második feleségemmel, gyere utánam a stáboddal, érdemes lesz felvenni minden mozdulatomat... a kedvéért, a nézőim kedvéért eljátszom a legősibb giccseket... Nem!

Amikor a mindkettőjüknek sikeres egyetemi felvételi után megtudták, hogy ugyanabba a laktanyába kerülnek, kótyagosak voltak a boldogságtól. Ez nagy szerencse, hihetetlenül nagy szerencse, de nem is csak szerencse, ez valami jel, tizennyolc évesen meg kellett volna fejteniük, miféle jel: hogy ilyen lesz a sorsuk, egymásra utaltak lesznek mindörökre, barátságuk legendás és jelképes lesz későbbi korokban is? Érteniük kellett volna, hogy még a rosszban is megtalálhatják a kiválasztottságukat. Fene tudja, nem kérdezte, mert akkor eszébe se jutott, hogy talán az apja keze is benne volt, vagy inkább az anyjáié?, hogy ők abba a kirakat-laktanyába kerüljenek. Talán szándéktalanul segített nekik valamelyikük. Bizonyára elegendő volt elpötytyinteni valahol, valami társaságban a közelgő katonaszkodását. Lehet. Nem érdekli. Most már végképp nem érdekli. Mennyire erőlködött, hogy akkor se érdekelje, ki hogyan veszi tudomásul a neki mindig kínos tényt, hogy ő Vida Miklós fia; erőlködött, de nem sikerült. Nagyon is érdekelte. Figyelt és egy életre megjegyzett minden rebbenést. Mindegy. Neki különben

senki sem mondhatja, hogy végül mégis besétált az apja utcájába. Iszonyatosan nehéz volt ellenállni a vidaságnak, de ő ellenállt.

Üdülés volt az egész katonáskodásuk, aztán elkezdték az egyetemet, és még sem Mari, sem Polónyi felesége nem ártott a barátságuknak. Évekig összejártak négyesben, az asszonyok ebédet meg vacsorát főztek, aztán már nem is négyesben voltak, ők Tamást is hordozták magukkal, egészen biztos, hogy már Tamás is megvolt, s még akkor is mintha boldogan galoppoznának; galoppoztak mindig előre. Feri megörökölte a nagyanyja lakását, rendszerint ott tanyáztak, és nem okozott gondot, hogy ők nem hívhatták Polónyiékat: Mari Wesselényi utcai szoba-konyhája a mamával alkalmatlan volt, de Polónyiék nem várhatták a visszahívást, nem volt még semmi szertartásosság a barátságukban, mert hát barátság volt, és később sem a szokásos felnőttiség, nem a nők, nem a házasságuk bomlasztott, nem ám! Errefelé most nem keresi az okokat, csakhogy valamiért mégis eltűnt, felszívódott az a világnagy barátság. Nem János miatt. És nem az objektív körülmények miatt. Ez jól hangzik: objektív körülmények, nevetni lehetne, ahogy valaha Feri nevetett. Mindegy. Az első törés, ez tagadhatatlan, ezt Feri sehogyan sem cáfolhatná, az volt, amikor Polónyi a jogi diplomájával operatőr lett a televíziónál. Jó, imádta a filmezést, bejárt a Balázs Béla Stúdióba, még együtt is forgattak Feri kis kamerájával, művelődési házban meg amatőr versenyen is pályázott Polónyi, persze, ezeket tudta János, de hogy állásba kerüljön a televíziónál, nem operatőr, csak segéd, magyarázta, mentegette inkább magát; később talán második diplomát is szerzett, beiratkozott a főiskolára, mindegy, ez akkor roppant furcsa volt, váratlan, és János úgy érezte, hogy sok mindent titkol már előle Feri, de megfeythetetlen volt, hogy mit és miért. Valami tisztázatlan és tisztátalan lett. Túlságosan sokat fecsegett Feri, mindig az ő új és külön életéről fecsegett, és János unta hallgatni ezeket a művészvilágból hozott híreket, pletykákat, mi köze hozzá. Összenézett Marival. Mari is unta,

egyszer még cukkolta is Ferit, hogy most kezd kamaszodni és nagyképűsködni, de kedvesen ugratta, még ugrathatta, mert szerették egymást. Ő is szerette Polónyi első feleségét, a válásukról, az új meg a még újabb házasságáról csak hallott. Mindegy már. Megváltozott akkor Polónyi, és vele egyre lekezelőbb lett; itt az ideje, hogy kitaláld magadat. Kitaláltam, dörmögte János, és Marihoz bújt, neki panaszkolt, hogy Feri megváltozott, mintha kicserélték volna, sohasem gondoltam volna, hogy így megváltozik. Megváltozott, ez tény. Mari is úgy gondolta, hogy nem éppen az előnyére változott. Milyen utálatosan fintorgott, amikor elmesélték, hogy miképpen jutnak lakáshoz, hogy Mari felhajtó egy ügyvéd mellett – mintha valami tisztességtelen ügybe keveredtek volna. Mintha nem éppen az lett volna a lehető legtisztességesebb, hogy a saját erejükből teremtenek egzisztenciát. Ki csinálta ezt még a környezetükben!? Senki. Polónyiék sem. Ők is örökölték a nagymama lakását, aztán a megvetett anyuka lakását is. Azért lehetett szétköltözni, és megint szét. Szét. Azt lehetett csak szétszedni, ami volt, amit valaki egyszer összehozott. Azért lehetett Ferinek olyan művész-élete, mert az anyagi alapokat, a hátteret, mindent készen kapott hozzá.

Amikor Polónyit kitüntették, Vidáék üdvözlő táviratot küldtek. Az már szertartásos volt. Az. Keserű és barátságtalan szertartásosság, de mi mást tehettek volna? Olvassa az újságban, hogy Polónyi Ferenc... mit kellett volna? Táviratozza inkább, hogy add nekem a díjad felét?, ekkora szakadék fölött már nem lehet átlibegni. Nem lehet egyszer csak megkérdezni, hogy mégis, mi van, hogy van, hogy osztozunk-e például még a jövedelmünkön, az életünkön? Nem lehet osztozni. Jó, nem olyan egyszerű. És ha az a barátság elmúlt, eltűnt, felszívódott, jobb is egészen elfordulni, és nem méricskélni, hasonlított-e még ez a régihez. Nem hasonlított. Talán jobb, csakugyan jobb így.

János vaskosabb, szélesebb lett, vagy csak az irhabundában, irhasapkában tűnt tekintélyes úrnak; Ferit meg abban az egyetlen pillanatban agyonmartnak látta Vida, keresetten kopott, pózosan hanyag, végül olyan lett, mint az anyja,

gondolta később, besétált ugyanabba a világba, és felfalta ugyanaz a világ, bólogatott magának, tűnődött és bólogatott már a párizsi szállodában, háromnegyed három; legalább ötvenedszer figyelmeztette magát, hogy elég volt Polónyiból, akármit inkább, számol, verset mond, akármit. A repülőtéren nem mondta Fanninak, hogy látja Polónyit, mit mondjon?, azt hiszem, ő az ott, nézd csak!, valamikor, ó nagyon régen, a legjobb barátom, látod?, sokkal idősebbnek tűnik nálam, ugye? Ilyen hülyeségeket nem mond az ember. Büszke volt, hogy Fanni semmit sem vett észre. Semmit. És ha Fanni semmit sem vett észre, akkor megúsza, akkor talán nem is Polónyi volt az. Feri két férfival utazott, legalábbis két férfival várakozott ott a beszállásra, akárkik lehettek, kollégák, filmes szakmabeliek, kit érdekel; mintha látták volna egymást. Ellenőrizhetetlen. Egyikük sem kapta el a tekintetét, nem fordította el a fejét, néztek egymás alá és fölé, meg mögé, a villanásnyi ijedelem egyikükön sem látszott, hirtelen mozdulat vagy dermedés, vörösödés vagy tágult pupilla – semmi; rutinosan és szinte unottan bámészkodtak, János a feleségéhez fordult: akarsz inni valamit?, idehozom neked... Mintha kísértetet látott volna, és mintha nem is a saját korábbi életéből előbukkanó kísértetet. Alig hihető, hogy ez az élet meg az az élet, amiben Polónyi valaha szereplő volt, ugyanaz. Hogy ő ugyanaz. Minden megváltozott körülötte, minden, és teljesen megváltozott; ilyesmiről csak mitikus történetekben hallott, és ez nem olyan változás, ahogyan Polónyi próbálta. Feri akkor, utolsó éves egyetemistaként megváltozott, de igyekezett mindenkivel elhitetni, hogy töretlen az útja, hogy nem fordított hátat a szakmájának, a barátainak, a szenvedélyeinek és az eszményeinek, örülten igyekezett, és éppen ezért minden gyanús lett, érthetetlen és követhetetlen, csípős áruulás-szag terjengett körülötte. János sohasem akart megváltozni. Ez nagy különbség. Ő csak elszenvedte a legszörnyűbbeket, elvesztette a legfontosabbakat, de valahogy kibírta, nem váltogatta ő a személyiségét, hanem kibírta a sorcsapásokat. Jób volt és Lázár volt, Lázár napon született Szaturnusz fia, ő a

legmélyebbre vettetett, és aztán megadatott az élet kegyelme. Soha többé semmit, a legapróbb mozzanatok sem vetheti össze a régiekkel, ezt az egyet nem szabad, ezt idejekorán tisztázta magában, csak összevetni nem!, azok az érzelmei merőben különbözőek a maiaktól, és ő ma nem úgy lép, nem úgy néz, nem úgy beszél, nem úgy eszik, alszik, ölelkezik, nem; azok a lépések, hangok, ölelések másik emberhez tartoztak, talán más szavakat, más ígéket kellene mondania; ahogy Jób és Lázár élhetett a kegyelem után. Nézte magát a párizsi szálloda fürdőszobai tükreben. A világosszürke csempén lila és rózsaszín virágminta, a mosdó, a bidé, a fürdőkád, a WC lila, a törülközők meg lilás rózsaszínűek – Fanni azt mondta, gyönyörű, gyönyörű az egész, és úgy örült, ahogy csak gyerekek örülhetnek. Ő pedig hálás a sorsnak, hogy mindazok után, amik vele történtek, még képes örömet szerezni valakinek. Nézte magát a nagy tükörben. A lilás rózsaszínű törülközővel a derekán, aztán pucéron, belebújt a pizsma-nadrágjába, sem a hasa, sem a melle nem ereszkedett meg túlságosan, sötétszőke haja is dús még, nyolc, talán tíz évet is letagadhatna – nem kell tagadnia. Semmit sem kell tagadnia. Fanni éppen azért szereti, mert mindent tud róla, tiszteli, hogy kibírta a legszörnyűbb csapásokat. Vajszlínű puplin, a pizsama felső részén aranybarna selyemszegélyes gallér, nem az ő ízlése, de Fannitól kapta, és nem fog fanyalogni, mert sokkal fontosabb, hogy Fanninak ez tetszik, látta, milyen boldogan csomagolta, ezt tehetem?, kérdezte, persze, ezt. Hát nem mesélget Fanninak Polónyiról, hosszú volna, unalmas. Talán nem is Polónyi ögyelgett ott a váróban. Mindegy. Feltehetően Polónyi él, és olyasféle lehet, mint akit látott, mindegy, így is, úgy is kísértet, és a kísértetekkel egyedül kell elbánnia.

Elbánik. A kísértetekkel és az álkísértetekkel is, Fannit pedig nem gyötri ezekkel. Életében először szereti őt magát, a valóságos Vida Jánost valaki, s nem egy fantomot, nem azt, akivé alakították volna. Életében először nincs menekülhetnékje. Korábban mindenki át akarta gyúrni, és mindenkinek csalódást okozott, hogy nem hagyta magát. Mari is

megmondta, mit vár tőle, kérlelhetetlenül követelt és tiltott, és Polónyi is, végül mintha Feri ejtette volna, kevés vagy, kisszerű, csak úgy süttött belőle a megvetés, égette minden porcikáját, folyton elképzelte, hallani vélte, ahogy Feri róla beszél – úgy beszélhetett, ahogy az anyjáról. Megvetéssel. Hát persze hogy aztán került; miért lett ő egyszerre kevés vagy kisszerű?, miért?, mert nem kóválygott egyik nőtől a másikig, mert nem ivott?, nem, ő kivételesen nem itta el az agyát, és nem vert át senkit, soha életében nem vert át senkit, annál többen őt, de Mariból már a betegség, a halálfélelem beszélt, amikor gyűlölködve óvta. Arra megint csak nem volt szükség. Magától is rájött, hogy Felkai becsapja, és arra is rájött, hogy a Szaturnusból mit csináltak, mire akarták őt felhasználni. Rájött és elmenekült. Nem kellett volna Marinak gyanakodni és erőszakosan gyámkodni, nem kellett volna neki előírni, mikor mit csináljon. Tamás is megvetette. A saját fia. Rossz apád voltam?, nem is válaszolt. Erre sohasem válaszolt. Hogy tisztázhatott volna bármit Polónyival, ha a saját fiával sem tudott beszélni. Mit akartak tőle? Mi a fenét akartak tőle? Egyikük sem próbálta megérteni az ő helyzetét, mintha az embernek nem konkrét helyzetekben, szigorúan megszabott körülmények között kellene eldönteni, hogyan él, mit tesz, mit választ. Életében először él olyan emberrel, aki nem állít elé feladatokat, nem lökdösi semerre, és nem fogja vissza, életében először szerethet valakit szabadon, és bármi történik Fannival, akárhogy alakul a házasságuk, ezért hálás marad. Csak most értette és érezte meg, milyen csodálatos ez a szabadság. Negyvennyolc éves. Ez most a második vagy a harmadik élete? Csak a második. A gyerekkori öntudatlanság nem számít. A második. Ez is csoda, és ha megmaradt, ha kibírta a veszteségeit, lesz ereje elbánni a kísértetekkel.

Álmaiban gyakran ütköznek az előző meg a mostani élete szereplői, és legtöbbször olyan valóságosnak látja a helyeket, annyira pontosak és foghatóak a részletek, hogy talán nem is egészen álmok azok, inkább félálomok, félképzeltetések; Tamástól kell megvédenie Fannit, az a legrosszabb; mintha félne a saját

fiától. Nem fél. Szeretem az anyádat, téged is szeretlek, mondja álmában, mindannyiótokat szeretlek, mindig is szerettelek benneteket.

Miért akarom mindezt elmesélni neked, Anna? Miért érzek valamiféle kényszert – érzek már sok évtizede, már jóval a születésem előtt is éreztem –, hogy elmondjam, továbbadjam, tovább azt is, ami alig nevezhető mesének, amiről magam sem tudom, őrizni kell-e, örökíteni; mindazt, ami csöppet sem gyönyörködtet, s ami újra meg újra rám vicsorog: hagydl, elég! Látom a vicsorgást, józanul és gyakorlatiasan figyelem az elhatalmasodó, és persze jószerével öntudatlan, védekező közönyt: ezt ne!, tapasztalom, hogy a minden korban gyötrelmes kérdés – miért is? –, amelyre sohasem lehetett válaszolni, ma szépen elhal, olykor esztétikailag ideologizáltan, mondhatni segítséggel, vagyis némi eutanáziával hal el: elég összekeverni a sóvárgó, istenkísértő lét-ostromlást a nyilvánvalóan bugyuta, a kérdéseket eleve lefokozó, az embert szőröstül-bőröstül megfeythetőnek tételező válasz-variációkkal, s az egészet elhajítani, el, hogy lejárt; tapasztalom, hogyan alkalmazkodnak a legjobbak is a hajításhoz és hárításhoz, hogy például miképpen kell korszerűen indulati keretek között tartani a mesét – nem ám úgy, hogy hősünket eljuttatjuk Tündérországba, ha a fene fenét eszik, akkor is eljuttatjuk, beleadva lelkünk minden melegségét, vágyát – visszük tengernyi szenvedésen és megpróbáltatáson át, visszük valahova. Nem. A keretek között tartás, ami a korszerűség egyik előfeltétele, a tétnélküliséget jelenti: ne fájjon, ami van, s ehhez nélkülözhetetlen, hogy ne fájjon az se, ami volt, meg ami lehet.

„Igazán szerencsétlenek azok az emberek – meséli Giorgio Vasari –, akiket a betegség vagy a halál megakadályoz megkezdett műveik befejezésében, bár erejüket megfeszítve arra törekcsenek, hogy másoknak javára legyenek, s önmaguknak hírnevet vívjanak ki. És nagyon gyakran megesik, hogy majdnem elkészült, vagy csaknem végleges formában hátrahagyott alkotásaikat olyan elszánt törtetőők sajátítják ki,

akik a maguk számbőrét az oroszán dicső sörényével szeretnék felékesíteni. S bár az idő, amelyet az igazság apjának neveznek, előbb-utóbb felszínre hozza az igazságot, mindazonáltal némelyek hosszú éveken keresztül elbitorolhatják az alkotó szellem fáradozásainak kijáró tiszteletet, amint ezt a Borgo San Sepelcró-i Piero della Francescával is megtették. Pierót ritka mesternek tartották a testek szabályos ábrázolásának nehéz tudományában, a számtanban, mértanban; miután megöregedett, a vakság és a halál megakadályozta benne, hogy közzétégye tudós fáradozásainak eredményeit, és azt a sok könyvet, amelyet megírt, és amelyet mind a mai napig őriznek szülővárosában, Borgóban. Ám az a férfi, aki minden tudását Pierónak köszönhette, elvetemült, gonosz ember volt, s ahelyett, hogy kötelességéhez híven minden erejével igyekezett volna gyarapítani tanítója jó hírét és dicsőségét, arra törekedett, hogy kitörölje a világ emlékezetéből mestere nevét, és magának sajátítsa ki azt a dicsőséget, ami csakis Pierót illette volna meg”. A veronai Sant' Anastasia-templom szobrairól is Vasari ír (a jövőző nemzedékek okulásáért, az ábrázolás nemes művészetének javáért, természetesen a várható haszon és megbecsülés reményében – szerencsésen összekötve hát ezt a reményt a művészet hírének terjesztésével és dicsőítési szándékával) – szóval Vasari szerint az egyik szobor, a Hírnév „éppen fölrepülni készül, jobb kezével az égre mutat, s befűj trombitájába”; a másik szobor, az Örökkévalóság, „komolyabb ruhát visel, fenséges látványt nyújt, bal kezében karikát tart, amibe belenéz, jobb kezével fölemeli ruhája szélét, a ruha öblében golyók vannak, amelyek különféle évszázadokat jelölnek, valamint az éggömb, melyet saját farkába harapó kígyó fog körül”. Hírnév és Örökkévalóság a reneszánsz ember istenei – imádásuk ürügyén sok ocsmányságot követtek el, a kétségbeesett vágy, hogy közelükbe kerüljenek, sokakat megroppantott, és valamiképp talán a megszerzett hírnevet, az elért örökkévalóságot is bemocskolja a tisztátalan, legalábbis kétes-zavaros inspiráció: hogy miért is a rengeteg erőfeszítés, átgázolás, harc? Hívás csupán? Szakadatlan kifelé bámulás:

mit szól a világ, mert önmagunknak nyilván nem nyújthatunk megbízható referenciát. Gyanús. Mindenesetre azt tapasztalom: minthogy az idő kasztráltatott, és többé senki sem hiheti, hogy az igazság apja – a komolyabb ruhás örökkévalósággal könnyű volt végezni. Egyidejűleg a lenge ruhájú hírnevet még lengőbb ruhákba kellett csomagolni, és máris hirdethető lett – a szó szoros értelmében: úton-útfélen, például óriásplakáton.

Tíz-tizenkét éves koromban még nagy odaadással hódoltam hírnévnek és örökkévalóságnak: szabályos rítusokat is rendeztem bérelt pianínóm segítségével, bizonyára fajom ősemlékezete meg olvasmányaim szerint, és hát tudtukon kívül jócskán támogatták magányos szeánszaimat a negyed- vagy nyolcadtehetségű zongoratanárnőim is, akik öregségükben, magányukban – így gondolom ma – az enyémhez hasonló képzelt színpadokon játszottak. Sem a zeneelmélet, sem a technika nem érdekelt, zongorázni tanultam, ahogy illett, de senki nem sejtett bennem tehetséget, én meg senkit sem provokáltam, hogy ilyesmit sejtсен; tanáraink szálnalmasak voltak, képzetlenek és ízléstelenek, s bár alig-alig haladtam meg a zenei analfabétizmust, néhány alkalom adódott, amikor afféle növendékhangversenyen sikeresen szerepeltem. Tízévesen négykezeset is játszottam, valami Mozart-átíratot egy furcsa hodályban, de fogalmam sincs, kivel és hol, a város melyik részében lehetett az a kultúrterem; a kopár falak mellett irodabútorok halmaza, íróasztalok, iratszekrények egymás hegyén-hátán és rengeteg faszék összetéve; a dobogó körül több sorban ültek a lelkes szülők, rokonok – önmagamhoz képest akkor jól játszottam, mert elbűvölt saját bájam, életemben talán először érzékeltem, hogy tetszem a többi szereplő rokonainak, tehát az idegen emberek alkalmi gyülekezetének; az izgalomtól kipirultam, soványságom varázslatra légiességgé lett, nagyobb, fényesebb a szemem, repdestem a vizsgaelőadásra készült fehér, madeirahímzéses ruhában, fehér térdzokniban, fenéig érő, vörösesbarna hajam lókniba sütvé – nem lehetett nem érezni, hogy az egész termet átjárja a mégiscsak belőlem induló, s a közönséggel, mint egy

sokszorozó és visszaverő tükörrendszerrel, hatalmasra növő, hihetetlen sebességgel rezgő vonzerőm. Jó volt felfogni ezt a semmire sem kötelező tetszést. Jó volt a nekem szóló taps, olyannyira jó, hogy aztán évekig dobogóra álmodtam magam. Fikarcnyival sem tanultam, nem gyakoroltam többet, de siker-képzeltéseimnek nem is volt semmiféle racionális vagy praktikus rétege, meg sem érintett, hogy oksági viszonyt tételezzek a teljesítmény és az elismerés között – azt hiszem, semmit sem gondoltam, és csak a pőre vágy hajtott, amikor egyedül voltam, legtöbbször hétköznap délutánonként, és leeresztettem a redőnyt, hogy sötét legyen a szobában, aztán az öreg pianínó két gyertyatartójába gyertyát tettem, kottát a kottatartóra, az előkészületek után kisurrantam, hogy azonnal, már művész-csillagként bejöhessek, odaüljek a hangszeremhez, és elbűvöljem... Nyilván nem tudtam, hogy hol, a világ hány országában, milyen hangversenytermekben és hány embert bővílhetnék el. Nem is érdekelt. De nagyon vigyáztam, hogy soha senki rajta ne kapjon; titkosabb, sokkal titkosabb volt ez a játék, mint a naplóírás – így soha semmivel nem voltam ennyire magányos.

Nem tudom, miért írom ezt. Hogy miért kezdtem történeteket írni, erre könnyű válaszolni: dühből és daczból. Meg a szokásos kamasz-önkifejezési vágyból. Az utóbbi lökhetett volna akármelyik művészethez, de a világ érzéki megismeréséhez elenyésző indíttatást kaptam otthonról, legalábbis a racionális és fogalmi ismeretekhez képest elenyészőt. Sohasem rajzoltam, a zenélés ezzel a zongoratanulással lefokozódott – amikor valahogyan megmutatkoztam volna, amúgy is a verbális, még hozzá szigorúan prózai kifejezés kínálkozott, ráadásul éppen akkor, abban a rövid, forradalmas-megszállás-szénuszünetes és nekem szívizomgyulladásos '56-'57-es tanítási évben a jeles bizonyítványomba magyarból négyest kaptam. Nyáron pályát választottam: író leszek, mondtam, és írni kezdtem anélkül, hogy egyszer is olvasóközönséget képzeltem volna magamnak.

Hírnév és Örökkévalóság még áttételesebb, Thomas Mann-i ideológiával sem foglalkoztat, pedig szépnek találok a gondolatot, hogy „a művész született ellensége a Halálnak, az Elmúlásnak. Az ő célja nem a Hírnév, hanem valami magasabb, aminek a Hírnév csupán velejárója: a Halhatatlanság”. Szép gondolat, újra meg újra emlékezetbe véshető, idézhető kinyilatkoztatás, de semmi köze sincs ahhoz a művészettől, szellemtől idegen érvényesülési harchoz és krónikus narcizmus nélkül eleve reménytelen önlegenda-gyártáshoz, ami – úgy tűnik nekem – a lenge ruhájú Hírnév megszerzéséhez szükségeltetik – a Halhatatlanság vagy Örökkévalóság meg nincs többé, elenyészett, érdektelenné lett – s ha mégsem, biztosan nem meghódítható és nem házhoz hívható.

A profi író persze gyakran úgy tesz, mintha réges-régen túljutott volna a meddő kérdezősködésen, hogy miért ír. Singer például „szellemi önéletrajz”-ának előszavában követendő szerénységgel és öntudattal veti papírra, hogy ha kap még időt, folytatja beszámolóját „egypár érdeklődő olvasó és tán egy jövőendő életrajzíró kedvéért, aki esetleg segítségre szorul” élettörténete összeállításakor. Mit tegyek? Nekem ellenállhatatlanul röhögséges ez a komolykodó hang – úgy tetszik, tartós hatású védőoltást kaptam magamtól, amikor gyertyafényben hajlongtam, és kecsesen emelgettem-hullámoztattam a kezem a billentyűkön. Lehetetlen túljutni a kérdéseken – miért? miért épp ezt és így? most miért neked mesélem, Anna? –, mintha kényszeresen nézne szakadékba, elveszejtő kráterbe, mintha tűzbe bámulna az ember, *lángképzelő*déseivel szemben védtelenül, és közben – talán a megírtak meg az idő önsúlya miatt is – nem ezek a kérdések gyötörnek már. Hogy miért?, csakugyan, miért?, kapom fel a fejemet, és ahogy beharapom a szájamat és alig érzékelhetően megrántom a vállamat, megkülönböztethetetlen az idétlen félszegség meg a hányavetiség – miért? mert lehetetlen nem írni, nem mesélni neked, Anna.

Öt esztendővel ezelőtt, amikor halaszthatatlan lett Somos Károly nyugdíjazása, a kórházigazgató – egykor tanítványa és beosztott orvosa volt Somosnak – ünnepélyesen felkérte, hogy maradjon az intézetben, az osztályon, dolgozzon annyit, amennyit ő maga jónak lát. Az ötvenkét éves igazgató a titkárnőjével hívatta akkor Somost, de a legelőkelőbb vendégeinek járó szertartásossággal és udvariassággal fogadta. Mindketten civil ruhában voltak, az igazgató úgy vélte, barátságosabb, ha nem visel orvosi köpenyt, bár az utolsó percig habozott: a fehér, kórházi pecsétetes egyenköpeny mégiscsak a szakmai közösséget, szinte az egyenrangúságot jelzi, bárhogyan alakul az élet, fordul a szerencse, akár vezető, akár beosztott éppen, aztán mégsem, nem, nyakkendőt kötött, rikítóan színes, piros, arany, zöld és kék levélmintás nyakkendőt a barna öltönyéhez. Somos a sötétszürke kordnadrágban, fekete garbóban még vékonyabbnak és a köpcös igazgató mellett még magasabbnak látszott. Fiatalosan vékonynak és magasnak. Tizenegy órára kellett mennie az épület másik szárnyába, az igazgató rezidenciájába. Fegyelmezetten vezette osztályán a nagyvizitet, még utasításokat adott az újonnan felvett betegek kivizsgálására, aztán a szobájába zárkózott, gyorsan felhajtott három stampedli konyakot, jól van, eltette az üveget, mosatlanul gyorsan a talpas pohárkát, el az üveges szekrényben sorakozó iratrendezők mögé, jól van, kiöblítette a száját, és állt a mosdónál, a vakotás tükörrel szemközt, jól van, öregfiú, tudtad, hogy meg kell lennie, meglesz, jól van. Hirtelen döntött úgy, hogy leveszi a kórházi pecsétetes fehér köpenyt, mintha a fegyvereit, a vértjét tenné le, inkább maga bújik ki a köpenyből, nem várja meg, hogy leráncigálják róla. Az átöltözés után is nézte magát: évtizedek óta nem látszott ennyire civilnek. Jól van. Legszívesebben fütyörészve lépdelt volna az igazgatói irodához, de az sok. Vigyáznia kell, még bolondnak nézik.

A titkárnő ünnepélyesen felállt, de csak mutatott Somosnak az igazgató ajtajára, hogy menjen, tessék, menjen szabadon, otthonosan, és a rövid kopogásra az igazgató mintha az

íróasztalától az ajtóig röpült volna, gyere, köszönöm, Karcsi, köszönöm, hogy átjöttél, foglalj helyet, mit iszol, eszel? Én veled tartok, kávé? tea? rum?; Bum is lesz?, kérdezte Somos, és kedvesen megérintette az igazgató vállát, nevettek, és mindketten örültek, hogy elégedettek lehetnek, jól van, eddig minden jól van; nem kérek semmit, igazán, most nem, és gondolom, te is túl vagy már vagy öt kávézáson; igaz, jó, akkor előbb intézzük el... Somos mintha segítségére sietne, közbevágott: egy pillanatig se gyötrődj, elég régen dolgozunk együtt, nehogy udvariaskodj velem... Pontosan tudom, hogy én vagyok a legidősebb főorvos az intézetben, és neked be kell tartatni a szabályokat, tehát le kell vezényelned a nyugdíjazásomat... Megnyugtatóan emelte fel a kezét, és folytatta is a szövegét, előzékenyen, a legkínosabbaktól megkímélve az igazgatót, s talán nem is vette észre, hogy magához ragadta a szót, és el nem engedi, át nem adja a kezdeményezést. Természetesen nem lep meg, nem ér váratlanul a dolog, de hát szeretném, ha nem rólam, hanem az osztályról, az osztály sorsáról beszélnék, ha egyeztetnék a terveinket, gondolom téged sem ér váratlanul, hogy utódomul... És szinte egy szuszra mondta el az igazgatónak, minek és miért kell történni, és nyugtázta is közben, hogy az igazgató készségesen bólogat, rendíthetetlenül nyájas marad; az ágylétszám nem változik, az osztályvezető-váltás így nyilvánvaló pluszmunkát jelent, de egy müncheni továbbképzésről hazatérő fiatal kolléga is segít majd, bár az ő betanítása is figyelmet igényel... Gyorsan, lendületesen beszélt Somos, és aztán időt hagyott, hogy az igazgató meghiúsított emlékezzen a saját pályakezdésére, mennyit tanult Somostól, s hogy milyen nehéz néha egy vezetőnek, mert egyértelmű döntéseket kell hoznia, és határozottnak mutatkoznia akkor is, ha belül tele van kétellyel, sőt nemcsak mutatnia kell a határozottságot, hanem... Váltakozva és együtt helyeseltek, a szapora vagy megnyújtott hangokat szerelmi duetté formálták, és amikor Somos kilépett, mindkettőjük számára nyilvánvaló volt, hogy csak papíron történnek változások, de szakmai tanácsadóként eztán is

Somos irányítja majd az egyes belosztályt. Az új főorvost, cím szerinti utódát Somos néhány évvel korábban nagyon is céltudatosan szemelte ki, hívta magához a zalaegerszegi kórházból; számíthatott rá, hogy a negyvenes évei elején járó, éppen egy régi házasságból kievickélő és egy új kapcsolatba bonyolódó férfi hihetetlen karrier-lehetőséget lát ajánlatában, örökre hálás lesz neki, kutya-hűségű hódolójává, legodaadóbb hívévé, s persze örökös beosztottjává teszi. Jól választott akkor, és szerencséje volt: a vidékről a fővárosba költöző orvos bővítsége szinte semmit sem lohadt az idők során, nem fordult szembe Somossal, fel sem ötlött benne, hogy valamiféle hagyományos karrier-fordulattal változtasson a kapcsolatukon és a saját helyzetén. Szorgalmasan lépdelt az orvosi beosztások létráján felfelé; lelkesen gyűjtötte az adatokat, állította össze az anamnéziseket és a gyógyszerhatásokat kimutató táblázatokat a Somossal közösen publikált tudományos dolgozatokhoz, és szíves-örömet fogadta, hogy a végső megfogalmazás mindig Somost illeti meg, a szerzői elsőséggel, a fordítások vagy stilizáltatások szervezésével együtt. Hogy Somos mellett másodfőorvos lehet, ez szakmailag nagyobb elismerés, nagyobb rang volt, mint egy kis kórház osztályvezető főorvosi posztja. Kimondatlan egyezség volt közöttük, hogy Somos elkerülhetetlen nyugdíjaztatása után sem változik a megszokott hierarchia, Somos pedig televíziós portréfilmjében, újságcikkekben és baráti összejöveteleken is páratlan munkakapcsolatukról beszélt: tőle telhetően legendásnak mutatta, és ezzel is állandósította a helyzetet.

Hetvenötödik születésnapjára emlékkönyvet készítettek kollégái. Huszonkét, Somos pályáját, szűkebb szakmai témáit követő, az eredményeit méltató orvosi cikket gyűjtöttek egybe, és a kórházban rendezett ünnepségre vagy kétszázan jöttek el – Somos kisebbik, aneszteziológus lánya is. Ágnes pici korától hasonlított és erősen kötődött az apjához, s éppen azokban az esztendőben, amikor nem is találkoztak, a lány mindenben követni próbálta a megálmodott apa kívánságait. Az anyját bosszantva egyre jobban utánozta, „majmolta” Somos

mozgását, beszédét, és szenvedett az apja közönyétől. Ha hiányoznék neki, megtalálna, mondta az egyetlen bizalmas barátnőjének, én nem sündörgök és nem kapaszkodom utána. Orvosegyetemre járt, de igyekezett titkolni, hogy Somos lánya, nincs szükségem a segítségére, csak szenvedésem, mert az, szenvedés, csupa szenvedés, hogy ő magányos, elhagyatott, otthontalan, szenvedés; sohasem úgy nézi, hogy ő vajon igazán törődik a családtagjaival, nem, neki szüksége van, hogy sajnálja és sajnáltassa magát, sajnos, szüksége van, és sajnos, nagyon is értem anyámat, meg értem őt is, a fene bele, elég baj az nekem, hogy mindenkit meg kell értenem, kicsit már engem is érthetnének, mondjuk azt, hogy agyamra mennek mind a ketten; a nővérem, Dóra, sokkal ügyesebben csinálta, ő szépen hagyta az egészet, az apám nőies szenvedését meg az anyám nőietlen keménységét, fogta magát és megpattant, elég volt neki, bőven elég, hogy apám eljátszotta, mintha kitagadtuk, elüldöztük volna, anyám pedig olyan primitíven uszított minket ellene... olyan ócska, minden eredetiséget nélkülöző volt a színjáték, unalmas... azt hiszem, néha ez volt a legrosszabb, hogy részt kell vennem ebben az unalmas komédiában...

Az idősebbik Somos lány tanárképző főiskolát végzett, de sohasem tanított, rövid ideig egy napilap titkárságán dolgozott, aztán egy utazási irodában, majd újabb nagy kanyarral az amerikai érdekltségű komputer-cég magyarországi kirendeltségét vezette, amerikai férjének a korábbi házasságából két lánya volt, s házasságkötésük után hamarosan ikreik születtek. Dóra Washingtonba költözött, és anyja többszöri ajánlkozását, hogy szívesen segít neki, meghallatlanul hagyta. Nem hívott soha senkit, a húgát sem, de nem is küldözgetett fényképeket és elragadtatott beszámolókat a házáról, az autójáról, az utazásairól. Egyszer-egyszer felhívta az anyját, köszöntötte a születésnapján vagy boldog karácsonyt kívánt a magányos, betegeskedő, krónikusan boldogtalan öregasszonynak; ez talán rosszabb volt, mintha egyáltalán nem jelentkezett volna. Ágnes pedig gyöttrődött, hogy talán csakugyan az apja hajlamait örökölte, és hiába minden óvatossága, mégiscsak a család

szegény önfeláldozójának szerepébe sodródott. Nem, ez hülye és rossz szerep, döntötte el, s örömmel fogadta a meghívást a Budapest környéki magánkórházba. A kórház megbízott vezetői szerződést kötöttek vele jóval azelőtt, hogy befejeződött az építkezés, jóval a felavatás, az első betegek fogadása előtt.

S bár nem kötötték szigorúan a lelkére, valahogy ajánlatosnak tűnt, hogy ne sokat beszéljen erről a szerződésről. Nem beszélt. Ahogy a nővére sem hengegett a körülményeivel. Kinek beszélt volna? Kinek hencegjen? Pedig ugyancsak megválogatták, kiket hívnak a jobbára fiatalokat foglalkoztató kórházba. Kiváló szakembereket, akik arra szövetkeztek, hogy bizonyítsák: az egészségügyben uralkodó merev hierarchia avult és tarthatatlan. A magánkórházban két-háromszor annyi fizetése volt minden dolgozónak, mint az állami kórházban, viszont eltűnt a borra való szokásos gyakorlata. Ágnest a főnöke ajánlatára szerződtették, mondhatni, alorvosként a főorvosával együtt jött az új intézménybe, de idekerülésüktől nem volt többé rangbeli különbség közöttük.

Mi ez? Pénzmosás? Mi? Miért kórház? Hogy lehet a társadalombiztosítás nélkül jövedelmező, de akár csak rentábilis egy ilyen intézmény? Milyen árak lesznek? Kik vehetik igénybe ezeket a szolgáltatásokat? A megbízott vezetőség egyelőre elhárította az újságírókat; majd a nyitás után, és mégis kiszivárgott, hogy az ország legkorszerűbben műszerezett kórháza épül, a legkiválóbb egészségügyi dolgozókat hívják meg, és a vállalkozás valósággal forradalmasít majd.

A gyönyörű völgyben már két esztendővel korábban nagy parkot vásároltak a befektetők, a részvények többsége a kezdeményező német bankár tulajdona lett, akinek szüleit valaha ebből a faluból telepítették ki. A férfi Bajorországban született, nem tudott magyarul, sohasem érezte, hogy elűzték a hazájából, nem hajtotta bosszú, sőt talán bizonyítani sem akart itt senkinek semmit, nem akart visszatérni, hódítani, visszafoglalni; azt mondták, eljött egyszer személyesen is, de inkább csak gyerekes kíváncsisággal szemlélte a vidéket,

mintha régen hallott meséinek világába vezették volna, és meghagyta a képviselőjének, hogy jó, nézzen utána, derítsen fel minden adatot, jó, megpróbálhatják a magánkórházat, mintha választott volna, hogy citromos vagy vaníliás fagyaltot rendel.

Ágnes örült a meghívásnak, örült, hogy az új kórházban dolgozhat, mesebeli fordulathoz érzékelte, nem is előbbre jutásnak, hanem a bugyuta araszolás megkerülésének, kihagyásának – akarta ezt a munkát, és megbántódott, hogy az apja nem lelkesedett vele. A születésnap rendezvényre aztán az újbóli békülés szándékával ment el, önnön türelmétől meghatódva ölelte meg Somost, állt a közelében, fiatal kolléga volt, és a család egyetlen képviselője. Somos odavezette az igazgatóhoz; mióta nem láttad a lányomat?, igen, igen, Ágnes, azt sem tudod, hogy doktor néni?; mit gondolsz, csak mi öregsünk, ő meg maradhat bájos kicsi lány? És Somos egyszerre hengegett meg panaszkodott az igazgatónak: fűtyült ám a vén apjára, még csak nem is tudatta velem, hogy orvosnak készül, és tessék!, milyen kiváló lett, ő mindig mindenben maga döntött, a saját tehetségére hagyatkozva... Tudod, ki a budavölgyi kórház aneszteziológusa? Az én kicsi lányom... Ágnes akkor már elhúzódott, hallotta minden szavukat, de hagyhatta, jobb, ha hallatlanul hagyja, jobb, ha észrevétlenül lelép az első adandó pillanatban, feltűnés, búcsúzkodás nélkül elmegy; szégyellte magát, talán nem kellett volna idejönnie, minek áltatta magát?, minek próbál ő újra meg újra hidat verni, alkalmazkodni, nyelni? Minek? És egyszerűen hazudik magának, mert nem is alkalmazkodik, nem nyel ő, hanem furfangosan és reménytelenül koslat még mindig az apja után. Minek? Hogy utálkozva figyelje a nyájaskodását? Ahogy vigyorog a felettesére, egykori beosztottjára? Miért esik mindig ugyanabba a csapdába? Meddig, minek? Soha ilyen öregnek és kiszolgáltatottnak nem látta Somost, megmámorosodott és meg is rogyant az ünnepléstől, szörnyűek ezek az ünneplések, a legszigorúbban tiltani kellene, emberölési kísérletnek minősíteni, és tiltani... A legkegyetlenebb agyatlanítás! A

könnyeivel küszködött Ágnes, és nézte az apja meghatottságtól párás szemét; úristen! Meddig? Minek? Hogy nem lehet felborítani! A francba!

És este mégis provokatívan ő hívta Somost a magán-kórházba, gyere el, és nézz körül, addig ne mondj semmit, ameddig nem láttad a saját szemeddel! Jó, elmegyek, persze, elmegyek, de értsd meg, azt nem láthatom, amiről kérdezlek, hogy miből, és hogy miért meg kiknek, vagy inkább úgy kellene mondani: kiknek nem. Értsd meg, ebben a rendszerben mindenütt így használják fel az értelmiséget. Ne tudd, hogy miből és kiknek, nem a te dolgod, mert a te dolgod, hogy szakmailag megfelelj, a többi pedig nem rád tartozik, és ne is rád magad azon, ami nem rád tartozik... így megy ez... Ágnes többször nekifutott egy-egy mondatnak, elmagyarázta volna sokadszorra, milyen óriási lehetőségeket kínál a magánkórház, de nem tudta eltéríteni vagy félbeszakítani az apját; állj le!, ordított a kagylóba, állítsd le magad! Vedd észre, hogy nem lehet veled beszélni! Ez nem beszéd! Fújod csak, fújod a magadét, és mindegy is, hogy hallgatlak vagy nem! Somos meghökkent; de most is te kezdted, te hívtál, te beszéltél a kórházadról. Minek beszélsz róla, ha nem érdekel, mit gondolok! Na jó, nyögött Ágnes, és úgy rémlett, mintha mindkettőjükben fölhúzna valami fogaskerekes szerkentyűt egy óriás-varázsló, s nekik engedelmesen kellene lejátszani mindig ugyanazt, zenélő babaként nyekeregni, tipegni, mindig ugyanúgy, ugyanazt; na jó, majd folytatjuk; nyugodalmas éjszakát kívánt, és közben szenvedett a makacsul és roppant elevenséggel nyüzsgő képektől meg hangoktól: sír az apja. Egy férfi, és sír! Mit csináljon vele?! Szép kis aneszteziológus, bólintott magának; szép.

A fővárosból kifelé tartva kilométerenként tábla hirdette a budavölgyi kórházat, és le a völgybe új, két-kétsávos autót vezetett. Csakugyan nem tévedhet el az ember. A kertbe és parkolóba boltíves kapun át hajtott Somos, a portás felírta a nevét és az autója rendszámát, s kitűzött adott, amely tudatta, hogy immár a kórház vendége; akár a zakóján is viselhette

volna a nejlontasakos táblácskát, mint a kongresszusok vagy mozgalmi rendezvények aktivistái. Az épületre, a gyepre, a fiatal fákra nem is ügyelt Somos; fogadok, hogy semmit sem néztél meg, mondta később Ágnes, fogadok, hogy azzal az eltökéltséggel jöttél be, hogy ellenállsz minden kísértésnek, nem és nem, a te szívedet semmi meg nem hódíthatja itt, ha te egyszer elhatároztad, hogy egy magánkórház Magyarországon csakis aljasságokat fedezhet, nincs hatalom, amely másíthatna ezen, a szépségek pedig, amiket mutathatok, úgyis az aljasságok leplezésére valók; Somost bántotta, hogy valóban nem nézte meg sem az építész, sem a kertmérnök remeklését, így még élesebben csattant: te viszont tudod, hogy habtisza vállalkozás ez, amely egyszerre törekszik a magas szintű, korszerű tudomány kínálta eljárások és a lehető legszélesebb körű szociális gondoskodás alkalmazására... Nem, mondta Ágnes, mindezt nem tudom, legfeljebb hogy a te kórházadban, meg persze bármelyik országos intézetben vagy klinikán nem találsz ennél jobb körülményeket. De vendég vagy. Tessék, eldöntheted, mit akarsz: vitatkozni velem ebben a különben gusztusos orvosi szobában, vagy körülnézni... akarsz-e ebédelni... tessék... próbáld meg a kedvemért a vendégséget... felelőtlenül... próbáld meg... És kinyújtotta a kezét az apja felé, Somos meg felpattant, átölelte Ágnest, odakuporodott a széke mellé, jól van na, jól van... olyan vagy, mint tízesztendős korodban... a vendéged vagyok, feltétel nélküli hódolód, parancsoljon, hölgyem, követem az utasításait, parancsoljon... azt teszem és azt gondolom, amit akarsz, látod, hogy eljöttem, fütttyentettél, és eljöttem... Ágnes sírt egy sort az apja vállára hajolva, visszafogta a kikíváncozó epés megjegyzéseket, hogy sohasem tette Somos azt, amit ő szeretett volna, soha nem volt tekintettel sem rá, sem másra, hogy ne bohóckodjon most, és közben még látta kívülről is magát meg az apját: szentimentális, bolond nő egy megmerevedő, egyre szűkebb szemhatárú, az elmúlástól meg a magánytól rémült öregemberrel; szokatlan szaga volt Somosnak, erős dezodor vagy más, sohasem érzett szag, csípős-savanykás. Ágnes

elemelte a fejét, mosolyogni próbált, mint valami kaland-filmben az éppen megmentett hősnő. Nem tesz vallomást az apjának, eddig sem tett, és eztán sem tesz vallomást, nem hízeleg, most már nem, eléggé kiadta magát azzal is, hogy sírva fakadt, mindegy; bár sírhatna még egy kicsit a vállán, de nem, nem fog. No, mit szeretnél?... vendégként most mit? És az apja két tenyere közé fogta a fejét, áthatóan nézte őt; te hívtál, azért hívtál, hogy bemutasd nekem ezt az intézetet, mintha a vőlegényedet mutatnád be... hát tessék! Halljam, hogy megkéri a kezedet! Úgy szokás... Ágnes meg vadul kirántotta magát; nem kívánok nőül menni a kórházhoz. De neked nem a magánkórházzal, hanem velem van bajod! Jó, mondd meg, mi bajod! És Somos megint ölelte-simogatta, nekem?, veled?, soha nem volt veled bajom, soha, veled aztán soha, te voltál a legjobb, leghelyesebb gyerek a világon, a legtürelemesebb, a leggyöngédebb... és később is... sohasem volt veled bajom... miket képzelsz! Magammal van csak bajom, rengeteg... rengeteg bajom van, és szükségem volna egy kiváló aneszteziológusra, aki szépen elaltat... Hogy mondhat ilyen baromságot egy orvos! Nem, persze, viccből mondtam, mert jól hangzott. Bocsáss meg! Csak viccből.

A budavölgyi kórház nyilvánvalóan nem különösebben érdekli Somost, Ágnes nem erőltette, hogy megmutogassa neki az elegáns vendéglőnek berendezett étkezőt, a fürdőszobás, apartmanszerű kórtermeket, a műtőt, a válogatottan szép, frissen kozmetikázott és jól öltözött ápolónőket, akik az orvosoknál is inkább úgy mozogtak, mint egy jövő században játszódó sci-fi repülőtéri dolgozói; Ágnes látta és megmosolyogta ezt a játékot, de élvezte is. Kellemes volt, mint a citromillatú folyékony szappan és a naponta cserélt puha törülköző; persze úgy tervezte, az apjának a precíz műszereket, a komputereket mutatja majd – mindegy. A közkórházak nyomoruk mellett még csak nem is demokratikusabbak, nem mérlegelhető, hogy ez van az egyik, ez meg a másik oldalon; legalább mérlegelhető volna; mindegy. Nem tudja, úgy sem tudja meggyőzni az apját. Somos Károly is fél minden újtól,

gyanakszik... bizalmatlan mindazzal, ami már nélküle lesz... Nem kérdezik egymást, kivel, hogyan élsz most, pedig Somosnak fájhat, hogy Ágnes is mintha magányos volna, és Ágnes tudja, hogy az apjának évek óta barátnője van, látta is egyszer az asszonyt, ott lakik Somos szomszédságában, milyen szálnalmas, ahogy vigyáznak valami látszatra, és úgy tesznek, mintha csak kellemes, jószomszédi barátság volna közöttük... Kellemes... az is kellemes, mint a szappan és a törülköző, és nincs semmi kétségbevonhatatlanabb, egyértelműbb a kellemességnél. Nincsen. Megfogod a fejedet, mélyen a szemembe nézel, a saját összeomlott, megcsúfolt eszméid meg vágyaid helyett keresel valamit. De nincs semmi. Kellemesség van, apu. Elég baj az nekem, hogy nem tudom, hogyan is habzsolhatnám a kellemességeket. Talán miattad nem tudom. Megfoghatnám én is a fejedet, nézhetnék a szemedbe, és? – Mit adsz nekem? Örülj, hogy valami kellemesség nekem is jut. Ha szeretsz, örülj ennek. És közben azt mondta Ágnes: ha ez a kórház életképesnek bizonyul, ha legalább két-három évet lehúzok itt, bárhol jobb esélyekkel pályázhatok... Szeretnék eljutni sokfelé. Nem utazgatni akarok, hanem dolgozni... észak-európai országokban... leginkább Norvégiában meg Dániában, de meg ne kérdezd, miért éppen ott... nem tudom... meg Izraelben... még sokfelét kipróbálhatok, nem igaz?

Késő délután érkeztem a Keletibe, már sötétedett és minden fáradtabbnak látszott. Jól ismerem ezt a fáradtságot; míg a miskolci egyetemen tanítottam, s a hét egy napjára sűrítettem az óráimat, hogy reggel mehessek és délután visszajöhessek, kivált ezekben az években tanultam meg érzékelni a környezet fáradtságát. Megkülönböztethetetlenül keveredett persze a saját fáradtságommal, és tudtam, hogy a pályaudvar nehezebb petróleumszagát, az aluljárók savanyúbb bor-, pálinka-, és a hamburgeresek égettebb olajszagát meg az egész estébe hanyatló, de az este szabadságára, vidám mulatozására vagy elszabadult szomorúságára, a magányos zokogásokra és a duhajkodásra is éretlen napszak kipárolgásait csak ilyen

fáradtan tapasztalhatom – ahogy az éhezőknek meg állítólag kifényesedik, csupa kemény vonallá egyszerűsödik a világ. A metró délutáni csúcsforgalma is egészen más, mint a reggeli – tompább, unottabb, keserűbb. Már fönt, a bejárat előtti újságosstandokat sem friss nyomdaillat, hanem a papírbálák bűze lengi körül; mindent a megmaradtság réme: hogy megmaradt kosarak, megmaradt lottószelvények, megmaradt szóttesek, megmaradt virágok lesznek, még semmi sem eldöntött, még nem befejezett, még lehetne, hogy ne legyenek megmaradtak, és éppen ezekben az órákban, amikor nincs már erő, lendület a kínálkozásban, de még hiányzik a vesztesek, a kisemmizettek lemondása, önfeladása, éppen ilyenkor uralkodik a fáradtság. A legsúlyosabb, a legreménytelenebb. A koldusok lamentálása lassul, a hittérítők és kérdezőbiztosok megállító mozdulata sutább, az állomás nagy épülete meg a környező házak és a tér közepén a pavilonsor is szélesebb, elterült, puffedt-dagadt, mint a közöttük vonszolódó lábak.

Most, hogy Békéscsabáról érkeztem a Keletibe, s talán ahogy leszálltam a mocskos gyorsvonatról, ahogy megfogtam a ragadós kapaszkodót, és felemeltem kicsit a kabátom alját, hogy ne érjen a szerelvénypadlatán bűzlő vizelettócsába, most talán még rejtegetni tudtam fáradtságomat; vittem a nejlonzacskómat, kéziratokkal, könyvekkel, és a megmaradt uzsonnámmal, mert aznap éppen nehéz és fájdalmas volt a nyelés, duzzadt, gennyes az állam alatti sipoly, nehéz és fájdalmas volt beszélni, felolvasni a hősies meg a kényszerű némaságról szóló írásomat a könyvtár nagy előadótermében, de sok gyümölcslét ittam, és beszéltem és felolvastam, és vigyorogtam az átfedéseket, ütközéseket érzékelve, s hogy utazom hajnalban, lázasan, mintha prófétai indulat vinne, valamennyire visz talán, de elfojtom, el én, és hajnalban felveszem az új, szürke kosztümömet, bordó selyemblúzt hozzá, a bársonyszegélyes kabátom is új, és mielőtt befut a vonat Békéscsabára, a mosdóban letörölöm az elkenődött pillafestéket, utánafestek, és délután még szinte kecsesen emelem a kabátom alját, és lépek le a vonatról, igyekszem a

metró felé, szotyola-köpedéken és nyomorék koldusokon át, az elnehezült épületből ki, elnehezült épületek között, át a metróhoz, komor tolongásban le a mozgólépcsőn, s csak amikor a metrószerelvény ajtaja zárul, és lehuppanok a legszélső helyre, csak akkor csap át fölöttem az egész nap, az egész év, évtizedek fáradtsága – nem is az én testemé: összehordták, gyűjtötték nekem, mielőtt megszülettem, jó lesz majd a még meg se születetteknek. Én ezt a fáradtságot még betegen se érezhetem. Mi az, hogy fáradtság? Mitől? Úgy lázadok, és kapaszkodnék kifelé, mint a vízben fuldokló, mint az estébe hanyatló nap: erőtlenül. Egyre vastagabb rétegek alól szabadulnék, és a rémületem, ahogy hajléktalanná alakulok, mert tudom, legtöbben így lesznek hajléktalanná, van egy pillanat, a fáradtságnak és tehetetlenségnek, a reménytelenségnek egyetlen sűrű pillanata, amikor a csúszás-kapaszkodás-csúszás-erőlködés nem megy tovább, a nem tudok felállni pillanata, mikor az önizony is kialszik, mintha eloltanának egy lámpát, katt – a rémületem, ahogy láttam magamat: katt, és hogy gyengül a rémületem, az is elfogy; nem tudok felállni, még egyszer már nem, a végállomáson leledősnek, akkor sem, megszólalni sem fogok, soha többé, se menni, se megszólalni, a rémületből már szinte semmi. A Moszkva térhez közeledve belecsimpaszkodtam az ülés melletti ragadós kapaszkodóba, és felálltam, hónom alá szorítottam a retikülömet, és aztán kiléptem a szerelvényből, nyomorék koldusokon, szotyola-köpeten, papírmocskon, hittérítőkön át, és húzott a mozgólépcső, mégiscsak húzott fölfelé, az előtttem álló dohszagát, romlott savanyúkáposzta-szagát lélegeztem, szorítottam a táskámat, és láttam, hogy nem gomboltam be a bársonyszegélyes kabátomat, és valamennyi látszik a kosztümömből, a selyemblúzból, és láttam, hogy szinte sietek át a katlan-téren, kaptatok a csorba lépcsőkön, virágmaradék, paprikamaradék, szöttesmaradék, és láttam magamat, ahogy még menet közben előkotrom a slusszkulcsomat, beülök az autóba, és hajtok haza, a hegyre kanyargó ösvényúton, felfelé.

IV.

A jégsekreány és monitor zúgásánál finomabb hang; esőszítálásnál, ködgomolygásnál is, ahogy a por száll, leülepszik, ahogy a harmat párolog, fa törzsében évgyűrű szaporodik, csontban mész, ahogy a vízkő felrakódik, megtapad, sejtek osztódnak így, nyári éjszaka a rengeteg fénylő, pulzáló csillag zaja és leginkább a fehér meg szürke füst, a földre nyomott, az égre törni, eloszlanı képtelen, mindent átható, szorító füst – de ez másféle zúgás. Jobb híján mondom: zúgás, mert nevet kell adnom annak, amit most hallok, noha tudom, hogy valami majdanit képzelek, hangokat hozzá és testet, még ha azt mondom is, mentegetőzve szinte, hogy árnyak mind, árnyak már a valódi és a képzelt szereplők, közöttük, velük én is, árnyfélék, és közben érzem-látom, hogy ezt az „árny” szót is úgy hordom össze, kultúrtörmelékéből persze, és talán sárból meg fűszárból, ahogy a fecskék fészket raknak, hajlékot, amíg vannak, sebesen, szorgosan hozom, tartom a szájamban: árny; homályos alvilági teret tapasztok, időt is, hogy „most” meg „majd”, mintha húsz, harminc vagy ötven évvel későbbi jelenetek lehetnének, egyáltalán: valamikoriak és valahol, de nincs se tér, se idő, hang se. Nincs. És élő sem jut ide, aki gyöngé állatot áldozhatna, hogy vért kínáljon az árnyaknak, és lemerüléséből visszatérve tanúskodjon. Te sem, Anna, bár ha akarod majd, ha bírod, viselheted, húzhatod magaddal, ami nincs, mindet, és tapaszthatod tovább.

Törőcsik József leveszi bepárasodott szemüvegét, fehér batiszt zsebkendővel törülgeti, és közben vaksin nézi Schulznét; az az élet már mintha nem is az enyém volna, nem a miénk, istenem, mintha nem is a miénk, hisz rettenetesen réginek tetszik, ó, nagyon-nagyon, hihetetlenül réginek, istenem, annyira régen volt minden, hogy erőlködnöm kell, ismételtetni magamnak: a miénk, bizony, hát ki másé?, a miénk, mivelünk történt az

egész; Törőcsik néz rá, de nem tudom, látja-e az asszonyt, megérti-e a kántálását, pedig még bólogat is rá, mint amikor vizsgáztat, igen, igen, csak haladjunk, igyekezzünk; régen volt, de ugyanakkor épp csak az imént, mondja Somos, és ahogy közbeszól, hosszú karját is előrenyújtja gesztikulálva, Törőcsik és Gitta arca között hadonászik, eltakarja egymás elől őket, fekete cikázás, mint filmszakadásnál, ők reflexesen hajlonganak. Nem is volt az olyan régen, amikor a nagyanyám királylányokról mesélt. Szombat este a konyha padlójára tette a teknőt, visítottam már a készülődéskor, ő meg süketnek tettette magát, beállított a vízbe, lecsutakolt, az ágyékom felé bökött, azt mosd meg magadnak, és már lötytyintett is a fazékból a fejemre, szappannal mosta a hajamat, ordítottam, kapálóztam, így legalább nemcsak a szememet csípte a szappan, befolyt a számba is, hanem amikor megtörölgetett, az ölébe vett, és mesélt, mesélt, mindig ugyanazt duruzsolta, mindig ugyanúgy, míg hüppögni is elfelejtettem. Nem volt ez régen, legalábbis nem régebben, mint amikor próbáltam utánózni a nagyanyámat, kicsik voltak a lányaim, és én megpróbáltam ugyanazt és ugyanúgy mesélni, mint a nagyanyám, negyven esztendővel később. Tudtam, hogy vagy negyven esztendő eltelt közben, és ezt nem lehet, most meg csak az eszemmel tudom, hogy eltelt, számolom, hogy ez ekkor, az akkor, utánagondolok, és hogy micsoda ostobaság volt utánózni az analfabéta nagyanyámat, mintha bármit is lehetne így menteni, menekíteni, mindegy, bosszantott, hogy a gyerekek unják, láttam, hogy unják, én meg jó apaként igyekszem nekik, minek?, erőlködöm és erőszakolom, most meg azt mondom, hogy mindegy, de azért ma is bosszant, ha rá gondolok, pedig értem őket, unalmas volt, nyilván az, unalmas, és azóta el is felejtették az egész hülyeséget.

Azt mondom, párás szemüveg, batiszt zsebkendő, hogy vaksin néz, előrenyúl, beszél, emlékezik, közbeszól, holott ezek a szavak megközelítően sem alkalmasak – nem tudom velük megidézni sem az árnyak képét (képek-e?), a hangokat, azt a

surrogást, zúgást, hiába vontam el a díszletet, a legalább kikövetkeztethető időt, amibe a szó beültethető, mint porhanyó földbe a facsemete, és hiába mondanám, még mindig kerülgetve, hogy mintha mind vízben tükröződne, lebegve-reszketve-hullámozva, hogy mintha néznénk magunkat valami vízben, lassú folyású siralom-patakban, fehér ciprusokkal szegélyezett szürke vízben, meggyülemlett könnyben, mert a leíró szavak, még a lebegés, reszketés, az előderengés és áttűnés is jóval keményebbek és kontúrosabbak, mint amennyit magunkból látok; talán szavakkal nem is hozható ide az inkább légneműféle világ, illékony álom – de Bakónak a Vida-filmben sikerült. A moziban, igaz, hatodmagammal ültem, és bőgtem; ez Bakó legszebb filmje, a legszebb magyar film, bátorítóan halmoztam az esztétikai érveket, a látószög, a kameramozgás, a megvilágítás újdonságait soroltam magamban; szerencsére nem írok filmkritikát, Bakó röhögne rajta, bár ha megírnám, hogy bőgtem, annak örülne.

Örölnél? Örölsz, hogy most már tudod?

Az unokámnak, Zsófinak is tetszett. Még kicsi lány volt, amikor elvittük a bemutató utáni fogadásra, Juli kérte, hogy eljöhessen a gyerek, úgy szeretném, ha ott lehetne, senkit sem zavar, csak énmiattam hadd jöbessen; a filmtől még óvta, de a vetítés után elrohant érte, kézen fogva léptek a terembe, hatásos belépő volt, Juli korábban nem csinált ilyet; Zsófin ugyanolyan anyagból készült ruha volt, mint az anyján, gondosan tervezett egyedi darab mind a kettő: a felnőtt ruhán alulról világosodott a kék, a nagyon sötét kékkel induló anyag derékban éggék, majd halványzöld lett, s a felső rész a zöld egyre sötétebb árnyalataiba úszott, a gyerek ruháján meg éppen fordítva, még nekem is észre kellett vennem ezt a tervezést, s hogy hosszú, szőke hajuk is egyformán összefogott, hogy mulatságosan hasonlítanak egymásra, hogy Juli kislányosan törekeny, hamvas még, Zsófi meg komolykodóan utánozza az anyját; ó, mester, mondták ott, a további remeklései; Juli ezt akarta hallani, tudtam, hogy ezt akarta, megéreztem, hogy

rettenetesen várta ezeket a hülye megjegyzéseket, szorongva készült az alkalomra, újra hallani akarta, amit Cannes-ban egyszer hallott, engem figyelt, észreveszem-e az igyekezetét és emlékszem-e az akkori jelenetre, láttam, hogy belevörösödött az örömbbe, mert sikerült neki: megnézték, és mondták, ami programozva volt, de én csak megsimogattam őket, a lányomat és az unokámat is, csinosak vagytok, mondtam udvariasan, majdnem közömbösen, és nem mutattam semmit a kétségbeesésemből, hogy ennyire kifosztott az én gyönyörű, szerelmes lányom, hogy így komédiázik, ilyen agyafúrtan töltene be a nagynak, hatalmasnak, nyilván elviselhetetlennek érzett ürességét. Mit érdekli őt a fogadásra összesereglett közönség! És láttam, hogy tüntetően nem mutatkoznak együtt Törőcsik Péterrel – miért? Nem szóltam nekik. Jól van, ha így jobbnak látjátok, jól van, legyen, ostobaságot csináltok, de legyen. Ostobaságnak gondoltam, mert annyira ostobának éreztem ott magamat. Aztán évek múlva Péter megdöbbsent, hogy Zsófi nem ismeri a filmet, és levetítettette neki az intézetben. Tetszett, mondta Zsófi udvariasan, nagyon szép, és én képtelen voltam faggatni, érti-e, érdekli-e egyáltalán.

Persze hogy érti! Péter olyan hevesen, vadul vetette oda a szavakat, és megerősítést meg elismerést is várva nézett Julira, hogy Márta meggondolatlanul rászólt: senki sem bántotta Zsófit, itt nem kell védelmezned! Rossz csönd lett, az alvilági csöndben, a surrogás, zúgás, suhanás csöndjében még mélyebb csönd, a tengeri hullám sziklának csapódása előtti pillanat csöndje, a gyomor táján már érezni a döndülést – az előbbi visszhangja vagy a következő jelzése, eldönthetetlen; ritmikus hullámvászon benned.

Juli mindig is lelkifurdalással dédelgette Zsófit, már az első szoptatások, öltöztetések, fürdetések idején is riadalom látszott a szemében: jól csinálom? jó anya vagyok? A hazaköltözése, a válása után pedig zokogva faggatta az anyját: hogy lehet ezt kibírni? világra hozom, és nap nap után vétkezem ellene... felelős vagyok érte, és én felelőtlenül... Zokogott, de elegendő volt, hogy Márta meghallgassa, nyugtassa, komédiázzon neki;

hamar, nagyon is hamar derült föl; van a félelmének egyáltalán mélysége?, kérdezte Bakóné a férjét; mintha mindegy volna, mit válaszolok, válaszolok-e, mintha az is mindegy volna, nekem vagy másnak önti ki a lelkét; nem tudom, hogy jó anyae, nem tudom, milyen a jó anya, én így nem viaskodtam, és most sem... nem szívből jövően vigasztalom, csak mondom, mondom... mindegy, csakugyan mindegy, mit mondok... én nem értem, őt nem érdekli... és mégis jó hatású, talán...

Péter erőszakolta a házasságot, mire várjunk?, mitől félsz?, bizonytalan vagy a szerelmedben vagy nem bízol bennem? Juli akkor is sírt, mindenben bizonytalan vagyok, de nem úgy, ahogy gondolod... mindenben, és amikor Péter erre magához ölelte, olyan erősen szorította a karját, a vállát, hogy a keze alatt sötétvörös foltok maradtak Juli bőrén, másnapra megkékülnek, sárgára színeződnek, de a sírásból egyszerre nevetésbe váltott, így biztosan elmúlik a bizonytalanságom; és Péter akarta, hogy Zsófi tudjon a szerelmükről, meglátod, szeretni fog, a gyerekek hamar megszeretnek; utazzunk el hármásban, éljünk hármásban, legyünk normális család; de azt nem akarta, eszébe sem jutott, hogy Juli eljöjjön vele a szüleihez. Képzeltett a jövőendő életükről, hogy remek apja lesz Zsófinak, szeretlek, szeretlek, szeretlek, búgta, de halogatta, hogy bejelentse az apjának: nősülni készül, és aztán egy vasárnapi ebédnél rosszul játszott hanyagsággal mondta: összejöttem Bakó Julival, Törőcsik József nem értette, mi az, hogy „összejöttem” – most találkozottatok? Hiszen Ferivel mióta együtt dolgozol már? Tudod, mikor láttam azt a kislányt? Nem lehetett több tíz évesnél... igen, olyasforma, fiatalabb nálad, jó pár esztendővel fiatalabb, és gyereke is van... Helyes kislány volt, de... isten tudja... azt hiszem, Bakóék csak őmiatta maradtak együtt, Ferinek egyáltalán nem való a házasság... és azt hiszem, a kislány nagyon is tudatában volt, mekkora hatalma van a szülein... És akkor végre Péter megakasztotta a fecsegést, egyszerre nagyon jelentőségteljesen nézett az apjára, azt hiszem, összeházasodunk, Jóska meg bámult rá, mintha nem egészen értené, kifejezéstelenül bámult hosszú

másodpercekig, nagyon hosszú idő volt, az árny-időtlenységben is hosszú, míg könnyezni kezdett, nehézkesen hátratólta a székét, felkászálódott, Péterhez lépett, és ahogy megölelte a fiát, testéhez húzta Péter fejét, rá is görnyedt, szinte ráesett. Hogy Péter feleségül veszi Bakó Feri lányát! Ezt mondta? Ezt kell megértenie? Jól figyelt ő? Néha összekeveri a dolgokat, legalábbis fél, hogy néha megesik vele, épp csak elkap egy-két szót, aztán egészen mást kerekít ő magában, néha látja, hogy a másik ember csodálkozik, hogy jön ez most ide!? Máskor olyan rejtjelesen beszélnek előtte, valaki mond valamit, de nem szó szerint kell azt venni; amit Éva beszél, abban mindig van megfejtenivaló, meg zagyvaság is persze. Sok zagyvaságot beszélnek, muszáj védekezni, nem lehet mindenre figyelni. Az egyetemen is... a tanárok és a hallgatók is sok zagyvaságot beszélnek... sok, rengeteg sok szót mondanak, különösen a vizsgákon beszélnek sokat, mintha őt is vizsgáztatnák, hogy mit tud ebből kihámozni... leterítenék a szóbőségükkel, valósággal leterítenék, és az ember addig-addig védekezik, míg aztán erőlködni kell, hogy felfogja, ami igazán fontos... Hogy összeházasodnak... Péter és Bakó lánya! Ilyen öröm! Végre valami öröm! Anyádnak is öröm lesz ez, meglásd! Törőcsiknek elégtételféle volt, hogy Péter társat talált, s hogy éppen Bakó lányára talált. Mintha most először Péter jóváhagyta volna az ő múltját, a barátságait, az ízlését, a nézeteit, a választásait, mindent, igen, az egész múltját, de Péter nem is értheti, milyen öröm ez neki, vénségére milyen bizonyosság és megnyugvás... Örülni fog-e Éva?

Ahogy a komputer zúg és a betűk reszketnek a monitoron, és a betűkkel együtt reszket a szemközti ablakot tükröző kép, a képben egymásra csúsznak és hullámoznak a kinti fák, a háztetők, az erkélyünkön telelő fenyőfa meg a benti növények, a függöny, ahogy a sűrűn pontozott szürke képernyő összegyűjti és keveri a távolit, a még távolibbat és a közelit, levelek imbolygó rajzában, mint víztükör tükrözésében árnyaim jele – ez volna az idő elolvadása? Így lehet? Síkba

terített, már múltból és jövőből lemetezett jelen, az sem, csak a jelen jele, árnya, ahogy egy vékony, férfiatlan férfihang azt mondja anyámnak: tizennyolc éves leszek, amikor elveszít. A vékony férfihangot is talán képzelem, s hogy a beszélő aprócska, idősebb ember; azt tudom, hogy grafológusnak mondta magát, anyám betege volt, és tudom, hogy sokszor ajánlkozott, szinte erőszakolta a horoszkópkészítést, ahogy mások maguk faragta-szótta-hímezte-festette ajándékokkal igyekeztek nemcsak a hálájukat, hanem az igazi szeretetüket is kifejezni, ki-ki, ahogy elgondolta, bekéretőzött az orvosa életébe, és én sokszor részese lettem a sután vagy erőszakosan akart viszonzásoknak: tetszett, nem tetszett, előadásokat néztem, amelyekben szüleim betegei szerepeltek, hetekig modellt ültem egy amatőr – gyógyult – szobrásznak, kirándulni mentem a pedagógus betegekkel, itt-ott aludtam is, ettem, két-három napot nyaraltam az otthonukban, hogy érezzék, csakugyan meggyógyultak, teljesen meggyógyultak, lám, nem fertőzők már – de akkor a multság kedvéért is ráállt anyám a horoszkópozásra. Lássuk, milyen az! Majd összenevetünk utána. Egy bérház második vagy harmadik emeletére caplattunk, garzonféle lakás lehetett, egyedül élő emberé, csöppnyi, csak belépésre elegendő előszoba, teakonyha, kicsi fürdőszoba, s egy típusbútorral zsúfolt szoba. Nem emlékszem, hogy anyámnak csinált-e horoszkópot – nyilván csinált; két megjegyzésén kívül nem is emlékszem az ottlétünkben semmire: hogy kérdezett-e, használt-e eszközöket, ábrákat, bármit, hogy szó esett-e apámról, az öcsémről, bárki másról. A számomra érthetetlenül közömbös megjegyzése, hogy tizennyolc éves leszek, amikor anyám elveszít, s hogy erre anyám sem rendült meg, nem jajgatott, nem tiltakozott, nem szorított magához, még ösztönösen-védelve sem kapott felém – nem is a jövődőlés, hogy mindössze hat év még, és meghalok, hanem az ijesztő közönyük, ahogy a grafológus felsorolásában – nem tudom, mit sorolt – egészen hangsúlytalan volt ez az elvesztés, és anyám is csak a jövődőlésben várható események egyikeként fogadta, és

szemmel láthatóan sokkal jobban érdekelte az '56 késő tavaszán elhangzó jóslat, hogy még az év őszén nagy fordulat lesz a világban, persze a vékonyka hang biztosan nem azt mondta, hogy „nagy fordulat”, talán inkább „országos jelentőségű esemény” vagy „történelmi esemény”, de nem tudom, mit mondhatott, és még valóságghú is aligha lehet, ha most megpróbálom kitalálni, mert nem emlékszem sem a grafológusra, sem a környezetére, nem tudom, milyen szavakat használt, az őszre jövendölt politikai, nemzeti, történelmi valami sem azért tapadt meg, mert bekövetkezett, hanem mert láttam, anyám latolgatja, lehetséges-e ilyen esemény, és közben nem is hederít arra, ami mindennél fontosabb, hogy én hat év múlva meghalok, elveszít engem, ehhez hasonlót sem láttam soha, ilyen közönyt, hogy ha egyszer valamire, bármire fölneszel, miért nem erre, s mintha a grafológus bágyadt mosolyát udvarias, még bágyadtabb mosollyal viszonzná is, miért? hogyan? nem is a hamari haláltól félttem, arra sem idő, sem erő nem jutott, a felfoghatatlan közöny valami szörnyű titok lelepleződésével fenyegetett, most lelepleződik, most lelepleződik, ketyegett, mielőtt meghalok, még lelepleződik, ez a hülye csak úgy odaveti anyámnak, hogy meghalok, és utána is nyugodtan társalognak; majd ha meghaltam már, ha nem leszek, akkor is társalognak, és senki nem keres, tébolyultan senki nem járja be értem a világot, nem pöröl istenekkel, senki meg se sirat, nem, semmit se várhatok, harmad kakasszóra elvisznek, de egy jajszó nem száll értem – nem emlékszem semmi másra, mert a rémület kisöpört mindent az agyamból, meghalok, meghalok, zokogtam a lépcsőházban, és a korlátba kapaszkodva lecövekelttem, meghalok, tizennyolc évesen meghalok, a rengeteg gyerekkori betegség nagyon is hihetővé tette, hogy sóhajvásnyi idő jut nekem, meghalok, tomboltam, és most anyám bámult értetlenül: mi az, hogy tizennyolc évesen...? mi lesz tizennyolc évesen...? és aztán nevetni kezdett, megnyugtatónak szánt, túlhajszolt nevetés volt, színpadias kacaj, és esküdözött, hogy a grafológus megjövendölte, tizennyolc évesen férjhez megyek... férjhez... nem a mennybe,

nem az Alvilágba... nevetett, a bérház szűk lépcsőházában, talán az első emelet és a földszint között megesküdt anyám, hogy a kicsi ember azt mondta: férjhez, biztosan, azt mondta: férjhez... biztosan.

Schulz az amerikai éveiről mesél, az első floridai nyaralásáról, amikor a tengerparti fövényen heverészve találkozott a magyar politikai és szellemi elit reprezentánsaival; fekszem ott kiterülten, és ahogy föl-fölnézek, ahogy résnyire nyitom a szemem, hol egy volt intézeti osztályvezetőt, hol egy volt pártközpontost, aztán egy volt miniszterhelyettest látok; gyanakszom magamra, hogy megtréfál a képzeletem, megnézem őket jobban, fel is ülök, de próbálom takargatni az arcom, és semmi kétség: az osztályvezetőt, a pártközpontost, a miniszterhelyettest látom, később megtudom, hogy egyikük sem turista az államokban, kinek katedra jutott, kinek nagy üzlet, de hogy ott én Csiszér Katalint láthattam, hát az óriási! A Csiszér elvtársnő fürdőruhában. Egyébként jobban mutatott, mint '86-ban, amikor ex-történészként az intézetbe látogatott, és reformer-bensőséggel ismertette a Párt határozatát '56-ról. Csiszér elvtársnő ebben az új fesztelen szerepében olyannyira elbűvölt, hogy észre sem vettem, milyen meglepetten néznek ők engem. No tessék, itt van ez a Schulz, addig-addig ellenzékiekedett, forgolódott, krakélerkedett, újra forgolódott, míg végül ő is csak elvergődött ide, ösztöndíj, professzorság, mi a különbség?, ő is megszerzett magának mindent; kínos volt látnom a szemükben az elégedettséget: ő is, és mindent. Ezek szentül hiszik, hogy akinek cseppnyi sütnivalója van, az ő útjukat járta – csak hát kik azok az ők? Visszafeküdtem, behunytam a szememet, markolásztam a homokot, hagytam, hogy a nap hólyagosra süsse a hasamat meg az orromat, és mi mást tehettem, nyelvtanoztam ott az Óperenciás tengeren is túl. Ők azt hiszik, hogy én is ők vagyok, de én nem vagyok ők, én egészen más vagyok, bár sejtem, hogy ők külön-külön mind azt gondolják magukban, hogy ők sem ők, s hogy sohasem volt a világon senki, aki lemondott volna arról, hogy megkülönböztesse

magát azoktól, és vajon hivatott-e bárki is a magabiztos megkülönböztetésre... Gitta sír, nézi a férjét – mióta nem látta! Soha többé nem találkoztak –, és hangtalanul sír; az én életem lett volna? A miénk? Az a tengernyi idő a mi életünk? Bakó élesen kérdezi: És? Meghívtad vacsorára Csiszér elvtársnőt? Schulz kajánul vigyorog, meghívtam bizony, a férjével együtt meghívtam, és el is fogadták. Csiszér Kati a kelet-európai intézet fő referense volt, akkor, '92-ben is sok millió forint elosztásáról döntött... jó, nem döntött, csak tanácsokat adott a döntőnőknek... és persze egész este azon igyekezett, hogy meggyőzzön, mennyire emberszerű, mert ha nem egyszerűen elhiszem, hanem rádöbbenek az emberszerűségére, ha elemi erővel átélem, hogy ő ember, akkor mintegy magától helyrebillen a múltbeli tévedésem is, akkor nyilvánvaló lesz, hogy ő évekkel, évtizedekkel ezelőtt is ember volt, ültünk abban a szívem szerinti kínai vendéglőben, felidéztük a régi időket, mondhatni az ifjúságunkat, és nekem meg kellett értenem, végül is, igen, rá kellett döbbernem és át kellett élnem, hogy sokféle nézőpont lehetséges, amiből az én akkori nézőpontom csak az egyik, történelem létemre ennyit meg kellett értenem, és különben is, amikor az emberek vörös abrosznál ülnek, lámpionok világítanak, és a vágott szemű pincér hozza és oda-csúsztatja a tálakat, a fatálon pedig rengeteg kis vályú, egyikeben a bambusz, másokban a búzacsírák rizs, aztán a chilis csirke, fatálkáiban az ilyen meg olyan mártások, mutatja, ez édes-savanyú, az kicsit csípős, és már régen nem vagytok semmilyen meghatározható időben, kultúrában, és csak arra emlékeztek, hogy szerencsésen átjutottak az Óperencián, nos hát az átjutás meg a mindenholnani kiszakadtság cinkosságot teremt, kár tagadni, minden emberfia megértőbb és elnézőbb, és a hátában meg a tarkójában érzi az ember, hogy bőven elég tisztázni, jól sikerült-e az átjutás, hogy akkor menekülés ez, vagy éppen ellenkezőleg, ott hátul nyom, meggörnyeszt, gyötör a tanácsalanság, vajon eldöntheti-e magában bizonyossággal bárki is, hogy jó és sikeres, hiszen sajog belül valami, és alig várjuk, hogy nosztalgiázhassunk, de ha sajog, ki az ördög tart vissza,

hogyan hazatérjél, és belezökkenj abba, amit odahagytál, kicsoda? Bakó elfordul, valami drapériát igazgat, mintha felvételhez készülődne; nem látszik az arcán, a matatásán harag vagy felháborodás, megvetés, csalódás – nem látszik semmilyen indulat; elfordul Schulztól, mint egy közömbös tárgytól, egy se nem szép, se nem ocsmány, se nem különös tárgytól, mint egy élettelen darabtól, amely semmire nem is emlékeztet és éppen semmire sem jó. Törőcsik Péter és Bakó Juli összenéz, Péter alig észrevehetően megemeli a vállát, értetlenségét mutatva kifordítja a tenyerét, és Juli visszajelez: felhúzza a szemöldökét, grimaszol; mit keresnek ők ebben az epizódban? Hogy keveredhettünk így össze? Rendezi még valaki ezt a történetet?

Ezt is letudtuk, mondta tárgyilagosan a nagyanyám minden ünnepi ebéd után, ha elmosogatott, eltörölgette és bepakolta a kredencbe az edényt, ezt is letudtuk, mondta, ha hazatért a csarnokból, vagy ha meglátogatta, és egy-két óra pletykálás után a folyosóig kísérte a testvérét, ezt is letudtuk, mondta, amikor becsukta az előszobaajtót; később már a péntek esti gyertyagyújtás és karlengetéssel kísért imamormolás végén is, mikor levette a fejére terített tüllkendőt, gondosan összehajtogatta, nejlonzacskóba és a zacskót selyembélésű dobozba tette; ezt is letudtuk, mondta temetésről jövet, míg lépegettünk az autó felé; hát ezt is letudtuk, de nem sóhajtott megkönnyebbülten, nem is gondolt szorongó sajnálattal a futós idő után, csak bólogatott, hogy letudtuk, le az ebédet és a hétvégi fürdést, a nagymosást és a templomot, a férjhez menést és aztán szokott rend szerint házastársi kötelessége teljesítését, a szoptatást és a betegek gondozását, a gyerekei, a testvérei, mindenkije deportálását, a végrehajtásokat és az anyagi fellendüléssel járó rókaprémet meg hévizi nyaralást, a kitelepítést és az öregséget, a combnyaktörést; ezt is letudtuk. Soha semmit sem értett abból, ami történt vele, mondtam, semmit, mintha kiabálnék, elítélném; elviselte, mert soha semmit nem értett – de hát mi van ezen értenivaló?

A monitor szürkéjében, ott, akkor, a tértől és időtől fosztott létezésben, az árny-zúgás, árny-libbenés hangjai között hallható beszédünkben, az erőltetett sustorgásban, mint hangszálműtét, mint gégemetszés után, a fojtott és akart, és mindig csak hörgő sípolással együtt jövő szavainkban, a képünket hullámoztató-borzoló tükörben Vida Jánost kivel láthatom? Mert összecsúszhat sok évtized, a floridai kínai vendéglő édes-savanyú mártásából is előhívhatók a Prágából Budapestre csempészett diplomák, tunkolhatók, bár tunkolni csak kenyérrel, és a kínai mártáshoz nem szoktak kenyeret, és aztán tovább, Angliába és Amerikába és Svájcba érkező diplomák, és a halott Gyurika, és Gitta kóvályogva, örökké már kóvályogva, kikóválygott Schulz és aztán a saját életéből is, Csiszér Kati sminkjében Csiszér elvtársnő tic-je, az igyekezete, hogy itt is, ott is megfeleljen, a vélhető kifakadásai közben, hogy ő csak jót akar, a lehető legjobbat, közvetíteni és egyengetni az intézet és a pártvezetés között, hát miért nem képesek felfogni, észrevenni a kollégái a jó szándékot, miért nem segítenek neki, hiszen ez elemi érdekük, mi történne, ha ő is bedobná a törölközőt? Ezek összehordhatók, mindenkinek feje van, meg karja, lába, bólogatnak, hadonásznak, lépnek, és mégis szinte kiterjedés nélküli – kép, az se; remegő, szétfolyó álomhordalék.

Vida János ül az ágyában, a magasra támasztott párnának dőlve majdnem ül, a holdfényben nézi a szemközti komódot; vagy a szobájában, gurulós lábú karosszékekben ül, és az üveggel fedett asztallapon nézi magát, esetleg a párizsi szálloda villódzó fényreklámjára pislog, még jóképű, még szerethető, sírokra gondol, és férfi létére sír; akkor is sírt, amikor Bakó filmjét megnézte; ez nem volt szép Törőcsiktől, a nevét látta a filmvásznon, az egész az ő ötlete, az ő meséje, ez nem volt szép, mesét csinált belőlük; ez méltatlan, de számon kérhetetlen, jogászként tudja, hogy számon kérhetetlen, és különben sem pereskedne, mindegy, Mari halott, Tamás halott, az az egész élet halott, és még szerencse, hogy neki valahogy megadatott a feltámadás kegyelme, hát nem fog pereskedni, és éppen

Törőcsikkel nem, akit Tamás szeretett; szerencsétlen flótás, kijutott neki is, hogy pofára ejtették a pártjabeliek, aztán még le is ütötték, úgy beszélnek, vasdoronggal leütötték, de persze ez is szóbeszéd, éppúgy szóbeszéd, mint a filmben a Szendrei család meséje. A Vidát Szendreire változtatták, kész, ennyi elég, hogy nekik többé semmi közük a meséhez, kompiláció, kész; Fanni nézte őt a moziban, ugrik-e, hát nem, úgy tett, mintha semmi köze nem volna ehhez a meséhez. Nincs is. Hallotta, hogy Bakó Ferenc filmjében a Vida-klán történetéről van szó, még hogy klán, ez is milyen nevetséges, mindegy, isten őrizz, hogy valóságghű filmet csináljon róluk valaki, isten őrizz! Afféle divatos dokumentumfilmet. Divatos és könnyű, ontják is garmadával, sok munka vagy sok meggondolás nem kell, valamit felvesznek, és kész a dokumentumfilm, jól hangzik, a kor dokumentációja, baromság, mindegy, a Vida-klán, ezt is valami barom leírta, terjedt, mint a pestis, ő védtelen, teljesen védtelen az ember az ilyen rágalmakkal szemben, legjobb meg se hallani, tudomásul se venni, mindegy; Fanninak nem háborgott előre, szerencséire nem; mit szólnál, ha elmennénk moziba, mikor voltunk mi igazi moziban, és a filmszemle... hát elmentek, Fanni leste őt, de neki ehhez a történethez semmi köze; ó, ha ilyen egyszerű lenne ez a történet! Hát nem az. És a Szendrei-gyereket ahogy elnyeli a Duna, az egyenesen ízléstelen. Egy narkós fiú – mi köze, csakugyan mi köze Tamáshoz? Hogy a szabadságot éljenezve bukik a vízbe, és mintha a család utolsó sarjának halálával azt sugallnák, hogy folytathatatlan a történet, ez is baromság, mert a történet mindig folytatódik, még akkor is folytatódik, ha ő vagy Törőcsik vagy akárki úgy véli, hogy folytathatatlan, innen aztán folytathatatlan.

Az újjáépített Corvin moziban látták a filmet, a Karády teremben, ennél szélesebb vásznon aligha szembesülhetett volna az apja haldoklásával, mármint ahogy Bakó elképzelte az apja haldoklását, és az anyja első özvegyi fellépését, meg két ismeretlen, bábuszerű nő beszélgetését a kórházi osztály halljában, egy korszak mindenképpen lezárult, mondta a

fiatalabbnak látszó, éneklő hangú, és az idősebb, reszelősen replikázott: bizonyára, de én már nagyon unom ezt a folytonos korszakzárást. Fanni nagy papírpohárban kólát tett a karfa végi tartóba, szívószállal, ha mégis kérnél... kilónyi pattogatott kukoricát hozott magával, azzal is kínálta, utálom, mondta János ridegen, Fanni felkapta a fejét, szempilláján a fekete festék kis gömbökben gurult; mi baj?, és az egész vetítés alatt oda-odalesett az ő arcéleire; ki a hülye itt? ki kit néz hülyének? miért nem mondja? ő vagy nem ő? Mindegy, egészen mindegy. Mindegy, hogy ez a mese mennyire hűségese a valósághoz, és mindegy, hogy sérti-e őt, egészen mindegy. Nem fog sírni, nem fog hisztérikusan kiborulni, ő nem, nem hajlik az előtte-alatta ülő vállára, nem görnyed meg, háta nem púposodik frissen hányt sírhalomként, nem. Fanninak ezt sohasem mutatná. Józanul nézi a szürke kavargást, a látomásos támolgyást, ahogy egy kritikában olvasta; a víztükörben hullámozó testképekre figyelni komoly erőfeszítés, de a rendezőt és az operatőrt mintha ez csöppet sem érdekelné; vége a fesztiválnak, és soha senki meg nem nézi, már csak ezért is mindegy, tényleg mindegy, bizonyára hálások lennének az alkotók, ha ő balhézna, hogy gyalázat, sérelem, ha az emberi méltóságára hivatkozna, örülnének, persze, annnyival is több szó esne művükről; mindegy. Fanninak azt mondja majd, ugye, nem bántad meg, hogy eljöttünk? s hogy egészen jó volt, érdekes, szép. Ha mennek majd kifelé, azt mondja, jó volt, érdekes, szép.

Örökké nem mondhatom neked ezt a mesét, Anna, örökké nem tekergethető-gombolyítható, meg aztán bármennyig is tekerem, csak egyre mélyebbre viszlek a labirintusban, ott pedig még szörny sincs, de ha nincs, nem lesz se diadal, se ki- és visszajutás, hűtlen elhagyás sem lesz? – hát akkor merrefelé vihetlek? *Csodák csodájai mit látott, mit látott...* Azért nem jutnánk Tündérországba, mert hiányzik a beavatott hős? Magamat nem képzelem sem beavatottnak, sem hősnek, csak toporogni tudok az árnyak között, pedig megígértem, és próbálnám, nem akarok így a végére kalauzolni... Elmondtam-e már a

halhatatlanságra vágyó királyfi meséjét? Az Attersee partján, a Balatonnál, a fürdőkádban? Azt még nem? A halhatatlanságra vágyó királyfi meséjét? Igen, királyfi, és nem királylány, és bújtatva sem rólad szól, nagy vagy már, maholnap kilencéves, nem fogok dedósoknak valót előadni... Brán királyfi egy túlvilági tündér hívására elindult megkeresni a halhatatlanság szigetét, és bizony meg is találta, ott aztán boldogan élt tündérfeleségével – nem, nem a végén kezdem, ez éppen nem a vége, ugyanis Brán királyfinak egyszer eszébe jutott, hogy mégiscsak ideje volna meglátogatni a szüleit. A felesége marasztalta, kérlelte, ne induljon a veszélyes visszaútra, de hiába magyarázta, hogy a halandó világban sok-sok év eltelt közben, évszázadok is, ott már senkit nem talál életben, akit egykor szeretett, a királyfi nem állt el szándékától. Jól van, mondta akkor a tündér, de ígérd meg, hogy nem szállsz ki a hajóból, nem lépsz partra a halandók földjén. Brán persze bólintott erre, ígérte, az ember – halandó vagy halhatatlan – oly könnyelműen ígér, hanem amikor szülőföldje partjaihoz ért, megfélekedett az intelemről, a halál pedig várta már, Bránt nem volt nehéz csapdába csalnia, szegény királyfi hirtelen megvénült, és nyomban össze is esett, már holtan, a felesége pedig... Jó, ha akarod, másképpen mondom, mert a halhatatlanságra vágyó királyfiról sok mesét költöttek, és tudd meg: a magyar változatokban megmenekül a királyfi. Meg. Ahogy a mesében kell. Itt lovon indul, és a felesége arra kéri, le ne szálljon a lóról, földet ne érjen a lába, hanem a halál megpróbálja csellel rávenni, hogy mégiscsak leugorjon, akkor aztán üldözni kezdi, de hiába. A királyfi eljut újra a halhatatlanság országáig, és a királynő megmenti. Ott élnek eztán a halhatatlanság birodalmában; képek lesznek, árnyak, gondolom, reszketős, remegős árnyak, surrannak – mit szólnál, ha még oda lebbenteném azt is, akitől megtudtam a királyfi meséjét? Nem hallhattam tőle, mert egyeztetendő voltam, amikor megölték, nem ismerhettem; azt mondják, nagyon magas és vékony volt, imbolygó angyal, és látom a fényképén, hogy keskeny-okos arca mellett milyen mulatságosan kajla a

füle; egy kajla, dadogós, imbolygó angyal, akinek a háború kitörésekor honvágya támad, egy halhatatlanságra törő királyfi, mielőtt a halál csellel hatalmába keríti. Nézd, ott fekszik a csupasz földön, éppen akkor, amikor születek, a Máramaros megyei Ökörmezőn, nyomorúságos viskóban ember és barom együtt, de ő azt írja, hogy úgyszólván a hyperboreusok földjén él, s elérte azt, aminek harmincnégy évével talán már el is érkezett az ideje... távol lenni, és messziről figyelni, kívül hagyni minden lényegtelen... meg hogy amikor a munkaszolgálatos behívó miatt félbe kellett szakítania franciául írt tanulmányát, s aztán újra hozzáfogott, maga is megdöbben, milyen természetesen kezdett magyarul írni... *most, amikor ennek semmi gyakorlati lehetősége és jelentősége nincs és nem is lehet. Ez is kell, hogy valamit jelentsen. Azt, hogy a magyar kultúra és én jobban összetartozunk, minthogy ennek egy csapásra vége lehetne, és hogy én nem vagyok hajlandó a válopert beadni ellene...* Mit szólnál, ha ennyi idő elteltével látogatónak hívnám, meséket ajándékozó, kajla, dadogós, imbolygó angyal-látogatónak? Nézne le a saját árnytársaira, akikkel egykor összejárt, párizsi lakásokban vitatkozott, nézné őket, a később minisztériumi főosztályvezetővé meg római követté lett társát, akinek meglett a katedra, az akadémiasság, kitüntetések és díjak, látná, ahogy első éves egyetemistákként röhögjük, mert ül a hatalmas teremben lent, mi vagy kétszázötvenen az antik színházak mintájára épült előadóban, a meredeken emelkedő padosorokban, olvasunk, beszélgetünk, keresztretjtvényt fejtünk, alszunk, uzsonnázunk, mindent lehet, hiszen a professzor úgyszólván mindig részeg, maga elé motyog, szája előtt a tenyere és úgy motyog, mi röhögünk és olvasunk, eszünk, alszunk, beszélgetünk, de a jelenléti ív körbejár, és azt mondják, behasonlíttja az aláírásokat; és ha elég lelketlen lennék, látni hagynám a jelenetet, amikor vizsgázni megyek a professzorhoz, még csak ötödik hónapos terhes vagyok, de büszkén kidugom a hasamat, és terhesruhát viselek, nincs is más ruhám, csak ez a zöld télikabátból szabott terhesruha, és amikor a professzor jó sokat várattva bennünket a hideg folyosón végre kinyitja az ajtaját, és

alig forgó nyelvvel öt hallgatót hív be, áll az ajtóban, és nekünk be kell préselődni mellette, megyünk egymás után, talán mind az öten lányok, ő meg a fenekekhez kapdos, markolászni próbál; száználmas, vén kentaur, vagy csak egy torz kecske, és nyújtja felém is a kezét, megfogdosná a fenekemet, de egyszerre megrémül, a hasamtól mintha kijózanodna; istenem, még ha nem voltak is olyan illúziói, mint képzelem, mint forró hangú baráti leveleiből kiolvasható, még ha túlzóak is az emlékezések a Stemma meg a többi összejövetel részegítő boldogságáról, egymásba kapaszkodásokról, közös aggodalmakról és közös örömeikről, vacsorákról és folyóparti kirándulásokról, a Boulevard Jourdan 47. szám alatti lakás meg a Bernáth Géza utcai dolgozószoba fészek-melegéről, még akkor is látnia kell most, itt már végképp látnia, hogy a tengernyi gonoszság, alamuszóság, érvényesülési vágy, sőt törtetés milyen nyomokat hagyott a mégiscsak szeretett arcokon; látnia a tompa tekintetekben, a lebiggyedő pengeszájokban, az állhoz futó keserű barázdákban, a szem alatti stigmában, hogy van átok, amely rosszabb a halálnál; nem fordíthatja el a fejét, nézi őket, látja; az államtitkárrá, akadémiai osztályvezetővé, miniszterré, rektorra, főtitkárra, elnökké lettek árnyait látja, a társak árnyai surrannak, megtörnek a felszín hullámozásában, látja, ahogyan nekem is néznie kell a társaimét, és bólintani: van rosszabb, van kegyetlenebb átok, itt vannak, mint a halhatatlanságra vágyó királyfi meséjében a három vándor, *ezek a csaknem-halhatatlanok*, akik külön-külön azt panaszolják a királyfinak: „*elátkoztak, hogy ne halhassak meg, míg...*” És nem akadályozhatom meg, hogy lássa az apját is, lássa öregén, lapos aktatáskával, ahogy áll egy villamos peronján, sárgának mondják azt a villamost, pedig szürke, olyan szürke, mint egy agyonmosott pamutharisnya, egy ócska porköpeny vagy a kelták ege; az öregember feje reszket, a lába és a keze is reszket, orosz nyelvórát ad délutánonként munkásoknak, az apámtól bőségesen kapott klasszikus olvasmányok szomjas lelkemet hosszú ideig ki fogják elégíteni..., most az antik szerzők, meg az

olasz, francia, spanyol, arab, perzsa szerzők várnak, az öregember áll a peronon, reszket a feje, de mintha bólintgatna, skandálna. Amikor a csupasz földön feküdt az ökörmezői parasztházban, erősítette a lelkét: *az élet folytonosságát biztosítani minden élőlénynek kötelessége...* Az, nemzeni Sétet, Enóst, Kénánt, Mahalalélt, Jeredet, Énokot, Metúselahot, Lámeket, Nóét, és nemzeni persze Polydóroszt, Laioszt, Oidiposzt meg Eteoklészt és Polüneikészt, hogy halál mindig újra legyen.

A hálóba gabalyodva riadt hajnalonként, sikítva, hörögve és hadonászva, hogy ne, ne, ezt ne, én nem akartam, semmit sem, ne! Egy idegen fürdőház nedves-csúszós padlatán, durva kötélhálóban, mint kifogott hal, mint menekülésre már képtelen, megkövezésre, szétdarabolásra szánt, ne! És a kés a háló nagy szemén áthatol, az ő nyaka, szíve felé, ne! Kislánykorától sikított hajnalonként, és kapaszkodott a híg levegőbe, a mindig mérgezetten és mérgezetten levegőbe, öntudatlanul felült, dobálta magát, fejét csapkodta alvóhelyéhez, és kiáltott: ne, rémülten hadonászott: ne; mikor a hajnal közeledett, álmában a gyilkosait látta, egy bika és egy tehén; és mindenki sajnálta, ahogyan a jószokat, a jövődömondókat szánják.

Amikor harminc órai eszméletlenség után megszűnt anyám szív működése, és lekapcsolták a lélegeztető gépet, azt mondták, meghalt. Az intenzív osztály ügyeletes orvosa kezét fogott velünk, és kérte, hogy a papírok intézéséig várjunk türelemmel a folyosón. Gyorsan és rutinosan ment minden. Fiatal nővér nejlonzacskóban átadta nekem anyám holmiját: egy világoskék habselyem bugyit, és külön, papírvattába tekerve egy karikagyűrűt. Mutatta, hol írjam alá a leltárt. Aláírtam, és aztán körülményeskedve, túlmagyarázva habogtam, hogy az utóbbi években két karikagyűrűt viselt anyám, s hogy talán valaki tud róla, talán levették, mert a felső gyűrű lejárt, igen, biztosan a felső hiányzik, amit anyám efölött viselt, az apám gyűrűje, amit anyám az ő halála után, ahogy szokás, ahogy az özvegyek szokták, viselt, de talán nagy volt anyám

ujjára, s hogy nem az értéke, hanem... el kell tennem azt a gyűrűt, az apám gyűrűjét, amibe vagy ötvenhat esztendővel ezelőtt azt vették: Mária, és éppen azt a gyűrűt szeretném én őrizni, amit apám megőrzött a munkaszolgálat, a koncentrációs tábor és az erőltetett menet idején is, elrejtette a foszló bakancsába, feltörte a lábát, lépett úgy is vele, lépett rajta, már hónapokkal korábban se hatott a keret fenyegetése, hogy az eldugott ékszerért azonnali kivégzés jár, az éhezés se vette rá, hogy lemondjon a gyűrűről, hogy átadja, elcserélje, talán itt van még az osztályon, a mentősök talán tudnak róla, olyan segítőkészek voltak, rendkívül segítőkészek, és ha felírná a nővére a telefonszámomat, ha megtenné, hogy felírja, legyen kéznél, talán megtud valamit... eszembe se jut, hogy egy gyűrűt eltulajdonít itt valaki, a mentősök se, biztosan nem, olyan segítőkészek voltak, ügyesek és... éppen ezért kínos nekem, de hiába tudom, hogy most ez nem számít, és nyilván már nem is kerül elő, de azért próbáljuk meg, s ha ő megkérdezné, ha megtenné, hogy szól, véletlenül talán mégis, tudom, hogy most már csak véletlen lehet; kavargott a gyomrom magamtól, milyen undorítónak láthat ez a húszéves lány, a legjobb esetben eszelősnek gondol, a legjobb esetben, de képtelen voltam abbahagyni; ez itt az édesanyámé, és tartottam a vibráló neonizzó felé a vékonykára kopott gyűrűt, itt van apám neve, alig-alig látható, de itt van, tehát ez az édesanyámé, és nagyon hálás volnék, ha segítene nekem, ha megpróbálnánk, persze ha nem, nem, megértem... nem, panaszt biztosan nem teszek, nem, semmi hivatalos dolgot, biztosan nem, semmit, csak ha megkérdezné... Nézett rám, és nyújtotta a cetlit, amire leírtam a nevemet és a telefonszámomat. Sohasem fog hívni. Nézett, és láttam, hogy sajnál. Olyan furcsán reagálnak az emberek a megrázkódtatásokra. És láttam közben a két mentőst, rokonszenves emberek, és a fiatal doktornőt, volt valami baj a néni szemével?, s hogy nem, nincs értelme velük mennem, és nem is férek el a mentőben; az orvosnő tudta, jóváhagyó oda nem figyelése nélkül le nem húzták volna az eszméletlen anyám ujjáról azt a rohadt gyűrűt; pumpálták a

szájába a levegőt, és lehúzták közben az ujjáról a gyűrűt?, így megy ez? kivétel nélkül így? nem lehet élni se, meghalni se másként?; próbáltam észérvekkel hűteni magamat, hogy ha lehúzták, ha valaki ellopta, legalább kezd vele valamit, valahová, valakihez kerül, valakinek pénze lesz belőle, kenyeret vesz a gyűrű árából, vagy éppen gyűrűnek használja, nem csinálhat olyat egy gyűrűvel, ami értelmetlenebb volna, mint ha beteszem a szekrényembe, a szemétkébe mégse dobja, ha már egyszer lehúzza az ujjáról, kenőccsel vagy szappannal húzza le, bár meglehet, hogy egyetlen könnyű mozdulattal... jutalmat is ígérhetnék a megtalálónak, de nem a gyűrű érdekel, mindegy, már nem, és a keserű üledék akárhogy is, megmarad. Másfél évvel később megtaláltam anyám szekrényében egy neszesszerben a vékony, horpadt, fényevesztett gyűrűt. Papírzsebkendő, kis kölnisüveg, aprópénz és egy fésű mellett apám gyűrűjét. Még kiolvasható a kézírást utánozó betűsor: Mária. Most hát megvan. Ez is meglett.